

πατριάρχης

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Δ. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ
Δ. Φ. Καθηγητού

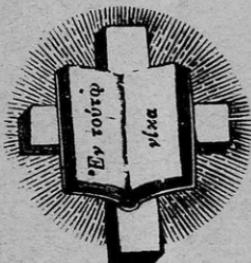
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΝΕΩΤΑΤΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Έγκρισει τῆς Ιερᾶς Συνόδου

6069

«Η γὰρ δύναμίς μου
ἐν ἀσθενεῖς τέλειωνται.
(Β' Κορινθ. ιβ', 9)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ “ΝΟΜΙΚΗΣ,,
Ἐν δδῷ Οφθαλμιατρείου 5

1908

2.48.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Δ. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ
Δ. Φ. Καθηγητού

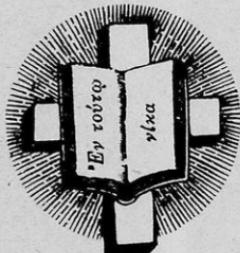
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΝΕΩΤΑΤΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

6069

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Έγκρισει τῆς Ιερᾶς Συνόδου

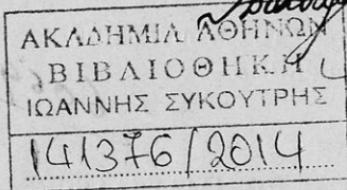

«Ἡ γὰρ δύναμις μου
ἐγ γὰρ ἀσθεγείᾳ τελειοῦται»
(Β' Κορινθ. ιβ', 9.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ "ΝΟΜΙΚΗΣ",
Ἐν δδῷ Ὁφθαλμιατρείου 5:

1908

*Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν μου θεωρεῖται
κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.*

•Αριθ. Πρωτ. 1844.

•Αριθ. Διεκπ. 1245.

•Εν Αθήναις τῇ 28ῃ Ιανουαρίου 1908.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸ δε

τὸν ἐλλόγιμον κύριον Ἀλέξανδρον Καθάρειον
Καθηγητὴν τοῦ ἐν Κορίνθῳ Γυμνασίου.

Γνωρίζεται ὑμῖν ὅτι, συνῳδὰ τῇ ἐκθέσει τοῦ Σεβ. Ἐπισκόπου
Ἀλείας, τοῦ Συνοδικῆ ἐντολῇ διεξελθόντος τὴν ὑφ' ὑμῶν πρὸς ἔγκρι-
σιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβληθεῖσαν τῇ I. Συνόδῳ Χριστιανικὴν Ἡθικὴν
πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Διδασκαλείου, οὐ-
δὲν ἐν τῷ συγγράμματι ὑμῶν τούτῳ περιέχεται τὸ ἀπᾶδον τοῖς δό-
γμασι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ Πρόεδρος
† Ὁ Κεφαλληνίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
† Ὁ Ἡλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
† Ὁ Μαρτυρίας καὶ Κυνουρίας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

‘Ο Γραμματεὺς
(τ. ε.) Ἀρχιμ. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΘΩΜΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Διδάσκοντες ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν Χριστιανικὴν Ἡθικὴν ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ ἐπιθυμοῦντες ὥντα τὸ ὀφελιμώτατον τοῦτο μάθημα καταστήσωμεν δύσον τὸ δυνατὸν σαφέστερον καὶ εὐληπτότερον ἐθεωρήσαμεν καλὸν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἄνα χεῖρας ἐγχειριδίων χάριν τῶν μαθητῶν.

Ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἐγχειριδίου τούτου ἡκολουθήσαμεν ἀκριβῶς τὸ νεώτατον ἀναλυτικὸν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας πρόγραμμα. Ἐχοντες δὲ ὑπ’ ὄψιν τὰς ἀρχὰς τῆς διδακτικῆς προετάξαμεν πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου παραδείγματα κατάλληλα πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν διδασκομένων μερῶν. Συνεδέσαμεν δὲ δύσον ἡδυνήθημεν στενώτερον τὰ διάφορα αὐτοῦ μέρη κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παιδαγωγοῦ Stoys, καθ’ ἣν τὰ διδακτικὰ βιβλία πρέπει νὰ συντάξουνται, εἰ δυνατόν, οὕτως, ὥστε τὸ ἐκάστοτε ἀκόλουθον μάθημα νὰ εἴναι οἷονεὶ ἐπανάληψις τοῦ προηγούμενου καὶ συνέχεια αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις ἐτάξαμεν μεθ’ ἐνάστην παράγραφον χάριν τῶν μαθητῶν συγκεντρωτικὰς ἐρωτήσεις. Ἐν γένει δὲ οὐδὲν παρελίπομεν τὸ δυνάμενον νὰ καταστήσῃ τὸ βιβλίον τοῦτο ὡς οἶόν τε εὐληπτότερον καὶ σαφέστερον.

Κατὰ πόσον δὲ ἐπετύχομεν τοῦ σκοποῦ, δην προεθέμεθα, ἃς κρίνοσιν οἱ ἀριστοί.

Βοηθήματα ἐν τῇ συντάξει τοῦ βιβλίου τούτου εἰχομεν πρὸ πάντων τὴν ἀγίαν Γραφήν, ἡτις είναι ἡ ἀκένωτος πηγὴ πάσης χριστιανικῆς πραγματείας, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἴδιας σημειώσεις καὶ

παρατηρήσεις κατά τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν, πολλὰς ἡμετέρας τε
καὶ ξένας Χριστιανικὰς Ἡθικὰς καὶ τὰς ἐκθέσεις τῶν κατὰ τοὺς
διαφόρους διαγωνισμοὺς κριτῶν τῶν διδακτικῶν θρησκευτικῶν
βιβλίων.

*Ἐν Κορίνθῳ τῇ 1 Ἰουλίου 1908.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Δ. ΚΑΘΑΡΕΙΟΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Η Χριστιανική Ηθική.

1. Χριστιανική Ηθική είναι τὸ θρησκευτικὸν ἐκεῖνο μάθημα τὸ διποτὸν διδάσκει τὰ ἡθὶ τὰ ἀρμόζοντα εἰς τὸν χριστιανόν, ἵτοι ἔχθεται τοὺς ἡθικοὺς κανόνας καθ' οὓς ὁ ἀληθῆς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ζῇ. Πηγὴ τοῦ μαθήματος τούτου είναι ἡ ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ ἱερὰ παράδοσις¹.

2. Διαιρεῖται δὲ ἡ Χριστιανική Ηθική εἰς δύο μέρη, εἰς τὸ γενικόν, ἐνῷ ἔκτιθενται γενικῶς καὶ ἡθικαὶ ἀρχαὶ καθ' ἃς ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ζῇ, καὶ εἰς τὸ εἰδικόν, ἐνῷ ἔκτιθενται εἰδικώτερον τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑκατόν.

3. Η ἀξία τῆς Χριστιανικῆς Ηθικῆς είναι μεγίστη, διότι αὕτη λύει τὸ μέγιστον καὶ σπουδαιότατον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρόβλημα: καθοδηγοῦσσα δῆλη. ὡς τις φωτοβόλος φάρος τὸν ἀνθρωπὸν ἐν πάσαις ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καθιστᾷ αὐτὸν ἄξιον τοῦ προορισμοῦ του, ἵτοι εὑδαίμονα ἐν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ, καὶ οὕτω σώζει αὐτόν. Καὶ ὅντως οἱ χριστιανοὶ ἔχουσι μεγάλην ἀνάγκην τοικύτης καθοδηγήσεως πρὸς σωτηρίαν, διότι πολλοὶ ἀγνοοῦντες τὸν ἀληθῆ τοῦ χριστιανοῦ προορισμὸν καὶ ζῶντες βίον ἀπόδοντα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτοὶ καθίστανται δυστυχεῖς καὶ ἀλλοιούς βλάπτουσιν.

Οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ σπουδαιότερον καὶ ἱερώτερον ζήτημα δύναται νὰ ἐνδιαφέρῃ περισσότερον τὸν ἀληθῆ χριστιανὸν ἢ τὸ νὰ γνωρίζῃ οὗτος

1. Η Χριστιανική Ηθικὴ ἀνήκουσα εἰς τὴν καθ' δλου Ηθικήν, ἥτις είναι ἐπιστήμη φιλοσοφική, είναι μάθημα φιλοσοφικὸν καὶ φιλοσοφικῶς πως ἔχθεται τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Λαμβάνει ὅμως τὰς ἀρχὰς αὐτῆς κυρίως ἐκ τοῦ θείου λόγου καὶ οὐχὶ ἐκ μόνου τοῦ λογικοῦ ὅπως ἡ καθαρὰ Φιλοσοφική Ηθική, καὶ διὰ τοῦτο είναι μᾶλλον πρακτικὸν φιλοσοφικὸν μάθημα ἢ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφικὴ διδασκαλία.

τίς είναι ο προορισμός του, τίς είναι ο υψηστος ἡθικὸς νόμος καθ' ὃν
δρείλει νὰ ζῇ ίνα εὐδαιμονῆ, τίνα είναι τὰ καθήκοντά του πρὸς τὸν
Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν· νὰ γνωρίζῃ τί είναι ἀρετὴ,
τί κακία, τί δίκαιον, τί ἀγαθόν, τί κακόν, καὶ τὰ μὲν ὡς
ώφελιμα νὰ πράττῃ τὰ δὲ ὡς βλαβερὰ νὰ ἀποφεύγῃ. Πάντα ταῦτα
έξετάζει ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ¹.

Ἐρωτήσεις. Τι καλεῖται Χριστ. Ἡθική; πολα είναι ἡ πηγὴ καὶ πολα ἡ
διατρεσία αὐτῆς; πολα ἡ ἀξία τῆς Χριστ. Ἡθικῆς καὶ τι κατορθοῖ αὕτη;

¹ Περὶ τούτων διδάσκει συντόμως καὶ ἡ Κατήχησις ἀναπτύσσουσα τὸν δεκά-
λογον, ἀλλ' ἡ Χριστ. Ἡθικὴ ἀναπτύσσει ταῦτα ἐκτενέστερον καὶ μεθοδικῶτερον.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἐκτίθενται αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστ. Ἡθικῆς. Τούτων βάσισις εἶναι ὁ ὑψηστὸς ἡθικὸς νόμος ὃς διείλει νὰ ἀκολουθῇ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ὁ ἀληθῆς χριστιανός. Ἀλλὰ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ νόμου τούτου ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν πρότερον τίς εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, ἐξ ἣς ἐκπηγάζει οὗτος.

§ 2. Σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον.

1. Πρὸς εὔρεσιν τῆς σχέσεως ταύτης πρέπει νὰ καθορίσωμεν τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ σύμπαντι καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπέναντι τοῦ πλησίον.

2. Κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφήν, τὴν ἔγγραφον πηγὴν τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς, ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τοῦ Κόσμου ὅλου¹ καὶ ἄρα καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπλασε δὲ τὸν ἀνθρώπον ὁ Θεὸς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ (Γεν. Α', 26—Β' 7), τ. ἔ. κατέστησε τελειότερον τὸν ἄλλων δημιουργημάτων δωρήσας αὐτῷ ἐξαίρετα δῶρα, τὸ λογικὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, δι' ᾧ προώρισεν αὐτὸν νὰ εξομοιωθῇ αὐτῷ τελειοποιούμενος καὶ νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Οὐ μόνον δ' ἐπλασεν δ' Θεὸς τὸν ἀνθρώπον καὶ οὕτω διψιλῶς ἐπροίκισεν αὐτὸν ἀλλὰ καὶ προνοεὶ περὶ αὐτοῦ πατρικῶς, κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν καλοῦσσαν αὐτὸν «Πατέρα ἥμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε', 16).

Ο Θεὸς λοιπὸν ὡς δημιουργὸς καὶ προνοητὴς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πατὴρ καὶ προστάτης αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀνθρώπος ὡς δημιουργημα εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ διεῖλον αὐτῷ τὴν ὑπαρξίαν του καὶ πᾶν δ', τι ἔχει ἀγαθόν. Ἀρα ἡ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου σχέσις εἶναι οὐαὶ ἡ μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνου.

1 Ὁπως εἶναι παράλογον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μία οἰκία ἐγένετο ἀφ' ἔσωτῆς καὶ οὐχὶ ὑπὸ τεχνιτῶν οὕτω παράλογον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ὅτι δός Κόσμος, τὸ πάγκαλον τοῦτο δημιουργημα, ἐγένετο ἀφ' ἔσωτου καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲν ἀποτέλεσμα δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀνευ αἰτίου.

3. Ό δέ πλησίον, τ. ε. πᾶς ἀνθρωπος, εἰναι κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν¹ οὐ, τι καὶ ἡμεῖς αὐτοί, διότι ἐπλάσθη καὶ οὗτος, ὃς καὶ ἡμεῖς, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ὅλης, μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ καὶ ἐπροικίσθη διὰ τῶν αὐτῶν δώρων· εἶναι δηλ. δμοιος ἡμῖν καὶ ἵστης ἀξίας, ἦτοι ἀδελφὸς ἡμῶν, ὅπως τὰ τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρός². Ἀρχή σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον εἶναι οὐαὶ η μεταξὺ ἀδελφῶν.

*Ερωτ. Τι εἶναι δ Θεὸς ἐν τῷ σύμπαντι καὶ τι δ ἀνθρωπος; τις εἶναι η σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν; τις η σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον;

§ 3. Ο ὑψιστος ἡθικὸς νόμος.

1. 'Αφ' οὖ δ Θεὸς εἶναι δ πλήρης ἀγάπης πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν πατὴρ καὶ δ φιλόστορογος περὶ αὐτοῦ προνοητὴς δ δὲ πλησίον εἶναι ἀδελφὸς δμοιος αὐτῷ κατὰ πάντα ἀναγκαίως ἐκ τῆς πατρικῆς καὶ ἀδελφικῆς ταύτης σχέσεως ἐκπηγάζει δ ἔξης ἡθικὸς νόμος «Ο ἀνθρωπος ὁ φείδει νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον του ως ἐαυτὸν καὶ νὰ πράττῃ πάντοτε πᾶν δ, τι συμφωνεῖ τῇ ἀγάπῃ ταύτῃ»³. Καὶ ὄντως ἀφ' οὖ δ ἀνθρωπος ἀγαπᾷ καὶ σέβεται τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς αὐτοῦ, οἵτινες ως ἀνθρωποι δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἔλαττω ματικοί, πολὺ περισσότερον ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ σέβεται τὸν πανάγαθον πατέρα ἢ πάντων τῶν ἀνθρώπων, τὸν Θεόν, χάριν δὲ τούτου νὰ ἀγαπᾷ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἦτοι τὸν ἔκυπτον πλησίον, μεθ' οὗ συνδέεται καὶ δι' ἀδελφικῆς σχέσεως.

Τὴν ἀγάπην ταύτην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἔχαρακτήρισεν ως ὑψιστον ἡθικὸν νόμον αὐτὸς δ Σωτὴρ ἡμῶν εἰπὼν «Ἀγαπήσεις κύριον τὸν Θεόν σου ἐν δλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ διανοίᾳ σου . . .» καὶ «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ως σεαυτόν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς δλοις δ.

1 Πράξ. ιζ', 24 «Ἐποίησέ τε ἐξ ἐνδεικόματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς».

2 Γαλ. γ', 28 «Οὐκέ τινι ιουδαῖος οὐδὲ Ἑλλην, οὐκέ τινι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκέ τινι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ιησοῦ».

3 'Ο νόμος οὗτος καλεῖται ἡθικὸς διότι κανονίζει τὰ ἡθη, ἦτοι τὰς συνθετικὰς καθ' ἃς δ ἀνθρωπος πράττει τὰς πράξεις αὐτοῦ. Πᾶν δ' οὐ, τι συμφωνεῖ τῷ ἡθικῷ τούτῳ νόμῳ λέγεται ἀγαθός.

νόμος καὶ οἱ προφῆται (ἥ ἡγ. Γραφὴ) κρέμανται» (Ματθ. κε', 37,39, 40), ἦτοι δτι ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης ἐξαρτᾶται ἡ τήρησις ἀπασῶν τῶν διατάξεων τῆς ἡγ. Γραφῆς.

2. Κατὰ τοῦτον τὸν ὑψιστὸν ἡθικὸν νόμον δρείτει ὁ χριστιανὸς νὰ κανονίζῃ πάντοτε πάσας τάξιν τῷ βίῳ πράξεις αὐτοῦ, ἦτοι νὰ πράττῃ μὲν πάντοτε μόνον δτι συμφωνεῖ τῷ νόμῳ τούτῳ, δηλ. τὸ ἀγαθόν, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ δτι δὲν συμφωνεῖ αὐτῷ, δηλ. τὸ ἀκανόν, καὶ ἐν τοῦτο εὐχαριστῇ αὐτὸν ἡ ὑποστηρίζῃ τὰ συμφέροντά του.

3. Μόνον ὁ ἡθικὸς νόμος καθοδηγεῖ ἀληθῶς τὸν χριστιανὸν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ καὶ ἐξευγενίζει καὶ ἔξυποτι αὐτὸν μέχρι τοῦ Θεοῦ. Τούναπτίον ἡ ἥδονή καὶ ὁ ἔγωισμός, οἱ δύο οὖτοι ἐχθροὶ τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ἐάν ὁ ἀνθρώπος παραδοθῇ εἰς αὐτὰ ἀποκλειστικῶς ἀποκτηνοῦσι καὶ ἐξετελίζουσιν αὐτὸν καθιστῶντα αὐτὸν ἀνίκανον νὰ πράττῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, δπερ πολλάκις ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν τῶν ἐπιθυμιῶν ἡμῶν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν ἥδονὴν καὶ τὸν ἔγωισμόν.

Καὶ εἰναι μὲν ἀληθὲς δτι ἡ ἥδονὴ (τὸ εὐάρεστον) καὶ ὁ ἔγωισμός (τὸ συμφέρον) ἐδόθησαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα ἀνακουφίζωσιν ἡμᾶς σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν ἀλλὰ ταῦτα εἰναι πάντοτε ταπεινότερα ἐλαττήρια καὶ πρέπει νὰ ὑποχωρῶσι πρὸ τοῦ ὑψηλοτέρου ἐλαττηρίου, δηλ. τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Οἱ ἀνθρώποις ἔχει μὲν καὶ σῶμα ἀλλὰ κυρίως εἰναι πνευματικὸν ὄν, καὶ ἡ σωματικὴ ζωὴ πρέπει νὰ ὑπόκειται τῇ πνευματικῇ (Ματθ. κε', 36-47). Μόνον λοιπὸν τότε ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τοῦ εὐαρέστου (ἥδονῆς) καὶ τοῦ συμφέροντος (ἔγωισμοῦ) ἡ καὶ ἐπιδιώκονται ταῦτα δταν δὲν ἀντίκεινται τῷ ἡθικῷ νόμῳ.

*Ερωτ. Τις ὁ ὑψιστὸς ἡθικὸς νόμος καὶ πόθεν ἐκπηγάδει; τις ἡ σημασία τοῦ νόμου τούτου; πῶς πρέπει νὰ κανογίζῃ ὁ ἀνθρώπος τὰς πράξεις του; τι εἰναι ἡ ἥδονὴ καὶ ὁ ἔγωισμός καὶ πότε μόνον ἐπιτρέπονται ταῦτα;

§ 4. Τὸ ἔμφυτον τοῦ ἡθικοῦ νόμου.

1. Οἱ ἀνθρώποις φύσει αἰσθάνεται πάντοτε καὶ ἀναγνωρίζει δτι εἰναι ὑπόχρεος νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν του καὶ νὰ πράττῃ πάντα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἀνευ ἴδιαιτέρως περὶ τούτου διδασκαλίας. Οὐδέν-ἀτομον, οὐδεμία οἰκογένεια, οὐδεὶς λαὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀνευ τῆς

· ἴδεας ταύτης. Διὸ τοῦτο καὶ αὐτὸι οἱ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων βάρθα-
ροι ἐθνικοὶ λαοὶ ὁρμεμφύτως πως φερόμενοι ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ
λατρεύωσι θεόν τινα καὶ νὰ εἶναι αὐτῷ προσκεκολλημένοι καὶ ἀφωσιω-
μένοι. Τοῦτο καὶ ἡ αγ. Γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα «Τὰ ἔθνη (οἱ ἐθνι-
κοὶ) . . . φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ . . .» ('Ρωμ. 6', 14) καὶ ὁ ὅρθες
λόγος ἐπιβάλλει ὡς λογικόν. Διὸ τὸ μὲν φονεύειν, κλέπτειν κ.τ.τ.
ἔθεωρήθησαν πάντοτε κακὰ τὸ δὲ ἀγαπᾶν, τὸ βοηθεῖν, τὸ σέβεσθαι τὰ
θεῖα καὶ τάνθρωπινα κ.τ.τ. ἔθεωρήθησαν πάντοτε ἀγαθά.

2. Ἡ παντὶ ἀνθρώπῳ φύσει ἔμφυτος αὔτη ἴδεα εἶναι δὴ θικὸς
νόμος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ φύσει ἔμφυτος οὗτος ἡθικὸς νόμος τοῦ ἀνθρώ-
που παρὰ τῷ χριστιανῷ ἐγένετο ἵτι ἐναργέστερος διότι ἐπέδρασεν
ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ πλέον καὶ τὸ φῶς τῆς θείας ἀποκαλύψεως τῆς Π. καὶ
Κ. Διαθήκης καὶ συνεπλήρωσεν αὐτόν. «Ωστε καὶ ὁ τῶν χριστιανῶν
ἡθικὸς νόμος εἶναι ὡσαύτως ἔμφυτος παντὶ χριστιανῷ, καὶ διὸ τοῦτο
ὅτι πόστολος Παῦλος καλεῖ αὐτὸν γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν
('Ρωμ. 6', 15). Ἐνέγραψε δὲ αὐτὸν δὲ θεός ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ χριστια-
νοῦ ὅπως ἔκφράζῃ τὸ ἄγιον αὐτοῦ θέλημα.

3. "Αν δὲ ὑπῆρξεν ἡ ὑπάρχουσιν ἔτι ἀτομικὴ λαοὶ διεφθαρμένοι,
παρ' οἵς ἐπεκράτησαν ἡ ἐπικρατοῦσιν ἔτι καὶ μετὰ τὴν θείαν ἀποκά-
λυψιν (τὸν χριστιανισμὸν) διεστραμμέναι ἡθικαὶ ἴδεαι, τοῦτο δὲν δια-
ψεύδει τὸ ἔμφυτον τοῦ ἡθικοῦ νόμου ἀλλ' εἶναι διαστροφὴ αὐτοῦ συμ-
παρομητοῦσα τῷ ἀνθρώπῳ. "Οπως ἡ ἀσθένεια τοῦ δρθαλμιῶντος λ. χ.
δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀγαθοθεργόν δύναμιν τοῦ ἡλίου διότι οὗτος βλάπτει τὸν
δρθαλμιῶντα οὕτω καὶ ἡ διαστροφὴ αὔτη τοῦ ἡθικοῦ νόμου δὲν ἀναι-
ρεῖ τὸ ἔμφυτον αὐτοῦ ἀλλ' ὅπως αἰτία τοῦ δρθαλμιῶντος εἶναι οὐχὶ ἡ
ἔλλειψις ὡφελίμου τοῦ ἡλίου ἰδιότητος ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀσθένεια οὕτω
καὶ αἰτία τῆς διαστροφῆς τοῦ ἡθικοῦ νόμου δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις αὐτοῦ
ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀσθένεια τοῦ πάσχοντος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀγ.
Γραφὴν ὑπάρχουσα πάντοτε ἐν τῷ Κόσμῳ ἀμαρτίᾳ¹, ὡς παρεκτροπὴ
ἀπὸ τοῦ ἡθικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔξηλεψεν οὐδὲ θὰ ἔξαλεψῃ
ποτὲ τὴν φωνὴν τοῦ ἡθικοῦ νόμου ἀλλ' ἀπλῶς ἐξησθένισέ πως καὶ
μονομερῶς διέστρεψεν αὐτήν. Τῷ χριστιανῷ δὲ ἀπόκειται ὅπως ὑπὸ¹
τοῦ θείου φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως (τοῦ χριστιανισμοῦ) ὁδηγούμενος

1 Δηλ. αἱ κακαὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πρᾶξ. § 14. 1 σημ.

καὶ κατὰ τὸ θεῖον πρότυπον τοῦ Λυτρωτοῦ ἀνατρεφόμενος ἐνισχύῃ τὴν φωνὴν τοῦ ἡθικοῦ νόμου καὶ μὴ ἀμαρτάνῃ.

Εφωτ. Είγαι τέμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ δὲ ἡθικὸς νόμος; πῶς ἀποδεικνύεται τοῦτο; διαφεύδουσι τοῦτο αἱ παρατηρούμεναι παρεκτροπαὶ ἡ ὅχι καὶ διατῇ; ὑπάρχει ἀμαρτία ἐν τῷ ἀνθρώπῳ; πῶς ἐπιδρᾷ ἀυτῇ ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ νόμου;

Ξ. 5. Τρόπος ἐκπληρώσεως τοῦ ἡθικοῦ νόμου.

1. "Οταν δίδω χρήματα εἰς πτωχὸν ἵνα μεταχειρισθῶ αὐτὸν ὅπως ψευδομαρτυρήσῃ λ. χ. ὑπέρ ἐμοῦ ἡ ἀλλως μὲ ὑπηρετήσῃ, δταν λέγω τὴν ἀλήθειαν μόνον διότι φοβοῦμαί τινα, δταν δίδω ἐλεημοσύνην ὅπως ἐπιδειχθῶ τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἔπραττον οἱ Φχριστᾶν¹, καὶ ἐν γένει δταν πράττω ἀγαθὴν τινα πρᾶξιν οὐχὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον ἀλλὰ χάριν κέρδους ἢ ἐκ φόβου ἢ πρὸς ἐπίδειξιν ἢ ἀγαθὴν αὗτη πρᾶξις μου οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν οὐδὲ εἰναι ἐκπλήρωσις τοῦ ἡθικοῦ νόμου, διότι ὁ σκοπός μου εἶναι κακός. "Οθεν δταν ὁ σκοπὸς πρᾶξεώς τυνος εἶναι κακός ἢ πρᾶξις αὕτη καὶ ἀν εἶναι κατ" οὐσίαν ἀγαθὴ μεταβάλλεται εἰς κακήν. Μόνον δταν καὶ ὁ σκοπός καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη εἶναι ἀγαθὰ ἐκπληροῦνται ὁ ἡθικὸς νόμος.

2. 'Ωσαύτως δὲν δύναμαι νὰ φονεύσω τινὰ ἢ νἀφκιρέσω τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὅπως εὐεργετήσω ἄλλον, τ.ε. ἡ κατ' οὐσίαν κακὴ πρᾶξις δὲν δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς ἀγαθὴν διότι ὁ πράττων τὴν κακὴν πρᾶξιν εἰχε δῆθεν ἀγαθὸν σκοπόν, διότι τὸ κακὸν εἶναι πάντοτε κακόν. 'Η δὲ διδασκαλία τῶν 'Ιησουΐτων² δτι ὁ σκοπὸς ἀγάπης εἰ τὰ μέσα (τὴν πρᾶξιν) δὲν εἶναι ἡθική. "Ινα λοιπὸν ἡ πρᾶξις εἶναι ὄντως ἀγαθὴ πρέπει καὶ κατ' οὐσίαν νὰ εἶναι ἀγαθὴ καὶ κατὰ τὸν σκοπὸν νὰ εἶναι

1 Φαρισαῖος, ἔκαλοῦντο ἡ διακεχιμένη ἔκείνη τάξις τῶν Ιουδαίων ἥτις ἐθεωρεῖτο μὲν εὐσεβής καὶ δικαία διὰ τὴν τυπικὴν τήρησιν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἀλλὰ τὰ πάντα ἔπραττε πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις (πρβλ. Ματθ. κχ', 1-8 Λουκ. ιη', 9 κλπ.). Διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια Φαρισαῖος κατήντησε συνώνυμος τῆς ἔννοιάς ὑποκριτής.

2 Οἱ 'Ιησουΐται εἶναι μοναχικὸν τάγμα συσταθὲν κατὰ τὸ 1534 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἰγνατίου δὲ Λογιόλα ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν καθολικισμὸν (παπικισμὸν) καὶ καταπολεμήσῃ πᾶσαν ἄλλην χριστιανικὴν αἵρεσιν, ἴδιᾳ δὲ τοὺς Λουθηρανούς (διαμαρτυρομένους). Οἱ 'Ιησουΐται πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των μετεχειρισθησαν³ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀντιχριστιανικὰ μέσα καὶ τὴν δλεθρίαν ἀρχήν δτι ὁ σκοπὸς ἀγάπης εἰ τὰ μέσα!, δι' ἣς πολλῶν χιλιάδων ἀθώων τὸν φόνον ἐδικαστούγησαν.

τοιαύτη. Οὕτω μόνον πρέπει νὰ ἐκπληροῦται ὁ ἡθικὸς νόμος, ἢτοι μετὰ εἰλικρινοῦς διαθέσεως.

Ἐρωτ. Πότε ἡ ἡθικὴ πρᾶξις ἔχει ἀξίαν; τι ἀπαιτεῖται ἵνα πρᾶξις τις εἶγαι ἡθική; δύναται δικούς νὰ ἀγιάσῃ τὰ μέσα; μετὰ πολας διαθέσεως πρέπει νὰ ἐκπληροῦται ὁ ἡθικὸς νόμος;

§ 6. Τὸ καθῆκον.

1. Ὁ ἡθικὸς νόμος μοὶ ἐπιβάλλει νὰ ἀγαπῶ τὸν Θεόν, νὰ λατρεύω αὐτόν, νὰ ἀγαπῶ τὸν πλησίον, νὰ ἐλεῶ τοὺς πτωχούς, νὰ λέγω τὴν ἀλήθειαν κλπ. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, τὸ λατρεύειν αὐτόν, τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, τὸ ἐλεεῖν τοὺς πτωχούς, τὸ λέγειν τὴν ἀλήθειαν κλπ. εἶναι ὑποχρεώσεις μου. Λοιπὸν πᾶσα ὑποχρέωσις ἐπιβαλλομένη ἡμῖν ὅπο τοῦ ἡθικοῦ νόμου λέγεται καθῆκον.

2. Τὰ καθῆκοντα λέγονται **ἀποφατικὰ** δταν ἀπαγορεύωσί τι, οἷον μὴ φορεύσῃς, μὴ κλέψῃς. **Θετικὰ** δταν ἐπιβάλλωσί τι, οἷον ἀγάπα τοὺς ἀνθρώπους, ἔλεει τοὺς πτωχούς. **ἀπόδλυτα** ή **γενικὰ** δταν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἀποιλύτως ἐπιβάλλωνται, οἷον ἀγάπα τὸν Θεόν, σέβον τοὺς γονεῖς σουν. **Σχετικὰ** ή **εἰδικὰ** δταν γεννῶνται ἐκ σχέσεων ἴδιατέρων, ός ήμεις οἰκειοθελῶς συνήψυχεν, οἷον τὰ ἀμοιβαῖκα καθῆκοντα τῶν συζύγων, τῶν ἑταίρων συλλόγου τινὸς κλπ.

3. Ως πρὸς δὲ τὸ πρόσωπον πρὸς ὃ ἀναφέρονται τὰ καθῆκοντα δικιροῦνται εἰς καθῆκοντα **πρὸς τὸν Θεόν**, οἷον σέβον καὶ λάτρευε τὸν Θεόν, **πρὸς τὸν πλησίον**, οἷον ἀγάπα τὸν πλησίον σου, δίδε ἐλεημοσύνην, καὶ **πρὸς ἑαυτόν**, οἷον φρόντιζε περὶ τῆς ὑγείας σου, περὶ τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεώς σου, περὶ τῆς διαπλάσεως τῆς καρδίας σου κλπ.

4. Ως πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν εἰς ὃν ἀποβλέπουσι τὰ καθῆκοντα διαρροῦνται εἰς **καθῆκοντα δικαιοδύνης**, δσα ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ μὴ βλάπτῃ ὃ ἀνθρώπως τὸν πλησίον του, π. χ. μὴ φορεύσῃς, μὴ κλέψῃς κλπ., καὶ εἰς **καθῆκοντα φιλανθρωπίας**, δσα ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ αὐτόν, π. χ. ἔλεει τοὺς πτωχούς, σῳζει τὴν ἀδίκιας κινδυνεύονταν ὑπόλημψιν τῶν ἄλλων, ἐπαίνει τὰς καλὰς πράξεις των κλπ. Καὶ τὰ μὲν τῆς δικαιοσύνης καθῆκοντα ἐπιβάλλονται καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, τὰ δὲ τῆς φιλανθρωπίας ἀφήνονται εἰς τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἑκάστου, διέτι εὐεργεσία ἐπιβεβλημένη οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἀξίαν.

Καίτοι δὲ ἀμφότερα ταῦτα εἰναι σπουδαῖα ὅμως τὰ τῆς δικαιοσύνης εἰναι σπουδαιότερα, διότι ή παράλειψις αὐτῶν καταστρέψει τελείως τὸν ἡμικὸν νόμον. Ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς φιλανθρωπίας καθήκοντα ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν, ως φάνεται ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κηρύσσοντος, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς μελλούσης κρίσεως (Ματθ. κε', 31 κριτικής), ἀξίους ἀμοιβῆς τοὺς ἐκπληρώσαντας αὐτά. Ταῦτα εἰλικρινῶς πραττόμενα δεικνύουσι καὶ εἰς τοὺς ἀλλούς ἀνθρώπους τὴν ἀγαθὴν τοῦ πράττοντος διάθεσιν ὡς δλῶς προκιρετικά. Τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὰ τῆς δικαιοσύνης, ἔτινα πιθανὸν νὰ ἔκτελῶνται ἐκ φόβου μόνον πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπαπειλουμένας ποινάς. Κατὰ τοῦτο τὰ τῆς φιλανπίας καθήκοντα εἰναι χρακτηριστικώτερα τῶν τῆς δικαιοσύνης.

5. 'Ως πρὸς δὲ τὴν ἀξίαν τὰ καθήκοντα διαφέροισιν ἀπ' ἀλλήλων α') κατὰ τὴν ἀξίαν τοῦ πρὸς δ ἀναφέρονται προσώπουν, π. χ. τὸ καθῆκον τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν εἰναι ἀνώτερον τοῦ τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς ἀρχοντας, διότι οἱ ἀνθρωποι δὲν δύνανται νὰ εἰναι ἡμῖν τόσον σεβαστοὶ ὅσον ὁ Θεός¹, τὸ καθῆκον τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν βασιλέα εἰναι ἀνώτερον τοῦ πρὸς τοὺς ἀλλούς ἀρχοντας κλπ.· δ') κατὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ πρὸς δ ἀναφέρονται πράγματος, ὅσῳ δῆλος σπουδαιότερον εἰναι πρᾶγμα τι τοσούτῳ σπουδαιότερον εἰναι καὶ τὸ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενον καθῆκον, λ. χ. τὸ καθῆκον τοῦ μὴ φονεύειν εἰναι ἀνώτερον τοῦ τοῦ μὴ κλέπτειν, διότι ή ζωὴ εἰναι πρᾶγμα σπουδαιότερον τῆς περουσίας· γ') κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πρὸς οὓς ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα, λ. χ. ή πρὸς πόλιν ὅλην ή κοινότητα ή οἰκογένειαν εὑρεγεσία εἰναι μείζων τῆς πρὸς ἐν ἀτομον, ή δὲ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην μεγίστη, διότι οἱ πολλοὶ εἰναι μᾶλλον προτιμητέοι τοῦ ἑνός· καὶ δ') κατὰ τὴν ἀνάγκην τῶν πρὸς οὓς ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα, π.χ. ή βοήθεια πρὸς κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον κίνδυνον εἰναι ἀνωτέρα τῆς πρὸς δυνάμενον καὶ ἀλλοθεν νὰ σωθῇ, ή βοήθεια πρὸς πεινῶντα ἀνωτέρα τῆς πρὸς ἀνυπόδητον, διότι ή ἀνάγκη τῶν πρώτων εἰναι μείζων τῆς τῶν δευτέρων.

Τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν καθηκόντων κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν πρέπει ἐπιμελῶς νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν, διότι πολλάκις ἐν τῷ βίῳ συμβαίνει ή λεγομένη σύγκρουσις καθηκόντων, καθ' ἦν ἐπιβαλλομένων ἡμῖν δύο ή πλειστά συγχρόνως καθηκόντων ἀναγκαζόμεθα τὸ μὲν νὰ πρά-

1 Πράξ. ε' 29 «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον η ἀνθρώποις».

ζωμεν, τὸ δὲ νὰ παραλίπωμεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ γνω-
ρίζωμεν ὅτι εἰναι προτιμητέον τὸ δπως δήποτε σπουδαιότερον.

Ἐρωτ. Τι λέγεται καθήκον; τίγα λέγονται ἀποφατικά, τίγα θετικά, τίγα:
γενικά καὶ τίγα εἰδικά καθήκοντα; πῶς διαιροῦνται τὰ καθήκοντα ὡς πρὸς τὸ
πρόσωπον καὶ πῶς ὡς πρὸς τὸν σκοπόν; τις ἡ διαφορὰ μεταξὺ καθηκόντων
δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας; τίγα εἶναι σπουδαιότερα καὶ τίγα χαρακτηριστι-
κῶτερα; κατὰ τὶ διαφέρουσι τὰ καθήκοντα ἀπ' ἀλλήλων; τι ποιητέον κατὰ τὴν
σύγκρουσιν τῶν καθηκόντων;

§ 7. Τὸ δικαίωμα.

1. Ὁπως μοὶ ἐπιβάλλει ὁ ἡθικὸς νόμος νὰ σέβωμαι τὴν ζωήν, τὴν
τιμήν, τὴν περιουσίαν κλπ. τῶν ἄλλων οὕτω καὶ μοὶ ἐπιτρέπει (μοὶ
δίδει: τὴν ἔξουσίαν) νὰ ἀπαιτῶ καὶ ἔγὼ παρὰ τῶν ἄλλων νὰ σέβωνται
καὶ αὐτοὶ τὴν ζωήν, τὴν τιμήν, τὴν περιουσίαν μου κλπ. Ἡ ἔξουσία:
αὐτη, ἣν παρέχει ἡμῖν ὁ ἡθικὸς νόμος, πρός τι λέγεται δικαίωμα. Οὕτω
ὅ ἔχων καθήκοντα πρὸς ἄλλους ἔχει καὶ δικαιώματα ἐπ' αὐτῶν.

2. Καὶ τὰ δικαιώματα διαιροῦνται εἰς ἀπόλυτα ἢ φυσικά, δσα ἐκ-
φύσεως ἀπολύτως ἔχομεν, λ. χ. τὸ δικαίωμα τοῦ ὑπερασπίζειν τὴν
ζωήν, τὴν περιουσίαν κλπ., καὶ εἰς σχετικά ἢ ἐπίκτητα, δσα ἀποκτῶμεν
ἐκ σχέσεων ἃς ἡμεῖς οἰκειοθελῶς συνήψχεμεν, λ. χ. τὸ δικαίωμα ὁ ἔχω-
να συμμετέχω ἀναλόγως τοῦ κέρδους κοινῆς τινος ἐπιχειρήσεως: ἔτι
δὲ εἰς πρόσωπικά, δταν ἀναφέρωνται εἰς πρόσωπα, λ. χ. τὸ δικαίωμα
ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς ἡμῶν, καὶ εἰς πραγματικά, δταν ἀναφέρωνται
εἰς πράγματα, λ. χ. τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας ἡμῶν.

3. Ὡς πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν τὰ δικαιώματα διαιροῦνται εἰς ὠρισμένα,
δσα ὄριζονται καὶ ἐπιβάλλονται, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, ὑπὸ τῶν πο-
λιτικῶν νόμων σκοποῦσι: δὲ ταῦτα νὰ ἀποσοβήσωσιν ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν
βλάβην, καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης, λ. χ.-
δικαιοῦμεν: νὰ κατέχω τὴν περιουσίαν μου, ἐὰν δὲ τις θελήσῃ νὰ μοῦ
ἀφαιρέσῃ αὐτὴν ὁ νόμος μοὶ δίδει τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερασπίσω αὐτὴν
καὶ εἰς ἀόριστα, δσα δὲν δύνανται νὰ ὄρισθωσι καὶ νὰ ἐπιβληθῶσιν ὑπὲ-
τῶν πολιτικῶν νόμων ἀφηνομένης τῆς τηρήσεως αὐτῶν εἰς τὴν ἐλευθέ-
ρων θέλησιν καὶ τὴν συνείδησιν ἑκάστου: σκοποῦσι: δὲ ταῦτα νὰ ἐλκύ-
σωσι πρὸς ἡμᾶς τὰς εὐεργεσίας τῶν ἄλλων, καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς
καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας: λ.χ. δικαιοῦμαι νὰ ἀπαιτῶ νὰ μὲ ἐπαι-
νῶσι καλῶς πράττοντα δὲν δύναμαι ὅμως καὶ διὰ νόμου γὰρ ἔξαναγ-

κάσω τινὰ εἰς τοῦτο, διότι οὐδεὶς νόμος ἐπιθάλλει τὸν ἔπαινον οὐδὲ εἰναὶ ἔπαινος διὰ τῆς βίας ἐπιθελλόμενος¹.

Ἐρωτ. Τι καλεῖται δικαιώματα; πῶς διαιροῦνται τὰ δικαιώματα διὰ γένει; πῶς λέγονται δσα φύσει ἔχομεν καὶ πῶς δσα ἡμεῖς ἀποκτῶμεν; πῶς τὰ εἰς πρόσωπα ἀγαφερόμενα καὶ πῶς τὰ εἰς πράγματα; πῶς διαιροῦνται ως πρὸς τὸν σκοπόν; τι σκοποῦσι τὰ δικαιώμενα καὶ εἰς ποιὰ καθήκοντα ἀγαποκρίνονται; τι τὰ ἀδόξιστα καὶ εἰς ποιὰ καθήκοντα ἀγαποκρίνονται;

§ 8. Ἀμοιβαία σχέσις καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων.

1. Εἰς τὰ δικαιώματα ἔτινα ἔχομέν ἐπὶ τῆς ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας ἡμῶν λ. χ. ἀντιπαράκεινται τὰ ἀνάλογα καθήκοντα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς τὴν ζωὴν, τιμὴν καὶ περιουσίαν ἡμῶν, καὶ ἀντιστρόφως, εἰς τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα ἡμῶν ἀντιπαράκεινται ἀνάλογα δικαιώματα τῶν ἄλλων.² Αντιπαράκεινται δὲ πάντοτε τὰ δμοειδῆ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, δηλ. τὸ ἀπόλυτον εἰς τὸ ἀπόλυτον, τὸ σχετικὸν εἰς τὸ σχετικὸν κλπ., ὥστε γνωρίζοντες καθῆκον τι δυνάμεθα νὰ εὑρῷμεν καὶ τὸ δμοειδὲς δικαίωμα· καὶ τάναπαλιν.³ Οθεν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα συνδέονται στενώτατα πρὸς ἄλληλα, οὕτως ὅστε οὐδέτερον δύναται νὰ ἔννοηθῇ ἄνευ τοῦ ἑτέρου.

Ἐρωτ. Ιστιν ἀγαπαράκεινται τὰ καθήκοντα; τις ἡ ἀμοιβαία σχέσις καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων;

§ 9. Δίκαιον, ἀδίκον, δικαιοσύνη, ἀδικία, ἐπιείκεια, αὐστηρότης.

1. Λέγων ἐν δικαστηρίῳ τὴν ἀλήθειαν καὶ σφέων τὴν περιουσίαν

1 Μόνον ἔγωισταί, μάταιοι καὶ εὔτελεῖς ἀνθρώποι δύνανται νὰ ζητῶσιν ἰμέσως ἡ ἐμμέσως νὰ ἐπιθάλλωσιν ὅπου καὶ ὅταν δύνανται τὸν πρὸς ἑαυτοὺς ἔπαινον καὶ θαυμασμὸν τῶν ἄλλων ἀλλ' οὗτοι ἀντὶ νὰ ἐπιτύχωσι τούτου γίνονται καταγέλαστοι καὶ ἀποδεικνύονται τοῖς πολλοῖς κοῦφοι· δὲ ἔπαινος, ἡ ἐκτίμησις, ἡ ἀγάπη κ. τ. τ. ως αἰσθήματα μόνον ἐμπνέονται οὐδέποτε δὲ ἐπιθάλλονται. Διὰ τοῦτο δὲ ἀνθρώποις δρεῖται ἐπιμελῶς ν' ἀπέχῃ νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν ἄλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀορίστων δικαιωμάτων καὶ νὰ μὴ ὑπερηφανεύεται ὅταν οἱ ἄλλοι ἐπανῶσιν αὐτὸν ἡ τιμώσις κλπ. Ήνα μὴ περιπίπτη εἰς τὸ ποταπὸν πάθος τοῦ εὐτελοῦς τούτου ἔγωισμοῦ, δεστις πολλάκις γίνεται αἵτια θλίψεων καὶ δυστυγημάτων (Περβλ. καὶ § 36).

ἢ ὑπόληψίν τινος πράττω πρᾶξιν σύμφωνον πρὸς τὸ δικαίωμα ὃ ἔκεινος ἔχει ν' ἀπαιτήσῃ παρ' ἐμοῦ τὴν ἀλήθειαν οὐκ προστατεύσῃ τὴν ἀδίκως κινδυνεύουσαν περιουσίαν ἢ ὑπόληψίν του· τούναντίον, ἐὰν δὲν εἴπω τὴν ἀλήθειαν πράττω πρᾶξιν ἀσύμφωνον πρὸς τὸ δικαίωμα ἔκεινον. Ἡ συμφωνία τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων λέγεται **δίκαιον** ἢ δὲ ἀσυμφωνία πρὸς αὐτὰ λέγεται **ἄδικον**· ἢ δὲ σταθερὰ γνώμη ἢ ἔξις τοῦ σέβεσθαι τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων λέγεται **δικαιοσύνη**, τούναντίον δὲ ἢ ἔξις τοῦ περιφρονεῖν καὶ καταπατεῖν αὐτὰ λέγεται **ἀδικία**.

2. Δικαιοσύνη εἰναι δύο εἰδῶν, ἡ στενή (ἢ πολιτικὴ καὶ αὐστηρὰ καλουμένη), ἥτις περιορίζεται εἰς τὸν σεβασμὸν μόνον τῶν ὁρισμένων (§ 7,3) δικαιωμάτων, καὶ ἡ εὐρεῖα (ἢ καθολικὴ καὶ χριστιανικὴ καλουμένη), ἥτις ἔκτεινεται ἐπὶ πάντων καθόλου τῶν δικαιωμάτων, ὁρισμένων τε καὶ ἀορίστων. Τὴν εὐρεῖαν ταύτην δικαιοσύνην, ἥτις εἰναι πολὺ σπουδαιοτέρα καὶ ἡν ἀπαιτεῖ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν διὰ τῆς θαυμασίας ἐπὶ τοῦ ὅρους ὅμιλίας του (Ματθ. ε', σ' καὶ ζ'). Δι' αὐτῆς τὰ στενὰ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ὅρια ηὔμυνε λαμπρῶς ὁ Σωτὴρ ἀναπτύζεις θαυμασίως τὰ περὶ φόνου (Ματθ. ε', 21), περὶ ὅρου (Ματθ. ε', 33), περὶ ἐλεημοσύνης (Ματθ. σ', 1) κλπ. καὶ ἀπαγορεύσας οὐ μόνον τὸ φονεύειν ἀλλὰ καὶ τὸ ὅργιζεσθαι καὶ δυσμενῶς διάκεισθαι, οὐ μόνον τὸ ἐπιορκεῖν ἡ ψευδορκεῖν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπλῶς ψεύδεσθαι κλπ. Συνεπλήρωσε δὲ οὕτω ὁ Σωτὴρ τὸν ἀτελῆ Μωσαϊκὸν νόμον τὸν διδάσκοντα μόνον τὴν στενὴν δικαιοσύνην.

3. Ἡ δὲ ἀδικία εἰναι τριῶν εἰδῶν· καλεῖται πταῖσμα μὲν ὅταν εἰναι πολὺ μικρὰ καὶ ἀσήμαντος πλημμέλημα δὲ ὅταν ἐπιφέρῃ βλάβην μικρὰν καὶ κακούργημα διταν ἐπιφέρῃ μεγάλην καὶ σημαντικὴν βλάβην.

4. Ἐπιείκεια δὲ εἰναι τὸ νὰ λαμβάνωμεν ὑπὸ ὄψιν ἐν τῇ ἀπαιτήσει τῶν δικαιωμάτων ἡμῶν πάντοτε τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν καὶ νὰ μὴ εἰμεθα πολὺ ἀκριβολόγοι ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσιν ἡμῶν πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων, τ. ἔ. τὸ νὰ συνδυάζωμεν τὴν δικαιοσύνην πάντοτε μετὰ τῆς φιλανθρωπίας λ. χ. διταν τις ἔξι αἰτίας ἀνωτέρας ἢ ἐκ περιστάσεων ἀπροσπτων καὶ ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς του δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ πρὸς ἡμᾶς ὑποχρέωσίν τινα, ἵνα τὴν ἐκπλήρωσιν δικαιούμεθα ὑπὸ τοῦ νόμου ν' ἀπαιτήσωμεν; πρέπει νὰ φανῶμεν φιλάνθρωποι καὶ νὰ μὴ ἀπαι-

τήσωμεν μετὰ μεγάλης ἀκριβείας καὶ μετὰ σκληρότητος δ, τι δικαιούμεθα· τότε λέγομεν ὅτι ἔχομεν ἐπιείκειαν· ἄλλως θάξεμεθα σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι.

Ἡ ἐπιείκεια εἶναι χριστιανικὴ ἀρετὴ καὶ πρέπει νὰ συνοδεύῃ πάντοτε τὴν δικαιοσύνην, ἄλλως ή ἀκρα δικαιοσύνη καταντᾶ ἀκρα ἀδικία (summum jus summa injuria). Πρέπει δημος μετὰ προσοχῆς καὶ συνέσεως νὰ γίνεται χρῆσις τῆς ἐπιεικείας καὶ μόνον δταν εἶναι ἀνάγκη, διότι η μεγάλη καὶ ἀλόγιστος ἐπιείκεια ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ προξενήσῃ κακὸν καὶ μάλιστα δταν ἀσυνέτως ἐφαρμόζεται πρὸς ὑφισταμένους ή μαθητάς, ὃν δύναται νὰ ὑποθάλψῃ τὴν ἀμέλειαν ἐπὶ μεγάλη ἀντῶν βλάβην.

Ἡ ἐπιείκεια ἴσχυει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τοὺς ἄλλους καθηκόντων ἡμῶν, δηλ. καὶ τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρέπει μετ' ἐπιεικείας νὰ ἐκπληρώμεν, ἵτοι οὐ μόνον δταν η αὐστηρὰ δικαιοσύνη τὰ ἐπιβάλλῃ ἀλλὰ καὶ δταν εἴμεθα μὲν ἐλεύθεροι ἀλλ' ἐπιβάλλῃ ταῦτα η χρεία καὶ η ἀδυναμία τῶν ἄλλων· ἐν φ. λ. χ. ο διδάσκαλος ἔχει καθηκόν νὰ διδάξῃ μίαν μόνον ὥραν δύναται ἐπιεικῶς ἐκπληρῶν τὸ καθηκόν του νὰ παρατείνῃ τὴν διδασκαλίαν ἐπ' ὀλίγον ἐὰν οι μαθηταὶ αὐτοῦ ἔχωσιν ἀνάγκην καὶ δὲν ἔμποδίζεται ἄλλη τις ἐργασία.

5. Αὐστηρότης τέλος εἶναι τὸ νὰ μὴ λαμβάνωμεν ὑπ' ὅψιν μήτε ἐν τῇ ἀπαιτήσει τῶν δικαιωμάτων μήτε ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων ἡμῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν η τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φιλανθρωπίας, τ. ἐ. η ἀνευ ἐπιεικείας δικαιοσύνη. Ἡ αὐστηρότης σπανίως εἶναι ἀρετή, δταν ὑπάρχωσιν ἔξαιρετικαὶ περιστάσεις ἐπιβαλλόμεναι χάριν καλῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἐρωτ. Τι εἶναι δίκαιον; τι ἄδικον; τι δικαιοσύνη; τι ἀδικία; πόσων εἰδῶν δικαιοσύνην ἔχομεν καὶ τις η σπουδαιοτέρα; πόσων εἰδῶν εἶναι η ἀδικία; τι εἶναι ἐπιεικεία; εἶναι ἀγαγκαλα η ἐπιεικεία καὶ πῶς πρέπει νὰ μεταχειριζόμεθα αὐτήν; μόνον ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων ισχνει η ἐπιεικεία; τι εἶναι αὐστηρότης;

§ 10. ‘Η συνείδησις.

1. Ἡ ἐνέργεια η ἰδιότης ἐκείνη τοῦ νοῦ καθ' ήν κρίνομεν ἡμετέρων τινὰ πρᾶξιν ἀν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον η οὐ λέγεται συνείδησις. Ἡ συνείδησις ἐνετέθη ἐν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὅπως ὁδηγή

ήμας ἐν τῷ βίῳ ἔξαγγέλλουσα τὸ ἀγιον αὐτοῦ θέλημα ὡς τις ἀόρατος φύλαξ καὶ φρουρὸς ἡμῶν· διὸ δικαίως φωνῇ Θεοῦ καλεῖται, διότι οἵονετ φωνάζει ἡμῖν ἔνδοθεν «τοῦτο πρᾶττε, ἐκεῖνο μὴ πράξῃς».

2. Ἡ συνείδησις πρὸ τῆς πράξεως (ἢ προηγουμένη συνείδησις) προτρέπει μὲν ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἢν εἰναι ἀγαθὴν ἀποτρέπει δὲ ἡμᾶς ἀπ' αὐτῆς ἢν εἰναι κακή, μετὰ δὲ τὴν πρᾶξιν (ἢ ἐπομένη συνείδησις) ἢν μὲν ἡ πρᾶξις ἦτο ἀγαθὴν ἐπαινεῖ ἡμᾶς καὶ πληροῖ χαρᾶς παρέχουσα τὴν καλούμενην ἡδικὴν ἴκανοποίησιν ἢ ψυχικὴν γαλήρην ἢν δὲ ἡ πρᾶξις ἦτο κακὴν φέγγει καὶ ἐλέγχει γεννῶσσα ἐν ἡμῖν τὴν καλούμενην τύψιν τῆς συνειδήσεως. Ἐπὶ τῆς ψυχικῆς γαλήρης στηρίζεται ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου, ἣν οὐδὲ τὰ μεγαλύτερα ἔξωτεροικαὶ δυστυχήματα δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσι, διότι ὁ τὴν γαλήρην τῆς συνειδήσεως ἔχων συναισθάνεται ὅτι εἰναι ἀγαπητὸς τῷ Θεῷ καὶ ἡνωμένος μετ' αὐτοῦ, βραβεύοντος πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς εὐδαιμονίας. Τούτωντίον δὲ ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως προξενεῖ τὴν δυστυχίαν, ἣν οὐδὲ αἱ μέγισται ἔξωτερικαὶ εὐτυχίαι (πλούτη, τιμῆ, δόξα) δύνανται νὰ ἀφωσι, διότι ὁ τὴν τύψιν τῆς συνειδήσεως ἔχων αἰσθάνεται ἑκυτὸν ἀπομεμακρυσμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀποστρεφομένου πάντοτε καὶ τιμωροῦντος τὸ κακόν. Διὸ πρέπει νὰ ἐπιζητῶμεν τὴν ψυχικὴν γαλήρην δ' ἀγαθῶν πράξεων, ν' ἀποφεύγωμεν δὲ τὴν τύψιν τῆς συνειδήσεως δι' ἀποχῆς ἀπὸ παντὸς κακοῦ.

3. Ἡ συνείδησις αὕτη λέγεται ὑγιῆς ἢ τελεία, διότι ὁρθῶς κρίνει πάντοτε πάσας τὰς πράξεις ἡμῶν, μικράς τε καὶ μεγάλας, ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας αὐτῶν. Ὁ τὴν ὑγιαῖ ταύτην συνείδησιν ἔχων λέγεται εὖσυνείδητος. Οὗτος οὐδέν πράττει παρὰ τὴν συνείδησίν του ἀλλὰ φροντίζει νὰ ζῇ πάντοτε κατ' αὐτὴν πράττων μόνον δ, τι συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἥθελον νόμον. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἡ συνείδησις πολλάκις ἐπισκοτίζεται καὶ διαστρέφεται ὑπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀμαρτίας καθίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον ἀτελῆς καὶ ἐλαττωματικὴ καὶ διὰ τοῦτο διακρίνομεν α') τὴν εὑρεῖαν συνείδησιν, δταν μόνον τὰ πολὺ μεγάλας ἀδικήματα αἰσθάνεται καὶ διὰ μόνον ἐλέγχη τὸν ἀνθρωπὸν διὰ πολλὰ δὲ ἀλλα ἵκανῶς σπουδαῖα πολλάκις δὲν ἐλέγχη αὐτόν· β') τὴν περιδεῖαν, δταν οὐ μόνον διὰ τὰ σπουδαῖα ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἐλαχίστου λόγου ἀξία πράγματα περισσῶς θορυβῆται καὶ ἀμφιταλαντεύεται, ὡς ὁ δειλός, δστις καὶ πρὸ τῆς σκιᾶς του πολλάκις φοβεῖται δλως παραλόγως· γ') τὴν ἐλαστικήν, δταν προκειμένου μὲν περὶ μικροῦ τινος συμ-

φέροντος εἶναι αὐστηρὰ προκειμένου ὅμως περὶ σπουδαίου τοιούτου εἶναι ἐπιεικής!· καὶ δ') τὴν φαρισαϊκήν, δταν μόνον εἰς τὰ μικρὰ δεικνύῃ μεγαλην αὐστηρότητα χάριν ἐπιδείξεως εἰς δὲ τὰ μεγάλα ἀδιαφόρη, ὡς ἔπραττον οἱ ἑξ ὄντες τὸ ὄνομα ἔλαβε Φαρισαῖοι, οἵτινες, κατὰ τὴν ἥησιν τοῦ ἐλέγξαντος αὐτοὺς Χριστοῦ, διύλιζον τὸν κώνωπα τὴν δὲ κάμηλον κατέπινον (Ματθ. κγ', 24).

4. Όοικαν δήποτε ἀτελῆ καὶ ἐλαττωματικὴν συνείδησιν ἔχων λέγεται ἀσυνείδητος. Οὗτος τὰ πάντα πράττει ἀδιαφορῶν κατὰ τὸ μᾶλλον η̄ ἕττον πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνείδησεως καὶ ὀυδόλως λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸν ἡθοῦντον νόμον. Ή δὲ κατάστασις ἐν ᾧ εὑρίσκεται ὁ ἀσυνείδητος λέγεται ἀσυνειδησία· μείζων βαθμὸς τῆς ἀσυνείδησίας λέγεται ἡθικὴ ἀναλγησία, ἥτις εἶναι κατάστασις καθ' ἣν δὲν αἰσθάνεται τις ἀλγος, ἥτοι τύψιν τῆς συνείδησεως, οὐδὲ διὰ τὰ βρχύτατὰ ἀδικήματα· μέγιστος δὲ βαθμὸς τῆς ἀσυνειδησίας, ἔτι χείρων τῆς ἡθικῆς ἀναλγησίας, εἶναι ἡ πώρωσις τοῦ νοῦ, καθ' ἣν οὐ μόνον τύψιν συνείδησεως δὲν αἰσθάνεται τις πράττων βρχύτατα κακουργήματα ἀλλὰ καὶ χρίει διὰ τὸ κακόν! Τοιούτοις ἀνθρώποις, εὐτυχῶς σπάνιοι ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι τέρατα οὐδὲν ἵχνος συνείδησεως διασφέζοντα ἔνεκα τῆς ἐκ τῆς ἀποκιδευσίας καὶ τῆς ἡκακῆς ἀνατροφῆς προελθούσης διαφθορᾶς.

5. Όοικος ὁφείλει νὰ φροντίζῃ ὅπως διατηρῇ πάντοτε ὑγιᾶ τὴν συνείδησίν του, ἐξασκῶν αὐτήν· τοῦτο δὲ πράττει ἐὰν μελετᾷ συνεχῶς τὴν ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἀλλα ώφέλιμα θρησκευτικὰ καὶ ἡθικὰ βιβλία (πρόβλ. ὑποσημ. § 20, 2, γ'). ἐὰν ἀκροσταῖ τακτικῶς τοῦ θείου λόγου καὶ ἀλλων ἡθικῶν ὁμιλιῶν, ἐὰν συναναστρέφεται πάντοτε μετὰ ἡθικῶν καὶ εὐσυνείδήτων ἀνθρώπων, ἀποφεύγων τὰς κακὰς συναναστροφάς, καὶ τέλος ἐὰν ἔχῃ ὡς ὁδηγόν του τὴν συνείδησιν καὶ τὸ λογικόν.

Ἐρωτ. Τι εἴναι συνείδησις καὶ ποιος ὁ σκοπὸς αὐτῆς; πῶς ἐνεργεῖ ἐφ' ἡμῶν ἡ συνείδησις; τι εἴναι ἡ ψυχικὴ γαλήνη καὶ τι ἡ τύψις τῆς συνείδησεως; πολὺ εἴναι ἡ τελεία συνείδησης καὶ πῶς λέγεται δὲ τὸν αὐτήν; πόσα καὶ ποῖα εἴγαι τὰ εἰδη τῆς ἀτελοῦς συνείδησεως καὶ πῶς λέγεται δὲ τὸν αὐτήν; τινες οἱ βαθμοὶ τῆς ἀσυνειδησίας; πῶς ἀσκεῖ τις τὴν συνείδησιν; πῶς προφυλάττει τις τὴν συνείδησην του;

§ 11. •Η ἐλευθέρα θέλησις.

1. Ό Θεὸς μετὰ τοῦ λογικοῦ ἐδώρησε τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἔτερον σπουδαῖον δῶρον, τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως (§ 2) εἴτε τὴν ἐλευθέ-

ραν βιούλησιν τ. ἐ. ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν-ελῶς ἐλεύθερον εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρακτέου! Ὡς ἐλευθερία αῦτη ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι ἀνευ-
χώτης οὔτε ἡ συνείδησις θὰ ἐπήνει ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς θὰ ἐψεγε δὲ
ἐπὶ τοῖς κακοῖς, διότι ταῦτα δὲν θὰ ἡσαν προϊόντα τῆς ἡμετέρας ἐκλο-
γῆς, οὔτε εὐθύνην θὰ είχεν ὁ ἀνθρώπος διὰ τὰς πράξεις του ὡς μὴ ἐλεύ-
θερος αὐτῶν ἐκλογεύεις. Ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς λοιπὸν στηρίζεται ἡ
εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ. ἀνευ τῆς ἐλευθερίας οὐ-
δεμίκιν πράξεις, εἴτε κακὴ εἴτε κακή, ἡδύνατο νὰ καταλογισθῇ τινι καὶ
ἡθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ὡς συμβίνει εἰς τὰ κτήνη,
ὅτινα στερούμενα ἐλευθερίας καὶ λογικοῦ καὶ τὰ πάντα δρμεμφύτως
πράττοντα οὐδεμίκιν εὐθύνην ἔχουσι διὰ τὰς πράξεις αὐτῶν.

2. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου διευθύνει κυρίως ὁ
δόθης λόγος ἀλλ' ἔκτος αὐτοῦ ἐπηρεάζουσιν αὐτὴν καὶ διάφοροι: αἰτίαι,
οἷον αἱ ἐπιθυμίαι, ὁ ἔγωισμός, ὁ φόδος κλ.: τὰ αἰτία δρμῶς ταῦτα ὠ-
θοῦσι μὲν τὸν ἀνθρώπον εἰς ταύτην ἢ ἔκεινην τὴν πρᾶξιν ἀλλ' οὐδέ-
ποτε ἔξαναγκάζουσιν αὐτόν, διότι ἀλλως ἥθελε παύσει ἡ εὐθύνη τοῦ
ἀνθρώπου, διότι δὲν συμβίνει, ἀφ' οὗ ὁ ἀνθρώπος ἔχει πάντοτε τὴν
συναίσθησιν διὰ εἰναὶ ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του, ὡς ἀποδεικνύε-
ται ἐκ τοῦ ἐπαίνου ἢ τοῦ ψόγου τῆς συνειδήσεως του. Διὰ τοῦτο ἐὰν
ὁ ἀνθρώπος ὑπακούσῃ εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ δόθησι λόγου ἔχει τὸν
ἔπαινον τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἡθικὴν ἴκανοποίησιν ἐὰν δὲ ἡττηθῇ
ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του ἢ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἔγωισμοῦ
(συμφέροντάς) του ἢ φοβηθῇ κλπ. καὶ πράξη κακόν τι ἔχει τὸν ψόγον
καὶ τὴν τύψιν τῆς συνειδήσεως.

3. Ὁ ἀνθρώπος ὡς λογικὸν καὶ ἡθικὸν ὃν φύσει αἰσθάνεται διὰ πρέ-
πει νὰ ῥυθμίζῃ τὴν θέλησίν του συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ
δόθησι λόγου (λογικοῦ) καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ ἔκπτω-
να σύρεται υπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν (ἡδονῶν) καὶ τοῦ ἔγωισμοῦ (συμφέρον-
τος) ἢ καὶ υπὸ ἀλλων αἰτίων· οὕτω συνηθίζει ἔκπτων εἰς τὸ πράττειν.

1. Σοφ. Σειρ. 1ε', 14. «Αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἀνθρώπον καὶ ἀφῆκεν αὐ-
τὸν ἐν γειρὶ διαθουλίου αὐτοῦ» ἐάνθη θέλησις συντηρήσεις ἐντολὰς καὶ πίστιν ποιή-
σαι εύδοξίας. Παρεθήκε σοι πῦρ καὶ μέδωρ, οὐν ἐάνθη θέλησις ἐκτενεῖς τὴν γειρά σου
ἐναντι ἀνθρώπων ἢ ζωὴ καὶ διάνατος καὶ διὰν εύδοξήσῃ διοθήσεται αὐτῷ».
Πρβλ. καὶ § 11. 4, ὑποσημ.).

τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνισχύει τὴν θέλησίν του, ἥτις ἀσκούμενη καὶ κρατυνομένη λχμβάνει τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ῥοπήν, δπως, τούγχντίον, ὁπει πρὸς τὸ κακὸν δταν τις συνηθίση νὰ πράττῃ τοῦτο. Τότε δὲ ἡ θέλησις καθίσταται ἴσχυρὰ δταν ἔχη τὴν δύναμιν νὰ ἐλέγχῃ δ, τι πρέπει καὶ νὰ μὴ γίνεται δούλη τῶν παθῶν εἰς τοῦτο ἀσφαλῶς ἄγει ἡμᾶς ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφὴ καὶ μελέτη.

4. Τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἐξησθένισέ πως ἡ ἀμαρτία, ὥστε ὁ ἀνθρώπος δυσκόλως νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν δρὸν λόγον εὐκόλως δὲ νὰ παραχρήμεται ὑπὸ τῶν ἡδονῶν καὶ τοῦ ἐγωισμοῦ ἀλλ' ὅμως δὲν ἐξήλειψεν αὐτήν, δπως δὲν κατέστρεψε καὶ τὸ λογικόν ('Ρωμ. ζ', 18—25). "Οθεν ὁ ἀνθρώπος καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν πρωτοπλάστων διαδοθεῖσαν καὶ γενικευθεῖσαν ἀμαρτίαν ἔμεινε μέγχρι σήμερον καὶ θὰ μένῃ πάντοτε ἐλεύθερος καὶ ὑπεύθυνος ἕμπα διὰ τὰς πράξεις του, ὡς βεβαιοῦ α') ἡ συνείδησις ἑκάστου, δ') ἡ Κ. Δ., ἥτις διδάσκουσα περὶ μετανοίας, περὶ ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς κλ. ἡ λέγουσα διὰ τοῦ Κυρίου «εἴ τις θέλει δπίσω μου ἐλθεῖν» (Ματθ. ιε', 24) προϋποθέτει βεβαίως ἐλευθερίαν· γ') ἡ Π. Δ., ἥτις παραγγέλλουσα ἐν τῷ δεκαλόγῳ ('Εξόδ. κ') «οὐ φογεύσεις, οὐ κλέψεις κλπ.» ἡ ῥητῶς λέγουσα ἐν Σοφ. Σειρ. ιε', 14 (πρβλ. καὶ § 11 ὑποσημ.) δτι ὁ ἀνθρώπος ἐὰν θέλῃ τηρεῖ τὰς ἐντολὰς καὶ αὐτῷ ἀπόκειται νὰ ἔχλεξῃ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακὸν παραδέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως.

Σημ. Τὴν πεπλανημένην γνώμην δτι ἡ ἀμαρτία ἐξήλειψεν ἐντελῶς τὴν ἐλευθέραν θέλησιν εἶχεν διάστημος πατήρ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας Αὐγούστενος (354—430), ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἐδίδαξεν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ (Δούκηρος 1529, Καλεῖνος 1540 καὶ Ζεΐγγλιος 1519).

Ἐρωτ. Τι εἶναι ἐλευθέρα θέλησις καὶ τις ἡ σημασία αὐτῆς; Τι σηροῦσεται ἐπ' αὐτῆς; Τινα ἐπηρεάζουσι τὴν θέλησιν τοῦ ἀγθρώπου; πῶς πρέπει νὰ ἐντοκνή τις τὴν θέλησιν του; πῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς θελήσεως ἡ ἀμαρτία;

§ 12. Ηθικὸς καταλογισμός.

1. 'Αφ' οὐ δ ἀνθρώπος εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράττῃ πάντοτε κατὰς βούλησιν καὶ οὐχὶ κατ' ἀνάγκην δ, τι θέλει φέρει βεβαίως τὴν εὑθύνην τῶν πράξεών του κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν. 'Η εἰς τινα ἀπόδοσις τῆς εὑθύνης πράξεώς τινος λέγεται ἡθικὸς καταλογισμὸς τῆς πράξεως. Οὗτος ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ο ήθικός καταλογισμός τῶν πρᾶξεων τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ὑπὸ τοὺς ἔξης δρους·

α') 'Εκείνη μόνον ἡ πρᾶξις καταλογίζεται τινι ἢν οὗτος ἐπραξεν δλως ἐλευθέρως καὶ οὐχὶ δλως ἀκουσίως (ὑπὸ τὸ κράτος βίας, λάθους κλπ.)· ἐάν τις λ. χ. ἐβλαψέ τινα ἀκουσίως ἢ κατὰ λάθος, δπερ ἦτο δλως ἀδύνατον νὰ προΐδῃ, ἢ ἔξαναγκασθεὶς κλπ. ἡ βλάβη αὕτη δὲν καταλογίζεται αὔτῳ. Διὸ καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος (ὅστις στηρίζεται πάντοτε ἐπὶ τοῦ ήθικοῦ νόμου) ἀπαλλάσσει αὔτόν. 'Αλλὰ καὶ ὁ ὠφελήσας ἀκουσίως ἢ τυχαῖως δὲν δικαιοῦται ἀμοιβῆς, διότι ἡ πρᾶξις του δὲν εἶναι ἔργον θελήσεως.

β') "Οσφ μικροτέρα ἡ ἐλευθερία τοσούτῳ μικρότερος καὶ δ καταλογισμός· καὶ τὰνάπταλιν. Σμικρύνουσι δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἡ ἀγνοία, ὁ φόβος, αἱ συνήθειαι, τὰ πάθη κλπ.· ἐάν λ. χ. βλάψω τινὴ παρασυρόμενος ὑπὸ δρῆς ἔχω μικροτέραν εὐθύνην ἥτε μὴ ἐνεργήσας δλως ἐλευθέρως. Διὸ καὶ ὁ πολ. νόμος μοὶ παρέχει τὰς λεγομένας ἐλαφρυντικὰς περιπτώσεις. Τούναντίον, ἐάν δλως ἐλευθέρως καὶ ἐκ προμελέτης πρᾶξω κακόν τι φέρω δλην τὴν εὐθύνην. Διὸ καὶ ὁ πολιτ. νόμος τότε μὲ τιμωρεῖ αὐστηρῶς. 'Αλλὰ καὶ εἰς τὸν ὠφελοῦντα ωσαύτως λαμβάνεται ὑπὸ ὅψιν ὁ βαθμὸς τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς ἀμοιβῆς.

γ') "Οσφ ἡ ἐπιβαλλομένη ἡμῖν πρὸς τινα ὑποχρέωσις εἶναι μεγαλυτέρα τοσούτῳ μεγαλύτερος καὶ δ καταλογισμός· καὶ τὰνάπταλιν. Δ. χ. ὁ ὑβρίζων τὸν πατέρα ἡ διδάσκαλόν του ἢ βλάπτων τὸν εὐεργέτην του ἔχει μεγαλυτέραν εὐθύνην τοῦ πράττοντος τὸ αὐτὸ ἀμάρτημα πρὸς ἄλλον τινά, διότι ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς διδάσκαλους καὶ εὐεργέτας ἡμῶν ὑποχρέωσις εἶναι μεγαλυτέρα τῆς πρὸς οἰονδήποτε ἄλλον. Διὸ καὶ δ πολιτ. νόμος τιμωρεῖ ἀναλόγως. 'Αλλὰ καὶ ὁ ὠφελῶν εὐεργέτας ἢ γονεῖς ἐνδεεῖς ἔχει μείζονα ἀμοιβήν.

δ') "Οσφ εἶναι αἱ κατατρύχουσαι τὸν ἀνθρωπὸν δυσχέρειαι καὶ δυσπραγίαι μεγαλύτεραι τοσούτῳ μεγαλύτερος καὶ δ καταλογισμός· καὶ τὰνάπταλιν. Δ. χ. ὁ πένης ἀναδεικνύμενος τίμιος ἐν τῇ διαχειρίσει ἔνης περιουσίας εἶναι μᾶλλον ἀξιέπαινος τοῦ πλουσίου τιμίου δ πτωχὸς ἐλεῶν εἶναι μείζονος ἀνταμοιβῆς ἀξιος τοῦ πλουσίου ἐλεοῦντος· καὶ τούναντίον, δ πλούσιος κλέπτων φέρει μείζονα εὐθύνην τοῦ πτωχοῦ κλέπτοντος, ὃν ἐσχάτη ἀνάγκη ἔξωθησεν ἵσως εἰς τὴν κλοπήν. Ταῦτα καὶ δ πολιτ. νόμος λαμβάνει ὑπὸ ὅψιν. 'Αλλὰ καὶ ὁ ὠφελῶν τινα μετὰ

μείζονος δυσχερείας είναι ἄξιος μείζονος ἀνταμοιβῆς· καὶ ε') "Οσῳ μεγαλύτερα ἡ μόδωφωσίς τηνος τοσούτῳ μεγάλύτερος καὶ ὁ καταλογισμός· καὶ τάναπαλιν. Λ. χ. ὁ ἑγγράμματος καὶ ὁ ἐπιστήμων εὐθύνονται διὰ τὰς πράξεις τῶν περισσότερον τῶν πολλὰ ἀγνοούντων ἀγραμμάτων καὶ ἀμορφώτων, οἵτινες πολλὰ πράττουσι πολλάκις ἐξ ἀγνοίας· «ὅ γνοὺς τὸ θέλημα Κυρίου καὶ μὴ ποιήσας διαρήσεται πολλὰς ὁ δὲ μὴ γνοὺς ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν διαρήσεται ὀλίγακ» (Λουκ. ιβ' 47, 48). Τοῦτο καὶ ὁ πολιτ. νόμος δέν παραβλέπει.

*Ερωτ. Τι εἶναι ἡθικὸς καταλογισμὸς τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ πόθεν ἐκπηγάζει οὗτος; ὑπὸ πολους ὅρους γίνεται ὁ καταλογισμός;

Ξ 13. Η ἀρετή.

1. Ἡ ἀκροιβῆς πλήρωσις πάντων τῶν καθηκόντων καὶ ὁ σεβασμὸς πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀλλων χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον τὸν πράττοντα πάντα συμφώνως πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον (§ 3). Ἡ δὲ σταθερὰ ἔξις τοῦ πράττειν πάντοτε τὸ ἀγαθὸν λέγεται ἀρετή¹.

2. Ἡ ἀρετὴ εἶναι ὁ μέγιστος θησαυρὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ σπουδαιότατον κόσμημα αὐτοῦ, ὅδηγοντα καὶ διαφέλως εἰς τὸν ἀληθῆ ἀνθρωπισμόν. Διὸ τῆς ἀρετῆς ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ψευδοῦς κτηνώδους σωματικῆς ζωῆς, εἰς τὴν ἀγαθούσιν αὐτὸν αἱ πρόσκαροι καὶ μάταιαι: ἐπιθυμίαι αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀληθῆ πνευματικὴν καὶ ἡθικὴν ζωήν, ἣν ὁ ἀνθρωπὸς ὡς λογικὸν καὶ ἡθικὸν δὲ ὀφείλει: νὰ ζῇ ἐπάνθρωπος τὸν θέλημα τοῦ πράττειν.

3. "Ιναὶ ἡ ἀρετὴ ἔχῃ ἀξίαν πρέπει νὰ εἰναι α') Καθολική, τ. ἔ. ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος δέν ἀρετὴ τὰ μὲν τῶν καθηκόντων νὰ πράττῃ ἀλλων δὲ νὰ ἀμελῇ, λ. χ. νὰ εἶναι ἀγαθὸς πατήρ ἀλλὰ κακὸς πολίτης, διότι ἀρετὴ μονομερῆς δέν δύναται νὰ εἶναι ἀληθής καὶ τελεία· β') "Αμετάβλητος καὶ καρτερική, τ. ἔ. ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε τοιοῦτος καὶ οὐχὶ ἐνίστε μόνον ἡ δταν εἶναι εὔκολον πρὸ δὲ τῶν δυσχερειῶν νὰ ἀποδειλιῇ· λ. χ. νὰ ἐλεησθεί μερον οὐχὶ ὅμως καὶ αὔριον · η νὰ εἶναι ἐνάρετος καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων δταν δὲ πρόκειται

1. Ἀγαθὸν μὲν λέγεται πᾶν δ, τι συμφωνεῖ τῷ ἡθικῷ νόμῳ ἀγαθὸς δὲ δ πράττων τοῦτο· ἀρετὴ δὲ εἶναι τὸ σύνολον τῶν πράξεων τοῦ ἀγαθοῦ.

νὰ ὑποστῇ ὑλικήν τινα ζημίαν νὰ μὴ εἰναι τοιοῦτος· γ') Ἐνεργός, τ. ἔ.. νὰ δεικνύεται καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν, διότι ταῦτα μαρτυροῦσιν ἀσφα- λῶς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν. Διὸ ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγει «ἐὰν ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ (χριστιανοὶ) γυμνοὶ ὑπάρχωσι καὶ λειπόμενοι ὡσι τῆς ἐφημέρου τρο- φῆς εἶπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν «ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε» μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος τί τὸ ὕφε- λος;» (Ἔιακάθ. 6', 15). Νὰ μὴ δεικνύεται δὲ μόνον διὰ λόγων, διότι ἡ ἐν λόγοις μόνον ἀρετὴ οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει, ὡς λέγει καὶ ἡ ἄγ. Γραφὴ «Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα- νῶν ἀλλ᾽ ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου...» (Ματθ. 5', 21). Τὸ νὰ δ- μιλῇ τις μάλιστα ἐνθουσιωδῶς ἐνώπιον ἀλλων περὶ ἀρετῆς καὶ νὰ πλέκῃ αὐτῇ λαμπρὰ ἐγκαώμια οὐ μόνον δὲν εἰναι πάντοτε ἀσφαλής ἐνδειξις εἰ- λικρινοῦς πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀγάπης ἀλλ᾽ ἐνίστε μᾶλλον τούναντίον μαρ- τυρεῖ, διότι φαῦλοι συνήθωσι διμιλοῦσι περισσότερον περὶ ἀρετῆς καὶ δ') Καθαρά, τ. ἔ. νὰ γίνεται ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ οὐχὲ ἐκ φόβου ἢ δι' ὠφέλειαν ἢ δόξαν ἢ ἀλητην ἴδιοτέλειαν, ὅπότε καταπί- πτουσα εἰς ἀπλοῦν μέσον τῶν σκοπῶν ὑμῶν οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, δυνα- μένη οὕτω νὰ γίνηκαὶ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἀνθρώπων λ.χ. ἐὰν ἐλεήσω- τινὰ ἢ πιεζόμενος ὑπό τινος ἢ πρὸς ἐπίδειξιν, ὡς ἐπραττον οἱ Φχρισταῖοι, ἢ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ μεταχειρισθῶ αὐτὸν ὡς ὅργανόν μου κλπ. ἢ ἐλεημο- σύνη μου δὲν εἰναι καθαρὰ ἀρετή, διότι δὲν προηλθεν ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης..

4. Ἡ τελεία ἀρετὴ δὲν δύναται βεβαίως νὰ εἰναι ἐφικτὴ τῷ ἀν- θρώπῳ, διότι εἰναι ἴδιοτης μόνον τοῦ Θεοῦ, δστις, κατὰ τὴν ἄγ. Γρα- φήν, μόνος εἰναι ἀγαθὸς οὐδεὶς δ' ἀλλος (Μάρκ. 1', 18). Ἐν τούτοις ὁ- ἀνθρώπως τείνει πάντοτε πρὸς τὴν τελείαν ἀρετὴν ἀσκούμενος εἰς αὐτὴν διὰ θρησκευτικῆς καὶ ἡθικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ συναναστροφῆς μετ' ἐναρέτων ἀνθρώπων καὶ διὰ συνεχοῦς μελέτης τῆς ἄγ. Γραφῆς¹. Ἐν τῇ ἀσκήσει δὲ ταύτη οὐκ ὀλίγα οὐδὲ μικρὰ συναντάζ προσκόμψατα², πρὸς ἢ ὀφείλει σθεναρῶς ν' ἀγωνισθῇ τὸν μέγαν τῆς ἀρετῆς ἀγῶνα (Ἐφεσ. 5', 13—20) ἵνα λάθῃ τὸν στέφανον τῆς δόξης³.

1 Ματθ. ε', 42 «Ἐσεσθε οὖν τέλειοι ὡς δ πατὴρ ἡμῶν...»

2 Ἱωάν. 15', 33 «Ἐν τῷ κόσμῳ θλιψίαι ἔξετε..» καὶ Πρᾶξ. 1δ', 22 καὶ Ρωμ. ε', 3 καὶ 1γ', 12 καὶ Θεσσαλ. α', 6 καὶ γ' 3—5, καὶ Ἀποκαλ. 5', 14.

3 Β' Τιμοθ. δ', 7 καὶ 8 «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαί, τὸν δρόμον

Τὰ μέγιστα προσκόμματα ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἀρετῆς εἶναι αἱ σωματικαὶ ἐπιθυμίαι καὶ ἡ φιλαυτία¹. Ἐπειδὴ δηλ. ὁ ἀνθρωπὸς συνίσταται καὶ ἔξι μῆτρας, ἥτις ὡς τοιαύτη τείνει πάντοτε πρὸς τὰ ὑλικά, διὰ τοῦτο πρὸν οὗτος μορφωθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ, πρὸν ἔτι ἀκουσθῇ ἐν αὐτῷ ἴσχυρὰς ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως καὶ ἴσχυση ὁ ἡθικὸς νόμος, πρὸν αἰσθανθῇ τὸ κάλλος τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τὸ ὄψος τοῦ προορισμοῦ του ἐπικρατοῦσιν ἐν αὐτῷ αἱ κτηνώδεις ὅρμαι τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς φιλαυτίας, αἵτινες σκοποῦσι τὴν συντήρησιν τοῦ γένους καὶ τοῦ ἀτόμου. Κατὰ τῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες ἐλκύουσαι τὸν ἀνθρωπὸν ἐναντίον τοῦ καθήκοντος ὑποδουλοῦσιν αὐτὸν τελείως, ἢν τυφλῶς παραδοθῇ αὐταῖς, διφείλει: οὕτος ν' ἀντιτάσσῃ σθεναρῶς τὴν ἐγκράτειαν, ἥτοι νὰ χαλινώῃ τὰς ἐπιθυμίες καὶ νὰ ὑποτάσσῃ ταύτας εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ δρθοῦ λόγου καὶ τοῦ ἡθικοῦ νόμου ἐπιτρέπων μόνον ὅσκες ὁ ἡθικὸς νόμος ἐπιτρέπει. Κατὰ δὲ τῆς φιλαυτίας, ἥτις, μόνον τὸ ἵδιον συμφέρον ἐπιδιώκουσα παρὰ τὸν ἡθικὸν νόμον, ὠσκύτως παρασύρει τὸν ἀνθρωπὸν πολλάκις εἰς κακὰς πράξεις, διφείλει ν' ἀντιτάσσῃ τὴν αὐταπάρογησιν, τ.ἔ. τὴν ἀπαιτουμένην λογικὴν θυσίαν τοῦ ἵδιου συμφέροντος κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ αὐταπάρογησις εἶναι τὰ ἀσφαλέστερα διπλα κατὰ τῶν δύο μεγάλων τοῦ ἀνθρώπου ἐχθρῶν ἐν τῷ τῆς ἀρετῆς ἀγῶνι, τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς φιλαυτίας (Πρᾶλ. καὶ § 3,3 καὶ § 11,2 καὶ 3).

5. Τὸν τῆς ἀρετῆς ἀγῶνα παριστὰς ὡς δύσκολον ἡ ἀγ. Γραφὴ λέγουσα «Στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιψμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν Ματθ. ζ', 13—15) καὶ «Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ πονηρᾷ ἡμέρᾳ (ν' ἀγωνισθῆτε ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς)...» ('Εφεσ. σ', 13). Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες τοιοῦτον παρίστανταν αὐτὸν λέγοντες «τῆς δ' ἀρετῆς ἰδεῖται θεοὶ προπάροιθεν (ἴμπροσθεν) ἔθηκαν» ('Ησιόδ. "Εργ. Ημ. 289²).

τετέλεσα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μηδὲ ἡ τῆς δικαιοσύνης στέφανος».

1 Φιλαυτία, ἥτοι ὑπέρμετρος πρὸς ἔκυτὸν ἀγάπη, ὑπερβολικὸς ἐγωισμός, ἀμετρος ἀφοσίωσις εἰς τὸ ἵδιον συμφέρον παρὰ τὸν ἡθικὸν νόμον.

2 Πρᾶλ. καὶ τὸ τοῦ Ἐπιγάρμου «Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰ γαθὰ οἱ θεοὶ καὶ τὸ «Κόποις τὰ καλὰ κτῶνται».

'Ενισχύεται δ' ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ὁ χριστιανὸς μελετῶν τὰ λαμπρὰ τῆς ἀρετῆς παραδείγματα, ὡν βρίθει ἡ ἀγ. Γραφὴ ὡς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Ἱερὰ Ἰστορία. 'Αλλὰ τέλειον πρότυπον ἀρετῆς εἶναι διός οὓς αὐτοῦ τοῦ ἀναμαρτήτου Σωτῆρος, «ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α'. Πέτρ. 6', 22), καὶ διστις χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἔθυσίκεν ἔκυτὸν ἀύπολιμπάνων ἡμῖν ὑπογραμμὸν ἵνα τοῖς ἵχνεσιν αὐτοῦ ἐπακολουθήσωμεν» (Α' Πέτρ. 6', 21).

Εἰρωτ. Τι εἶναι ἀρετή; τις ἡ ἀξία τῆς ἀρετῆς; πολα πρέπει γὰ εἶναι ἡ ἀληθῆς ἀρετή; εἶναι δυνατή τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τελεία ἀρετῆς; τι πρέπει γὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος πρὸς ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς; τίνα τὰ σπονδαιότερα πρόσοντά της ἀσκήσεις καὶ διὰ τίνων ὅπλων καταπολεμοῦνται ταῦτα; πῶς παριστῇ ἡ ἀγ. Γεραρή καὶ πῶς οἱ ἀρρενίοι τὴν ἀρετήν;

§ 14. Η κακία.

1. 'Η παράλειψις τῶν καθηκόντων καὶ ὁ παραχειασμὸς τῶν δικαιωμάτων χαρακτηρίζουσι τὸν κακὸν ἀνθρώπον, ἥτοι τὸν πράττοντα πάντα παρὰ τὸν ἡθικὸν νόμον. 'Η οτανθερὰ ἔξις τοῦ πράττειν πάντοτε τὸ κακὸν λέγεται κακία, ἥτις εἶναι τὸ ὅλως ἀντίθετον τῆς ἀρετῆς¹.

2. 'Η κακία εἶναι τὸ χείριστον κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου. Δι': αὐτῆς ὁ ἀνθρώπος συρόμενος ὅπισθεν τοῦ ἔρματος τῶν ἡδονῶν καὶ τοῦ ἔγωγεις μοῦ (§ 13, 4) καὶ μηδεμίκιν δίδων ἀκρότεριν εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἡθικοῦ νόμου ἀποκτηνοῦται καὶ ζῆ μακρὰν τῆς ἀνωτέρας πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς ζωῆς βίον κατώτερον, σωματικόν, δουλικὸν καὶ κτηνώδη. Δι': αὐτῆς ἐξουσιούμενος πρὸς τὰ κτήνη ἀπιθάλλει τὸν ἀνθρώπισμόν του καὶ ἀπομακρύνεται τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ του. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀποφεύγωμεν τὴν κακίαν.

3. Πρὸς καταπολέμησιν τῆς κακίας ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν τὰ μέσα

1 Κακὸν μὲν εἶναι πᾶν ὅ, τι ἀπάριτος τῷ ἡθικῷ νόμῳ. Τὸ κακὸν εἶναι ἀντίθετον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἕρσις αὐτοῦ· δὲν ὑφίσταται δὲ κακὸν εἰμὴ μόνον διαν λαμβάνη ὑπόστασιν ἐν τῇ θελήσει ἡμῶν δι': ἔργων κακῶν. Κακὸς δὲ λέγεται ὁ πράττων τὸ κακόν, κακία δὲ εἶναι τὸ σύνολον τῶν πράξεων τοῦ κακοῦ· ἡ δὲ κατάστασις τῆς κακίας (ἡ δι': ἔργων παραβάσις τοῦ ἡθικοῦ νόμου) ἡ καὶ αὐτὴ ἡ ἔξις εἰς τὸ κακόν ἡ καὶ μία μόνη κακὴ πρᾶξις λέγεται ἀμαρτία. "Ἐχει δὲ ἡ κακία πρὸς τὸ κακός ὡς καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τὸ ἀγαθός (§ 13, 1 ὑποσημ.) καὶ ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὸ δίκαιος καὶ ἡ ἀδικία πρὸς τὸ ἀδικος (§ 9).

τὰ κρατύνοντα καὶ ἐνισχύοντα αὐτὴν ἵνα ἀπέχωμεν αὐτῶν· εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἔξης τέσσαρα·

α') **Ἡ κακὴ ἀγωγή.** Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς εἶναι πολὺ εὔ-
πλαστος, διαπλαττομένη εὐκόλως κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις
ὅ δὲ παιδὸς μὴ ἔχων ἔτι τὴν διάνοιαν ἀνεπτυγμένην ποάττει πάντα κατὰ
τὸ παραδείγμα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς καὶ ἐπειδὴ ἐν γένει δ
ἄνθρωπος εἶναι φύσει μιμητικὸν ζῷον ὁ ἄνθρωπος γίνεται τοιοῦ-
τος ὅποιος εἶναι καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ὅποιων
λαμβάνει κυρίως πάντα τὰ πρῶτα μαθήματα. "Οθεν δ παιδὸς βλέπων κα-
κὰς πράξεις εἰς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἀνάγκην διαπλάττεται κακῶς
καὶ διαφθείρεται, τούναντίουν δὲ ἔχων ἐναρέτους γονεῖς γίνεται καὶ αὐ-
τὸς ἀνεπικισθήτως ἐνάρετος ἔνεκα τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ παραδεί-
γματος (πρβλ. καὶ κατωτέρω δ'). Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς πρέπει νὰ προσέ-
χωσι πολὺ ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν τέκνων των εὔτυχεis δ' οἱ ἔχοντες ἐνα-
ρέτους γονεῖς. ¶ Μάλιστα δὲ μεγίστη εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς μητρός, ὑφ'
ῆς τὴν διαποιιδαγώγησιν διατελεῖ κυρίως ὁ παῖς. Ἡ μήτηρ εἶναι ἡ ψυχὴ
οἰκογενείας, ἡ δὲ καλὴ μήτηρ εἶναι τὸ πολυτιμότερον κόσμημα
αὐτῆς καὶ τὸ δυσευρετώτερον πρᾶγμα· εὐδαίμονες δὲ οἱ ἔχοντες μητέ-
ρας ἐναρέτους, οἷοι ὑπῆρξαν οἱ τρεῖς μεγάλοι τῆς Ἐπειδήσίας φωστῆρες,
Βασίλειος, Γόμαρος, Γρηγόριος δ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,
οἱ ιερὸι Αύγουστηνος καὶ ἄλλοι: ¹.

Πάντες οἱ ἄγιοι οὗτοι ὀφείλουσι τὸ ἥθικὸν μεγαλεῖον καὶ τὴν δό-
ξαν αὐτῶν εἰς τὰς εὐσεβεῖς καὶ ἀγίας αὐτῶν μητέρας, τὴν Ἐμμέλειαν,
τὴν Νόνναν, τὴν Ἀνθοῦσαν καὶ τὴν Μόνικαν, δις ἡ ἄνθρωπότης σύσ-
σωμος ἐγκωμιάζει καὶ εὐγνωμονεῖ διαρκῶς. Οὐδεμίᾳ εὐτυχίᾳ δύναται
νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὰ τέκνα μεγαλυτέρα τῆς ἐναρέτου μητρὸς οὐδεμίᾳ δὲ
τιμὴ καὶ δόξα εἰς μητέρα εἶναι μεγαλυτέρα καὶ οὐδέν κόσμημα δι'
αὐτὴν λαμπρότερον τῶν ἐναρέτων τέκνων. Ἰδοὺ ἡ βάσις τῆς εὐτυχίας
ἀπόμων, οἰκογενειῶν, λαῶν, ἔθνων, ἀνθρωπότητος, ἡ μήτηρ. Λαμπόν
πρέπει νῦν ἀποφεύγωμεν τὴν κακὴν ἀγωγήν.

β') **Ἡ ξωλειψίς θρησκευτικῆς καὶ ηθικῆς διδασκαλίας.** Εἶναι

1 Καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ Ἰστορίᾳ ἔχομεν πλεῖστα τοιαῦτα παραδείγματα, ὡς
λ. χ. ὁ Τιθέριος καὶ ὁ Γράχος ὑπῆρξαν ἔξοχοις τῶν δικαίων τοῦ λαοῦ προ-
στάταις καὶ ἐνάρετοι ἄνδρες διότι ἔσχον μητέρα τὴν φημιζομένην ἐπὶ ἀρετῇ καὶ
μορφώσει Κορηνηλίαν.

ἀδύνατον νὰ γίνη ἐνάρετος καὶ νὰ μὴ ἐνισχυθῇ εἰς τὴν κακίαν διμοδόλως διδαχθεῖς τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον καθήκοντά του μηδὲ προτραπεῖς εἰς τὸ καλὸν ἢ ἀποτραπεῖς ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Ἡ θρησκευτικὴ μόρφωσις καὶ ηθικὴ διδασκαλία τοῦ λαοῦ εἶναι ἀνατείμένη ὑπὸ τῆς Πολιτείας εἰς δύο σπουδαίους τῆς Κοινωνίας παράγοντας, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Σχολεῖον. Ἡ μὲν Ἐκκλησία ὀφείλει ἀδύνατος νὰ κηρύξτῃ πρὸς αὐτὸν τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας καὶ τὰς ηθικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ ὁδηγῇ αὐτὸν εἰς τὴν ἀρετὴν τὸ δὲ Σχολεῖον ἐπιμελῶς μεταδίδον τοὺς μαθηταῖς τὰς διαφόρους γνώσεις καὶ πλουτίζων αὐτοὺς νὰ ἀναπτύσσῃ τὸν νοῦν, νὰ διαπλάττῃ τὴν καρδίαν καὶ νὰ διαμορφώνῃ οὕτω τὸ ηθος αὐτῶν. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται καρίως διὰ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ὅτινα διὰ τοῦτο προτιμῶνται παντὸς ἄλλου. Ὅταν τὸ Σχολεῖον δὲν στηρίζεται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ δὲν ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, δταν ἡ Ἐκκλησία ἀδιαφορῇ καὶ δὲν ἐργάζεται διὰ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, δταν οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου λησμονῶσι τὸν ὑψηλὸν αὐτῶν προορισμὸν εὐκόλως οἱ ἀνθρώποι καὶ οἱ λαοὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τῆς ἀρετῆς καὶ διαφθείρονται ἢ δὲ κακία κρατυνομένη θριαμβεύει. "Ωστε καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον εἶναι ἔτεροι ζωτικοὶ παράγοντες τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων, τῶν λαῶν καὶ τῶν ἔθνων· εὐδαιμονες δ' αἱ Κοινωνίαι, αἵτινες ἔχουσιν Ἐκκλησίαν ἀγρυπνοῦσαν καὶ Σχολεῖον ἐπωφελῶς ἐργαζόμενον. Λοιπὸν πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν θρησκευτικὴν καὶ ηθικὴν διδασκαλίαν.

γ') **Ἡ κακὴ καὶ διεστραμμένη θρησκευτικὴ ηθικὴ διδασκαλία.** Εἶναι ηττον θιλερὸν νὰ ἐλλείπῃ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἢ νὰ εἶναι κακὴ καὶ διεστραμμένη παριστάνουσα τὴν θρησκείαν ὅτε μὲν ὡς κατασκεύασμα τῶν ἀνθρώπων ἀβέβαιον, ὅτε δ' ὡς ἀνάγκην κοινωνίκην καὶ ἄλλοτε, δπερ χειρίστον ὡς σύνολον ἔξωτερικῶν τελετῶν καὶ ἔθιμων! Ἀληθὴς θρησκεία εἶναι ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον ἡ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς δεικνυομένη κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ηθικοῦ νόμου καὶ τὰς ὁδηγίας τῆς συνειδήσεως, αἱ δὲ τελεταί, τὰ ἔθιμα κ.τ.τ. οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τύποι: δι' ὧν ἔξωτερικεύεται ἡ ἀληθὴς θρησκεία καὶ ἐκδηλοῦται ἡ εὐσέβεια τοῦ ἀνθρώπου. "Οθεν οἱ τηροῦντες μηχανικῶς μόνον τοὺς ἔξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους δὲν εἶναι εὐσεβεῖς καὶ ἐνάρετοι ἔχον

τοῖς ἔργοις εἶναι παραβάται τοῦ ἡθικοῦ νόμου, σκληροὶ καὶ ἀδίκοι εἰς τὸ κακὸν δὲ τοῦτο ἄγει ἡ κακὴ καὶ διεστραμμένη ἡθικὴ διδασκαλία, καὶ τοῦτο πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ὅψει οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐὰν θέλωσι νὰ ἔχωσι τὸν μισθὸν τῆς ἐργασίας αὐτῶν πλήρη καὶ νὰ μὴ ματαιοπονῶσι καὶ συντελῶσιν εἰς τὴν κακοδαιμονίαν καὶ τὴν ἀνθικότητα ἀτόμων καὶ Κοινωνιῶν ἀπεργάζωνται δ' ἔμμα καὶ τὸν ὅλεθρον τοῦ ἔθνους. Λοιπὸν πρέπει νῷ ἀποφεύγωμεν τὴν κακὴν καὶ διεστραμμένην θρησκευτικὴν διδασκαλίαν· καὶ

δ') **Αἱ κακαὶ συναναστροφαῖ.** "Οσφ καὶ ἀν παρασκευάσῃ τὴν ἀρετὴν ἡ ἀγωγὴ, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον αἱ κακαὶ συναναστροφαὶ δύνανται νὰ καταστρέψουσιν αὐτὴν ταχέως, διότι τὸ παράδειγμα λαλοῦν εὐγλωττότερον πάσης διδασκαλίας ἀσκεῖ μεγίστην ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀκριτωτέρων καὶ ἀπειροτέρων ἀνθρώπων, οἵτινες μὴ δυνάμενοι ἀφ' ἔκπτωτῶν νὰ διακρίνωσι τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ μιμοῦνται πᾶν διτι βλέπουσι τοὺς ἀλλούς πράττοντας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνετωτέρων καὶ ἐμπειροτέρων καὶ διαφθείρει καὶ τούτους ἀνεπικαθήτως. Διὸ τῆς κακῆς συναναστροφῆς, ἐν ᾧ τὸ πᾶν ἀπόζει κακίας καὶ διαφθορᾶς, ψυχραίνεται κατ' ὀλίγον ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ πρὸ τῶν δημάτων ἡμῶν καταπατούμενον καὶ περιυβριζόμενον ἀγαθόν, κλονίζονται αἱ πεποιθήσεις ἡμῶν, σαλεύεται ἡ ἀρετὴ, ἔκλείπει ἡ εὔσεβεια καὶ τέλος ἐπέρχεται πλῆρες τὸ ἡθικὸν ναυάγιον. Διὸ καὶ ὁ ἔνθερμος τῆς θρησκείας διδάσκαλος Παῦλος λέγει, τὴν τοῦ "Ἐλληνος ποιητοῦ Μενάνδρου ῥῆσιν ἐπικυρῶν, «φθείρουσιν ἡθικὴ στρατὰ δημιλίσαι κακά» (Α' Κορινθ. 1ε', 33). Πρέπει λοιπὸν ἐν τε τῷ κατ' ἰδίαν βίᾳ καὶ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς ἡμῶν σχέσεσι νὰ προσπαθῶμεν κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἀποφεύγωμεν τὰς κακὰς συναναστροφῆς καὶ νὰ ζητῶμεν τὰς συναναστροφῆς τῶν ἡθικῶν καὶ ἐναρέτων ἀνθρώπων. Οὕτοι μόνοι δύνανται νὰ εἶναι ἀληθεῖς φίλοι ἡμῶν, οἵτοι νὰ ἀγαπῶσιν ἡμᾶς εἰλικρινῶς μόνον ἔνεκα τῶν ἀρετῶν ἡμῶν καὶ οὐχὶ ἐξ ἴδιωτελείας. Πάντα δὲ ἀλλως ἐπιζητοῦντα τὴν φιλίαν ἡμῶν νὰ ἀποφεύγωμεν νὰ συναναστρεφώμεθα, διότι φιλία στηρίζομένη οὐχὶ εἰς ἔκτιμησιν τῆς ἀρετῆς ἀλλ' εἰς εὐχάριστον ἀπλῶς καὶ ἐπωφελῆ συνα-

1. **Φίλα** εἶναι ἡ δι' εἰλικρινοῦς ἀγάπης ἔνωσις δύο προσώπων ἡ γινομένη ἔνεκα τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν προτερημάτων αὐτῶν καὶ σχοποῦσα τὴν κοινὴν ἀμφοτέρων εύδαιμονίαν.

ναστροφὴν ἡ εἰς ἴδιοτέλειαν εἶναι ψευδῆς· εύτυχεῖς δ' οἱ ἔχοντες ἀληθεῖς φίλους, οὔτινες, κατὰ τὸν Ἰσοκρατῆν, μόνοι ἐν μὲν ταῖς εὐπραγίαις γίνονται κοινωνοὶ τῆς εὐτυχίας αὐτῶν ἐν δὲ ταῖς δυστυχίαις παραμυθοῦσι· καὶ στηρίζουσιν αὐτούς¹.

*Ερωτ. Τι λέγεται κακλα; τι είναι αὕτη ὡς πρὸς τὴν ἀρετήν; πῶς καρακτηρίζεται ἡ κακλα; τιγα τὰ ἐνισχύοντα τὴν κακλαν μέσα; τις ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν; τιοιν είναι ἀνατεθειμένη ἡ θρησκευτικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ; τις ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς μορφώσεως τῆς Κοινωνίας; εἰς τέλος ἡ κακὴ διδασκαλία; πῶς ἐπιδρᾷ τὸ κακὸν παράδειγμα; πῶς πρέπει τὰ συγάπτωμεν φίλλαν καὶ τὸ ἔχωμεν ουγαναστροφάς; τίνες είναι ἀληθεῖς φίλοι καὶ τέλος ζησιμεύουσιν οὗτοι;

1. Τοιούτους φίλους καὶ ἡ Ἰστορία καὶ ἡ Μυθολογία ἀναφέρουσι πολλούς, οἷον τὸν Δάμωνα καὶ Φιντίαν, τὸν Ἀχιλλέα καὶ Πάτροχλον κλπ.

ΕΙΔΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἀναπτύσσονται αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς, τ. ἐ. ἐκτίθενται εἰδικῶς τὰ διάφορα καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

Πρὸς τὸν Θεόν, τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα, ὁφείλομεν πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα, εὐσέβειαν, λατρείαν, προσευχὴν καὶ σεβασμὸν τοῦ ὄντος αὐτοῦ.

§ 15. Πίστις πρὸς τὸν Θεόν.

1. Ἡ ἀκλόνητος ἡμῶν πεποιθησις ὅτι ὑπάρχει Θεὸς καὶ ἡ παραδοχὴ αὐτοῦ τε καὶ πασῶν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν λέγεται πίστις πρὸς τὸν Θεόν. Τοιαύτην πίστιν ὁφείλομεν πρὸς μὲν τὸν Θεόν διότι οὗτος εἶναι, κατὰ τὴν ἀγ. Γραφήν, ὁ φιλόστοργος πατὴρ καὶ εὐσπλαγχνος προνοητὴς ἡμῶν (§ 2) εἰς πάσας δὲ τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας διότι αὔταις διδάσκονται παρὸτι τῶν ἀξιοπίστων καὶ θεοπνεύστων συγγραφέων τῆς ἀγ. Γραφῆς καὶ εἶναι λογικά. Αἱ θρησκευτικαὶ δ' αὔταις ἀληθεῖαι εἶναι αἱ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς Πίστεως περιλαμβανόμεναι γνωσταὶ τοιαῦται, ὅτι δηλ. ὑπάρχει Θεὸς ποιητὴς καὶ προνοητὴς ἡμῶν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔσωσε τὸν Κόσμον, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα φωτίζει ἡμᾶς, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καθοδηγεῖ ἡμᾶς, ὅτι τὸ ἄγ. Βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ὅτι ὑπάρχει μέλλουσσα καίσις καὶ ἀνταπόδοσις καὶ τέλος ὅτι ὑπάρχει καὶ μέλλουσσα ζωή, τ. ἐ. ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος.

Καὶ ὅντας καὶ εἰς τὴν ἀγ. Γραφὴν ἀντιθαίνει καὶ παράλογον εἰναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεὸς ἀλλ' ὅτι ὁ Κόσμος, τὸ πάγκαλον καὶ τέλειον τοῦτο δημιούργημα, ἐπλάσθη τυχαίως, δπως μωρὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἰκία τις ἐγένετο τυχαίως καὶ οὐχὶ

υπὸ τεχνιτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ δὲ προνοεῖ περὶ ἡμῶν ὁ τόσον πανάγα-
θος πατὴρ ἡμῶν Θεὸς εἶναι λογικόν, ἀφ' οὗ καὶ ὁ ἀνθρωπος ἀποκτή-
σας τέκνον ἡ κτῆμά τι προνοεῖ περὶ αὐτῶν καὶ δὲν ἐγκαταλείπει αὐτὸν
εἰς τὴν τύχην των. Ὡσεύτως λογικὸν εἶναι δὲτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς ἔσωσε τὸν Κόσμον, κατὰ τὴν ἄγ. Γραφήν, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς Ἰστο-
ρίας γνωρίζομεν δὲτι διὰ τοῦ Σωτῆρος τούτου ἀνεμορφώθη ἡθικῶς ὁ Κό-
σμος, ἐξέλιπεν ἡ ἀπανθρωπία τῆς ἀρχαίας, Κοινωνίας, ἐμετριάσθη ἡ
ἀκυλασία καὶ ἐτιμήθη ἡ σωφροσύνη, κατέπεσεν ὁ θεσμὸς τῆς ἐπαράτου
δουλείας, ἐξισώθη ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ ἐν γένει: ἐκηρύχθη ἡ
ἰσότης καὶ ἡ ἀδελφότης, αἱ συνδέουσαι καὶ προάγουσαι τὰς Οἰκογενείας
καὶ τὰς Κοινωνίας. Ὡσεύτως λογικὸν εἶναι δὲτι ὁ ἀνθρωπος φωτίζεται:
ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ καθοδηγεῖται εἰς τὸν σκοπόν του ὑπὸ
τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν μυστηρίων. Ὡσεύτως λογικὸν εἶναι δὲτι ὁ τὰ
φαῦλα πράττων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξισωθῇ τῷ ἐναρέτῳ ἀλλὰ καὶ
ἀνάγκην θὰ τιμωρηθῇ ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ, διότι, τούναντίον, ἀντίκει-
ται τῇ πανασφίᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ. Ὡσεύτως λογικὸν εἶναι
δὲτι ὁ ἀνθρωπος δὲν εἶναι προωρισμένος νὰ ἀπολαύῃ μάνον τῶν ὄλικῶν
ἀγαθῶν, ὥσπερ τὰ κτήνη, ἀλλ' ἔχει ὑψηλότερον προορισμόν, νὰ ἐξο-
μοιωθῇ διὰ τῆς τελειοποιήσεως τῷ Θεῷ καὶ νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ὡσ-
εύτως εἶναι λογικὸν νὰ παραδεγμάτων δὲτι ὁ ἀνθρωπος δὲν ἔχει μά-
νον σῶμα ἀλλὰ καὶ ψυχήν, ἢτις ὡς ἄϋλος εἶναι καὶ ἀθάνατος.

Οὐδεν διφέλομεν νὰ πιστεύωμεν δὲτι ὑπάρχει Θεὸς καὶ νὰ παραδε-
χώμεθα καὶ πάσας τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας.

Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς παρεδέχθησαν ὡς λογικὴν καὶ δρθὴν καὶ
οἱ πλεῖστοι τῶν π. Χ. καὶ μ. Χ. μεγάλων σοφῶν τοῦ Κόσμου, διότι ἡ
ἀληθής σοφία καὶ χρηστότης ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν πίστιν καὶ ὁ ὑγιὴς νοῦς,
καὶ μάλιστα ὁ διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας παραδίδεις πεφωτισμένος, βλέ-
πει πχνταχοῦ ἐν τῇ φύσει τὸν Θεόν καὶ ἐννοεῖ τὸ τῆς ἄγ. Γραφῆς «Οἱ
οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει: τὸ
στερέωμα» (Ψαλμ. ιη', 2). Τούναντίον, οἱ ἀφρονες καὶ οἱ ἀμαθεῖς ἢ οἱ
διεστραμμένην παιδείαν ἔχοντες καὶ οἱ ἀσυνείδητοι, ἀνίκανοι ὅντες ἢ
μὴ θέλοντες νὰ ἐννοήσωσι τὸ μεγαλεῖον τοῦ παχυκάλου τούτου δημιουρ-
γήματος καὶ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἐν τῷ σύμπαντι θείαν ἀρμονίαν καὶ νὰ
ἔξυψωθῶσι μέχρι τοῦ δημιουργοῦ ἀρνοῦνται τὴν εἰς τὸν Θεόν καὶ τὰς
θρησκευτικὰς ἀληθείας πίστιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγει ἐτι-

μόνον δ ἄφρων εἶπεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ «Οὐκ ἔστι Θεός» (Ψαλμ. γ', 1). Οἱ τοιοῦτοι λέγονται ἀπιστοί.

2. "Ινα ἡ πίστις εἶναι ἀληθής πρέπει νὰ εἶναι α'¹) Δογμή, τ. ἔ. πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ πιστεύῃ μετὰ λόγου εἰς τὸν Θεόν καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας μὴ ἀναμειγνύων μετ' αὐτῶν καὶ ἀσχετα πράγματα καὶ μὴ παραδεχόμενος τυφλῶς πᾶσαν πρόληψιν καὶ δεισιδαιμονίων ὡς θρησκευτικὴν ἀληθείαν²) Σταθερά, τ. ἔ. ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ἐμμένῃ σταθερῶς εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις του ἔτοιμος ὥν ἐν ἀνάγκη καὶ νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὸν χάριν ἐκείνων, ὡς ἐπραξάν οἱ προφῆται, οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἁγιοι, οἵτινες πολλαχῶς καταδιωχθέντες καὶ τὰ πάνδεινα ὑποστάντες ἐδέχθησαν καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον χάριν τῆς πιστεώς των³) Καθολική, τ. ἔ. ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ παραδέχεται πάσας τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας καὶ οὐχὶ τινὰς μεν νὰ παραδέχεται ἄλλας δὲ νὰ ἀπορρίπτῃ, νὰ παραδέχεται λ. χ. τὸν Θεόν νὰ μὴ παραδέχεται δῆμος τὸν Χριστὸν ή τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ π. δ⁴) Ἐνεργός καὶ ζῶσα, τ. ἔ. ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ λέγῃ μόνον διὰ πιστεύει ή νὰ οὐκιλῇ περὶ πιστεώς καὶ νὰ ἀκηκτωι εἰς τοὺς λόγους μόνον ἄλλα νὰ δεικνύῃ τὴν πίστιν του καὶ δι' ἔργων διὸ καὶ ἡ ἀπόστολος Ἰάκωβος λέγει διὰ τὴν πίστιν ἀνευ τῶν ἔργων εἶναι νεκρός ('Ιάκωβ. β', 14) καὶ ὁ Παῦλος λέγει διὰ τὴν πίστιν πρέπει νὰ ἐκδηλωταὶ ται διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης (Γαλ. ε', 6). Ταῖς ἴδιοτηταῖς ταύται ἔχουσα τὴν πίστιν εἶναι ἀληθής καὶ ἀκλόνητος διὸ καὶ παραβάλλεται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς οἰκίαν ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους ὡκοδομημένην ἡ ὁψευδὴς πίστις παραβάλλεται πρὸς οἰκίαν ὡκοδομημένην ἐπὶ ἐδάφους ἐπισφρλοῦς καὶ εὐκόλως κατκρέουσκην ἐκ τῆς προσθολῆς τῶν ἀνέμων καὶ τῆς βροχῆς (Ματθ. ζ', 24).

3. Ἡ ἀξία τῆς πιστεώς εἶναι μεγίστη καὶ ἀνευ αὐτῆς, λέγει ὁ Παῦλος, ἀδύνατον νὰ ἀρέσκωμεν εἰς τὸν Θεόν ('Εβρ. ια', 6). Καὶ ὅντας ἡ πίστις⁵) Φωτίζει καὶ διαμορφώνει τὸν ἀνθρώπον καὶ καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ὀμοιωθῇ πρὸς τὸν Θεόν, τ. ἔ. νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμόν του. Πολὺ δὲ φωτίζεται, διαμορφοῦται καὶ τελειοποιεῖται ὁ ἀνθρώπος διὰ τῆς πιστεώς, δι' ἣς μανθάνει πάντα τὰ ἔξιγοῦντα τὸ αἰνιγμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Τούναντίον, ὁ ἀπιστος εὑρίσκεται ἐν τῷ σκότει ἀγνοῶν τὸν ἀληθῆ προορισμόν του καὶ ζῶν ὡς τὰ κτήνη βίον μόνον ύλικόν.

β') Ἡθικοποιεῖ καὶ ἐξημερώνει τὸν ἀνθρωπόν. Δέν δύναται τις νὰ

εἶναι ἡθικός, τ. ἐ. πλήρης ἀγάπης, καὶ νὰ ἀποθέλῃ τὴν σκληρότητα καὶ ἀγριότητα ἢ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας. Διὰ τῆς πίστεως ὁ ἀνθρώπος ἐνισχύεται εἰς τὴν τήρησιν τοῦ ἡθικοῦ νόμου καὶ ἐνθαρρύνεται ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἀρετῆς· διὰ τῆς πίστεως θρησκευτεῖ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐπικρατεῖ ὁ ἡθικὸς νόμος καὶ ἡθικοποιεῖται ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ Κοινωνία. Τούναντίον διὰ τῆς ἀπιστίας παραβαίνεται ὁ ἡθικὸς νόμος καὶ ἐπικρατεῖ ἡ κακία καὶ ἡ σκληρότης καὶ ἀγριότης· Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται ὅτι μετὰ τῆς πίστεως ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν συνδεδεμένη ἡ ἡθικὴ τῶν λαῶν καὶ οἱ λαοὶ οἱ ἀποθαλάντες τὴν πίστιν συναπέθαλον καὶ τὴν ἡθικὴν καὶ κατεστράφησαν, διότι ἡθικὴ ἔνευ πίστεως δὲν δύναται νὰ νοηθῇ.

γ') Ἐνθαρρύνει καὶ παραμυθεῖ τὸν ἀνθρώπον ἐν ταῖς δυσχερείαις καὶ ταῖς θλίψεις αὐτοῦ. 'Ο πιστεύων εἰς τὸν Θεὸν ἀναγκαίως περιμένει παρ' αὐτοῦ βοήθειαν καὶ δὲν ἀποθαρρύνεται πρὸ τῶν δυσχερειῶν τοῦ βίου καὶ τῶν θλίψεων ἀλλὰ μετὰ θάρρους ἀγωνιζόμενος ὑπερνικᾷ καὶ τὰς μεγίστας δυσκολίας καὶ παρέρχεται ἀβλαβῶς καὶ τὰς μεγίστας θλίψεις. "Αν δὲ πάθῃ δυστύχημά τι δέχεται ἀγοργύστως αὐτό, ὡς τὸ τέκνον τὰς πατρικὰς τιμωρίας, διότι πιστεύει ὅτι οὐδὲν γίνεται ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς πίστεως δύναται τις νὰ ἀναδειχθῇ ἀληθῆς ἥρως ἐν τῷ πλήρει θλίψεων τούτῳ Κόσμῳ. Τούναντίον, ὁ ἀπιστος ἀποθαρρυνόμενος ἀποδειλιᾶται καὶ πρὸ τῶν ἐλαχίστων πολλάκις δυσχερειῶν καὶ μαραχίνεται καὶ πρὸ τῶν μικροτέρων θλίψεων καὶ καταστρέφεται.

4. Πᾶς χριστιανὸς δρεῖται νὰ ἔχῃ τὸν κακούμενον θρησκευτικὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς πίστεώς του, τ. ἐ. οὐ μόνον αὐτὸς νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ καλλιεργῇ τὴν πίστιν του ἀλλὰ καὶ ἀλλούς πρὸς τοῦτο νὰ προτρέπῃ· ἐν γένει δὲ νὰ ἐπιδιώκῃ μὲν πᾶσαν θυσίαν τὴν διάδοσιν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς πίστεώς του. 'Αλλ' ὁ ζῆλος οὗτος πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε γνήσιος καὶ εἰλικρινῆς συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς προστητος, τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἀνεξικακίας. Τέλειον πρότυπον γνησίου θρησκευτικοῦ ζῆλου ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ Σωτήρ, διστις ἡγωνίσθη νὰ διαδώσῃ τὴν εἰς τὸν ἀληθῆ Θεόν καὶ τὰς δρθὰς θρησκευτικὰς δοξασίας πίστιν, ὡς πρόσθατον ἐν μέσῳ λύκων (Ματθ. 1', 16), μετ' ἀνεξικακίας καὶ προστητος καὶ τέλος ἐθυσίασε καὶ τὴν ιδίαν αὐτοῦ ζωὴν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς πίστεως, δι' οὓς καὶ μόνον θὰ ἐσώζετο ὁ Κόσμος. 'Αλλὰ καὶ

τοὺς μαθητάς του αὔτως ἐδίδαξεν εἰπών ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας του ἦτο φιλάνθρωπον καὶ ἀνεξίκοκον (Λουκ. θ', 55) καὶ ὅτι τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας καὶ τὴν πρός τὸν Θεὸν πίστιν ὥφειλον καὶ αὐτοὶ μόνον διὰ τοῦ λόγου νὰ κηρύξωσι καὶ οὐχὶ διὰ τῆς βίας, δεχόμενοι ἐν ἀνάγκη καὶ πᾶσαν κάκωσιν (Ματθ. ι', 16—31). 'Ωσαύτως γνήσιον ζῆλον ἔδειξαν καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ἑργασθέντες ὑπὲρ τῆς διαδύσεως τῆς πίστεως μετ' αὐταπαρνήσεως ὄντως καὶ αὐτοθυσίας, κατὰ τὸ παραδειγμα καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου τῶν. Προσέτι γνήσιον ζῆλον ἔδειξαν καὶ πάντες οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ διαδώσαντες τὴν πίστιν αὐτῶν ἐν μέσῳ φοβερῶν κκκώσεων καὶ παντοειδῶν διωγμῶν διὰ μόνου τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς πειθοῦς καὶ οὐχὶ διὰ βιαίων μέσων, οὕτε ὅτε ἀκόμη ἀφθονα τοιαῦτα ἥδηνκαντο νὰ μεταχειρίσθωσιν.

Οὐδέποτε δὲ ὁ ζῆλος πρέπει νὰ εἴναι νόθος, ἢτοι α') γενδής καὶ ὑποκριτικός, ὑπάρχων δῆλος μόνον εἰς τὸ χεῖλος καὶ οὐχὶ ἐν τῇ καρδίᾳ, ὅποιος ἦτο ὁ τῶν Φρονισάιων, οἵτινες περιῆγον γῆν καὶ θάλασσαν ἵνα ποιήσωνται ἔνα προσήλυτον ἀπλῶς καὶ μόνον ὅπως ἐπιδεικνύωνται πρὸς τὸν λαόν (Ματθ. ε', 16—31). β') τυφλὸς καὶ ὑπέρομπτος ἢτοι φανατικός, ὅποιον ἔδειξαν οἱ Μωαρεθανοὶ ἐπιβαλόντες τὸν ισλαμισμὸν διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου. Καὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν δὲ τὰ ὅργανα τῶν Πλαππῶν, οἱ Δομινικανοὶ καὶ ἄλλοι μοναχοὶ τῆς Δύσεως μετεχειρίσθησαν τὴν βίαν καταδιώκαντες διὰ τῶν διαβοήτων μαστηρίων τῆς Ιερᾶς Ἐξετάσεως πάντας τοὺς ἀντιφρονοῦντας. Καὶ ἄλλοι δέ τινες χριστιανοὶ τῶν μέσων αἰώνων ἔδειξαν φχνατικὸν ζῆλον παρὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου.

5. 'Εναντίον τῆς πίστει είναι ἡ ἀπιστία, τ. ἔ. τὸ νὰ ζητῇ τις διὰ σοφιστικῶν συλλογισμῶν νὰ ἀποδεῖῃ προφορικῶς ἢ ἐγγράφως ψευδεῖς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἢ καὶ τὸ νὰ ζῆ βίον δλως ἀντικείμενον τῇ πίστει, καὶ ἀν διὰ λόγων δὲν ἀρνηται αὐτήν. 'Αλλ' ἐκτὸς τῶν δλως ἀπίστων ὑπάρχουσι καὶ τινες ἔχοντες ἀτελῆ καὶ πεπλανημένην πίστιν. 'Τοιοῦτοι είναι α') οἱ εἰδωλολάτραι, ἢτοι οἱ ψευδεῖς θεοὺς πιστεύοντες. β') οἱ ἐπιπολαίως ἐλευθεριάζοντες, τ. ἔ. οἱ θέλοντες νὰ δεικνύωσιν ὅτι δῆθεν σκέπτονται περὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἐλευθέρως καὶ ἀνευ προκαταλήψεως οὗτοι ἐπιπολαίως κρίνοντες ἀλλαζ μὲν θρησκευτικὰς διδασκαλίας παραδέχονται ἀλλαζ δὲ ἀπορρίπτουσιν. 'Η τοιαύτη ἐπιπολαίως κρίσις βλάπτει καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀλλους γ') εἰ δεισι-

δαίμονες, τ. ἔ. οἱ πιστεύοντες εἰς τυχαῖα γεγονότα (συνάντησιν προσώπου τινός, βοὴν τῶν ὄτων, φωνὴν πτηνοῦ) η̄ εἰς τύπους προσευχῶν (սχηματικὰς προσευχάς, ἐξορκισμοὺς) η̄ εἰς φυσικὰ φαινόμενα (ἐκλειψιν πελήνης, ἡλίου, βροντῆν, ἀστραπὴν) καὶ θεωροῦντες ταῦτα ως ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι ἀποτέλεσμα ἀμφιθείας η̄ διεστραμμένης διδασκαλίας καὶ βλάπτει τὸν ἀνθρώπον, διότι μολύνει τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀναμείζεως μετ' αὐτῆς δλως ἀσγέτων πραγμάτων, διαστρέφει τὸ θήθος τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον ἀντιφάσεως αὐτῆς καὶ ἀφιέται ἀπ' αὐτοῦ τὴν εὐδαιμονίαν διὰ τῶν μηχανῶν καὶ ἀβοτάσιμων φόβων οὓς ἐμβάλλει καὶ δι' ὅν γελοιοποιεῖται πολλάκις δ ἀνθρώπος.

’Απὸ τῶν παρεκτροπῶν τούτων τῆς πίστεως σώζεται ὁ χριστιανὸς μελετῶν τὴν ἀγ. Γραφὴν καὶ παρακολουθῶν τὴν περὶ πίστεως δρθῆν διδασκαλίαν τῶν λειτουργῶν τῆς Ἔκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου.

Ἐδοκ. Τί εἶναι πίστις πρὸς τὸν Θεόν; διατί δρεῖλομεν νὰ πιστεύωμεν εἰς τὸν Θεόν; τίνες παραδέχονται τὴν πίστιν καὶ τίνες ἀρνοῦνται αὐτήν; πού πρέπει νὰ εἴραι η̄ ἀληθῆς πίστις; τίς η̄ ἀξία τῆς πίστεως καὶ τίνα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς; μετὰ πολούς ζήλου πρέπει νὰ καλλιεργηταὶ η̄ πίστις; τίνα εἶναι τὰ ἐναντία τῆς πίστεως καὶ πῶς σφράγισθαι ἀπὸ τούτων;

§ 16. Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν.

1. Ἡ ἀφοσίωσις ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν καὶ η̄ ὑποταγὴ τοῦ θελήματος ἡμῶν εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ λέγεται ἀγάπη. Τὸν Θεόν δρεῖλομεν νὰ ἀγαπῶμεν καὶ ως δημιουργόν, προνοητὴν καὶ κύριον ἡμῶν ἀλλὰ κυρίως ως πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ, καλοῦ καὶ ἀληθοῦ, ἥτοι ως τέλειον ὄν (Ματθ. ε', 48 καὶ Ἰακὼβ. 16, 17), ἀξιον πάσης ἀγάπης καὶ παντὸς σεβασμοῦ, διότι οὐδὲν ἄλλο ὄν, δσον δῆποτε τέλειον καὶ εὐεργετικὸν ήτιν καὶ ὃν εἶναι, δύναται, ἔστω καὶ πόρρωθεν, νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸν Θεόν κατὰ τὴν τελειότητα καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν. Διὸ η̄ ἀγ. Γραφὴ λέγει «Αὕτη ἐστὶν η̄ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ, ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν δλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ δικνοΐᾳ σου» (Ματθ. κβ', 37), ἥτοι δι' δλῶν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων σου. Διὰ τῆς ἀγάπης ταύτης ἐνούμενοι μετὰ τοῦ Θεοῦ (Α' Ἰωάν. δ', 16) καὶ οὕτω γινόμενοι καινωνοὶ τοῦ ἀπείρου καὶ τελείου ἀγαθοῦ εὑρίσκομεν τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν καὶ μη-

καριήτητα ήμδων, ἃν οὐδὲ τὰ μεγαλύτερά ὑλικά (ἐπίγεια) ἀγαθά δινονται· νὰ παράσχωσιν ήμδην.

2. Ἰναὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη εἰναι ἀληθῆς πρέπει· νὰ εἰναι α) ελλικοτερής, τ. ἔ. ἀληθές αἴσθημα ἐν τῇ καρδίᾳ ήμδων πραγματικῶς ἐννούματος καὶ οὐχὶ ἐπίδειξις ἀγάπης·

β') καυθαρά, τ. ἔ. νὰ ὑπάρχῃ ἐν ήμδῃ ἔνεκα τῆς τελειότητος τοῦ Θεοῦ ἀδόλως καὶ οὐχὶ ἔνεκα ἴδιοτελείας ἢ συμφέροντος, ἐφ' ὅσον δηλ. μόνον λαμβάνομεν ἢ ἐλπίζομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθό.

γ') Υἱκή, τ. ἔ. τρυφερὰ καὶ ἀπηλλαχμένη φύσιος, διοίκησις εἰς υἱοὺς πρὸς πατέρα, ἦτοι πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν τὸν Θεὸν διότι εἰναι ἄξιος ἀγάπης καὶ οὐχὶ διότι φιούμεθα τὴν τιμωρίαν του· «Ο φύσιος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φύσιον, ὁ δὲ φιούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ» (Α' Ἰωάν. δ', 18).

δ') Αἰωτέρα πάσης ἀλλης ἀγάπης, διότι καὶ ὁ Θεὸς εἰναι τὸ ἀνώτατον καὶ τελειότατον ὅν, ὑπὲρ δὲ οὐδεὶς δρθιοφρογῶν δύναται νὰ ἀγαπήσῃ ἄλλο ὅν. Διὸ δὲ ἡ ἀγ. Γρηγὴν λέγει «Ἀγαπήσεις τὸν Θεόν σου ἐν δηλ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν δηλ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν δηλ τῇ διανοίᾳ σου».

ε') Ἐνεργὸς καὶ ζῶσα, τ. ἔ. νὰ δεικνύεται· δι' ἔργων, μὴ περιοριζομένων ήμδων μόνον εἰς λόγους. Διὸ δὲ Ἰωάννης λέγει: «Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Ἰωάν. γ', 18).

ς') Σταθερὰ καὶ καρτερική, τ. ἔ. νὰ μὴ διαχεινῇ ἐν ήμδῃ πρὸς κατέρον ἀλλὰ νὰ ἐπικρατῇ πάντοτε ἐν τῷ βίῳ ήμδων καὶ ἐν αὐταῖς ἔτι ταῖς μεγίσταις δυσχερείαις. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἐμμείναντος μέχρι θανάτου ἀγοργύστως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ σταυρωθέντος ὑπερ ήμδων, καὶ τῶν Ἀποστόλων, ὡν τὴν ἀγάπην πάνυ ἐκφραστικῶς εἰκονίζει ὁ Παῦλος λέγων «Τίς ήμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλιψίς ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμός ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα;... ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ήμᾶς». Πέπεισμαι γάρ διτε οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ οὔτε ἀγγελοι οὔτε ἀρχαι οὔτε δυνάμεις οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα οὔτε ὑψωμα πούτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἐτέρα δυνήσεται ήμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ρωμ. η', 35).

3. Ἐναντία τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ εἰναι ἡ ἀδιαφορία πρὸς τὸν Θεόν, τ. ἔ. ἡ κατάστασις ἔκεινων οἵτινες δέν θέλουσι νὰ ὑποτάξωσι

τὸ θέλημα αὐτῶν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα ἀλλὰ πράττουσιν δ, τι αὐτοὶ θέλουσιν ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οὗτοι δὲν ἀγαπῶσι τὸν Θεόν ἀλλ' ὡς μόνον νόμον ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ἔχουσι τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἔγω. Χάριν αὐτῶν καὶ τὸ κακὸν εὐχαρίστως πράττουσιν οὗτοι δταν εἶναι βέβαιοι ὅτι δὲν θὰ φωραθῶσι καὶ δὲν θὰ τιμωρηθῶσι. Μείζων βαθμὸς τῆς τοιαύτης ἀδιαφορίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν θὰ ἦτο ἀποστροφὴ ἢ καὶ μήσος κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιαύτη κατάστασις, ἣν ὑπάρχῃ, εἶναι σπανιωτάτη χαρακτηρίζουσα τοὺς τελείως πεπωρωμένους τὴν συνείδησιν.

4. Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀποστροφῆς, ἥτις εἶναι φοβερὰ παρεκτροπὴ ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ἀγει τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὴν δυστυχίαν, διότι μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τῆς πηγῆς πάσης εὐδαιμονίας, ὁ ἀνθρωπὸς δὲν δύναται ἐπ' οὐδὲν λόγῳ νὰ εὐδαιμονῇ. Μόνον ἐν τῇ μετά τοῦ Θεοῦ ἐνώσει ἱκανοποιεῖται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ εύρισκει οὔτος τὴν πραγματικὴν εύτυχίαν. Τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθά, μάταια ὅντα καὶ ἀβέβαια, εἶναι καθ' ἑσυτὰ ἀνίσχυρα νὰ καταστήσωσι τὸν ἀνθρωπὸν πραγματικῶς εύτυχην. Ἀπὸ τῶν παρεκτροπῶν τούτων τῆς ἀγάπης σφέζμεθα καλλιεργοῦντες τὴν πρὸς τὸν Θεόν ἀγάπην διὰ τῆς μελέτης τῆς ἀγ. Γραφῆς, δι' ἀκροάσεως τοῦ θείου λόγου, νουθετούμενοι ὑπὸ τῶν καθημερινῶν δυστυχημάτων εἰς ἡ περιπίτουσιν οἱ μὴ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν κλπ.

Ἐρωτ. Τί εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν; Διὰ τί κυρίως διφέλλομεν, ἡ ἀγαπῶμεν τὸν Θεόν; Τί κερδίζουμεν ἐκ τῆς ἀγάπης ταύτης; Ποια ἀγάπη εἶναι ἀληθής; Τίγα εἶναι τὰ ἐναρτία τῇ πρὸς τὸν Θεόν ἀγάπῃ; Τίς ἡ βλάβη ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας καὶ τοῦ μίους καὶ πῶς σφέζμενα ἀπ' αὐτῶν;

§ 17. Ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεόν.

1. "Οταν πράττῃ τις τὸ ἀγαθὸν προσδοκᾷ βεβαίως ἀνταμοιβὴν παρὰ τοῦ παναγάθου πατρὸς Θεοῦ. Ἡ προσδοκία αὕτη, δτι ὁ περὶ ἡμῶν προνοῶν Θεὸς θὰ ἀνταμείψῃ τὴν ἀρετὴν ἡμῶν, λέγεται ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ προνοεῖ μὲν διότι εἶναι φιλόστοργος πατήρ καὶ προνοητὴς ἡμῶν προστατεύει δὲ ἡμᾶς διότι γνωρίζει τὰς ἀνάγκας ἡμῶν ὡς παντογάστης καὶ δύναται νὰ βοηθῇ ἡμᾶς ὡς παντοδύναμος καὶ θέλει νὰ βοηθῇ ἡμᾶς ὡς παναγάθος. Εἰς τὸν Θεόν διφέλλομεν νὰ ἐλπίζωμεν δι' οὓς λόγους διφέλλομεν καὶ νὰ πιστεύωμεν εἰς αὐτόν (§ 15), διότι δηλ. θὰ ἦτο μωρὸν νὰ παραδεχθῶμεν δτι ὁ Θεός δημιουργός τὸν ἀνθρωπὸν

ἀφῆκεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του οὐδόλως προνοῶν περὶ αὐτοῦ, ὃς εἶναι μωρὸν νὰ παραδεχθῶμεν διτοι οἱ γονεῖς δὲν μεριμνῶσι καὶ δὲν προνοοῦσι περὶ τῶν τέκνων των ἢ οἱ ἴδιοι τῆται περὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἀλλ' ἀφήνουσιν αὐτὰ ἀπροστάτευτα. Μόνον δὲ ὁ ἄπιστος δὲν δύναται νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὸν Θεόν.

Τὸ καθῆκον ἡμῶν τοῦτο, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ἐνισχύομεν ἀναλογιζόμενοι τὰ ἀπειρά ἀγαθὰ ἀτινχ ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ. "Ἐχομεν δὲ ἀνάγκην νὰ ἐνισχύωμεν τὴν ἐλπίδα καὶ νὰ καλλιεργῶμεν αὐτήν, διότι αὕτη χρησιμεύει ἡμῖν καὶ πάντοτε μὲν ἴδιας ὅμως ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ταῖς δυστυχίαις τοῦ βίου ἡμῶν, ἐν αἷς μόνη αὕτη ἐπιγέει βάλσαμον εἰς τὴν πάσχουσκην καρδίαν ἡμῶν καὶ ἀνακουφίζει ἡμᾶς ἐμπνέουσα καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν. Μόνον οἱ ἐλπίζοντες εἰς τὸν Θεόν, τ. ἐ. οἱ παραδεχόμενοι διτοι οἱ Θεὸς καὶ ἀν ἐνίστε δοκιμάζει ἡμᾶς πάντως ὅμως καὶ θέλει καὶ δύναται νὰ σώσῃ ἡμᾶς, ὑπομένουσι καὶ σφέζονται Τούναντίον δὲ οἱ μὴ ἐλπίζοντες, ἐπειδὴ θεωροῦσιν ἔχοταν ὅλως ἐγκαταλειμμένους, καταλαμβάνονται ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας καὶ καταστρέφονται. "Οθεν διφείλομεν νὰ ἐλπίζωμεν πάντοτε εἰς τὸν Θεόν.

2. "Ινα ἡ ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθής πρέπει νὰ εἶναι α') Λογική, τ. ἐ. δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ παραλογα, ἀνάρμοστα αὐτῷ καὶ μωρὰ πράγματα ἢ ἐν γένει διτοι οἱ γενεῖς ἐπιθυμοῦμεν (πλοιοτον, δόξαν κλπ.), διότι ταῦτα δύναται νὰ μὴ εἶναι συμφέροντα ἡμῖν, ἀλλὰ πρέπει ἐκπληροῦντες πρῶτοι ἡμεῖς δοσα ὀφείλομεν τῷ Θεῷ νὰ ἐλπίζωμεν παρὸ αὐτοῦ ἀγαθὰ εὐχόμενοι νὰ γίνεται πάντοτε τὸ θέλημα αὐτοῦ (Ματθ. κς', 39).

β') Σταθερὰ καὶ καρτερική, τ. ἐ. πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν πάντοτε καὶ νὰ ἐμμένωμεν ἐν τῇ ἐλπίδι καὶ νὰ μὴ ἀπελπιζόμεθα, καὶ πρὸ οἴων δηποτε δυσχερειῶν ἀν εύρεθῶμεν, καὶ ἴδιας ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ τοῖς κινδύνοις, ὅπότε πᾶσα ἀλλη ἀνθρωπίνη ἐλπὶς ἐγκαταλείπει ἡμᾶς. Διὸ καὶ ἡ ἀγ. Γροφὴ λέγει «Ἄιτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε· κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν» (Ματθ. ζ', 7). Τοιαύτην ἐλπίδα εἰχον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἐν τοῖς μακροῖς καὶ ἀποχρωποτάτοις διωγμοῖς ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν Ρωμαίων.

3. 'Ενχωντία καὶ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν χριστιανικὴν ταύτην ἐλπίδα εἶναι.

α') "Η δεισιδαίμων ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεόν, ἣν ἔχουσιν οἱ ζητοῦντες

περ' αὐτοῦ τὴν διὰ θευματουργίας ἐκπλήρωσιν παραλόγων ἐπιθυμιῶντες Τοιοῦτοι λ. γ. εἰναὶ οἱ φυῖλοι, οἱ κακοῦργοι, οἱ ἀνόητοι οἱ νομίζοντες ἡτού ὁ Θεός εἰναι: δυνατὸν νὰ ἐκτελῇ τὰς φυύλους καὶ ἀνοήτους ἐπιθυμίας αὐτῶν, οἷον νὰ δώσῃ χρήματα, νὰ βοηθήσῃ τὴν κλοπὴν καὶ τὸν φόνον, νὰ τιμωρήσῃ τινὰ διὰ θευμάτος, νὰ δώσῃ τὴν νίκην ἐν μονυμαχίᾳ! κλπ. (Πρόλ. § 23, 3).

β') 'Η ὑπέρομειρος πεποίησις εἰς τὴν ἀνθρωπίην βοήθειαν καὶ εἰς ὄλικὰ ἀγαθά, διότι οἱ ἀνθρώποι εἰς οὓς ἐλπίζομεν πολλάκις διαψεύδουστε τὰς ἐλπίδας ἡμῶν οὐδὲ δύνανται πάντοτε καὶ θέλοντες νὰ σφέζωσιν ἡμᾶς. Διὸ καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ λέγει: «Μὴ πεποιθήσῃς ἐπ' ἔρχοντας, ἐπὶ οὐδούς ἀνθρώπων, οἵς οὐκ ἔστι σωτηρία (=οὕτινες δὲν δύνανται νὰ σώζωσι)» (Ψαλμ. ριμ', 3). 'Αλλὰ καὶ τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ ἡμῶν οὐδεμίαν ἀσφάλειαν δύνανται νὰ παρέχωσιν ἡμῖν, διότι ὁ σήμερον πλούσιος αὐτῶν εὑρίσκεται πτωχός, ὡς ὁ Ἰώθ, ἢ νεκρός, ὡς ὁ πλούσιος ἐκεῖνος τοῦ Εὐχγελίου (Λουκ. ιβ', 19), δοτις ἀπέθανεν ἐν μέσω τῶν ἐλπίδων ἀσφαλεστάτης κατ' αὐτὸν εὐτυχίας! Μόνον λοιπὸν εἰς τὸν Θεόν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν τὰ δὲ ὄλικὰ ἡμῶν ἀγαθὰ νὰ μὴ παραμελῶμεν βεβκίως, ἀλλ' ὅμως νὰ μὴ θεωρῶμεν ὡς σκοπὸν τῆς εὐδαιμονίας ἡμῶν ἀλλ' ὡς μέσα τοῦ βίου καὶ νὰ μὴ ἐπιδιώκωμεν μὲν αὐτὰ ἀλλὰ νὰ ἀναλογιζώμεθα πάντοτε τὸν Θεόν, ἀφ'οῦ καὶ μόνου τὰ πάντα ἔξαρτῶνται. Διὸ ἡ ἀγ. Γραφὴ λέγει: «Τοῖς πλούσιοις παράγγελλε μὴ ἡλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ...» (Α' Τιμ. στ', 17).

γ') 'Η παντελής ἀπελπισια. Ήτις προερχομένη εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ κακῆς θησηκευτικῆς διμοσκαλίχις, εἴτε ἐκ φαύλου καὶ ἀσώτου βίου. ἀπομακρύνει ἐντελῶς τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, φθείρει καὶ καταστρέφει καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν αὐτοῦ, φυγαδεύει ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀνάπτωσιν καὶ τὴν εἰρήνην, πληροῖ αὐτὸν βρασάνων καὶ τέλος καθιστᾷ αὐτὸν δυστυχῆ πολλάκις ὁδηγοῦσσα εἰς τὴν τελείαν ἀπόγνωσιν καὶ εἰς τὴν αὐτοκτονίαν, τὸ ἀποτρόπαιον τούτο κακούργημα (§ 32, 2).

'Ερωτ. Τι λέγεται ἐλπίς; διὰ τὸ ὀφέλλομεν νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὸν Θεόν; πολλαὶ πρέπει νὰ είναι ἡ ἀληθής ἐλπίς; τίτα είναι τὰ ἐναντία τῆς ἐλπίδος καὶ ποῦ ἄγονοι. τὸν ἀνθρώπου ταῦτα;

§ 18. Εὔσεβεια καὶ Λατρεία.

1. 'Η ἔνωσις τῆς πίστεως, ἀγάπης καὶ ἐλπίδος ἀποτελεῖ τὴν εὐ-

σέβειν τοῦ ἀνθρώπου. Κύρσέβεια λοιπὸν εἶναι τὸ ἔχειν ἀκλόνητον πίστιν εἰς τὸν Θεόν, τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν πραγματικῶς καὶ τὸ ἐλπίζειν εἰς αὐτόν. "Οθεν ἡ εὐσέβεια περιλαμβάνει τὰ τρία ταῦτα, πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα, στηρίζεται δύμως κυρίως εἰς τὴν ἀγάπην, ἵτις προϋποθέτει μὲν πίστιν, διότι ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Θεόν δὲν δύναται νὰ ἀγαπᾷ αὐτόν, συνεπάγεται δὲ καὶ τὴν ἐλπίδα, διότι ὁ ἀγαπῶν περιμένει ἀνταπόδοσιν εἰς τὴν ἀγάπην καὶ ἀνταμοιβὴν πρὸκ τοῦ ἀγαπωμένου παναγάθου πατρός. 'Ἐν τῇ τελείᾳ εὐσέβειά δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ φόβος ἀλλὰ τοῦτον ἀντικαθιστᾶ ἡ ἀγάπη': «'Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον» ('Ιωάν. δ', 18). Τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν πρέπει νὰ δεικνύωμεν διαρκῶς καθ' ὅλον τὸν βίον ἡμῶν νὰ φυνερώνωμεν δ' αὐτὴν δι' ἀγαθῶν πράξεων καὶ ἐν γένει δι' ἐναρέτου βίου. 'Ο ἔχων εὐσέβειαν λέγεται: εὐσεβής, τούνκντιον δὲ ἀσεβῆς.

2. "Οταν τὴν πρὸς τὸν Θεόν εὐσέβειαν ἡμῶν δεικνύωμεν διὰ λόγων ἢ σημηάτων ἡ ἔξωτερικῶν κανήσεων τότε ἀποτελεῖται ἡ λατρεία. Λατρεία δὲ εἶναι ἡ ἔξωτεροίκειας τῆς εὐσέβειας ἡμῶν. Πᾶσα δ' ἀλλη λατρεία μὴ στηρίζομένη εἰς τὴν εὐσέβειαν εἶναι ὑποκριτική. 'Ἡ λατρεία δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται πάντοτε ἀλλὰ καθ' ὀρισμένους κατιρούς καὶ τόπους (§ 19 καὶ 20). Τὸν Θεόν λοιπὸν λατρεύομεν δταν ἐκφράζωμεν τὴν ἐσιωτερικὴν ἡμῶν εὐσέβειαν καὶ διὰ λόγων. 'Ο διάλογος δὲ οὗτος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεόν εἶναι ἡ προσευχή.

'Ερωτ. Τι καλεῖται εὐσέβεια; ποῦ κυρίως στηρίζεται ἡ εὐσέβεια; εἶναι ώριμένος ὁ χρόνος καὶ δ τόπος τῆς ε σεβείας; ποῖος λέγεται εὐσεβής καὶ ποῖος ἀσεβής; τι ἀποτελεῖ τὴν λατρείαν καὶ πότε λατρεύομεν τὸν Θεόν; τις ἡ σκέσις τῆς εὐσέβειας καὶ λατρείας;

§ 19. Ηροδευχή.

1. 'Ἡ πρὸς τὸν Θεόν διὰ λέξεων ἐκδήλωσις τῆς εὐσέβεικς ἡμῶν, ἥτοι ὁ πρὸς τὸν Θεόν εὐσέβης διάλογος ἡμῶν, λέγεται προσευχή. 'Ἡ προσευχὴ εἶναι ὁ σπουδαίοτερος τύπος τῆς λατρείας καὶ εἰς αὐτὴν κυρίως συγκεντρώνται ἡ λατρεία¹. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ εὐγενεστέρων καὶ ὑψη-

1. Διότι καὶ ἄλλοι τύποι τῆς λατρείας ὑπάρχουσιν· οἷον ἡ προσοή, ἡ πρὸς τὸν Θεόν, τὸ σημείον τοῦ Σταυροῦ, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ θεῖα, ἡ μετάβασις εἰς τοὺς νυκτούς, ἡ προσφορὰ δώρων κλπ.

λοτέρω πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου, διότι δι' αὐτῆς ἐξυψούμενος ὁ ἀνθρωπὸς ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ καὶ φθιρτοῦ κόσμου φθάνει μέχρι τοῦ ὑψίστου Θεοῦ καὶ διιλεῖ μετ' αὐτοῦ· ἀν δὲ μεγάλη ἀπαιτεῖται προσοχὴ ὅταν διιλῶμεν μετά τινος σπουδαίου προσώπου (βασιλέως, ὑπουργοῦ κλπ.) πολὺ μεγαλυτέρα βεβαίως ἀπαιτεῖται ὅταν διιλῶμεν μετά τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ προσευχὴ εἶναι προσευχὴ αἰτήσεως ὅταν ζητῶμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὅτι ἐλλείπει ἡμῖν, προσευχὴ μετανοίας ὅταν ἐκφράζωμεν τῷ Θεῷ μεταμέλειαν διὰ τὰ ἀμαρτήματά μας καὶ ζητῶμεν τὴν συγχώρησιν αὐτῶν, προσευχὴ δοξολογίας ὅταν ὑμῶμεν τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ προσευχὴ εὐχαριστίας ὅταν εὐχαριστῶμεν αὐτὸν δι' ὅσα ἀγαθὰ ἐλάθομεν παρ' αὐτοῦ.

3. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἀναγκαία καὶ πρέπει νὰ γίνεται οὐχὶ ἵνα καταστήσωμεν τῷ Θεῷ γνωστὰ ἔκεινα ών χρείαν ἔχομεν, διότι ταῦτα ὁ Θεὸς ὡς παντογνώστης γνωρίζει καλλιονή τὴν ἡμῶν (Ματθ. 5', 8), οὐδὲ διότι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην τῶν εὐχῶν ἡμῶν ἀλλὰ διὰ τοὺς ἔξτις λόγους.

α') Διότι εἶναι ἀναγκαῖα ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας ἡμῶν. "Οπως δηλ. ὁ αἰσθανόμενος ἐν τῇ καρδίᾳ του συναίσθημά τι εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὸν πρὸς ἄλλους οὕτω καὶ ὁ εὐσεβὴς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὸν Θεόν τὸ τὴν καρδίαν του καταπλημμυροῦν αἰσθημα τῆς εὐσεβείας εἶναι λοιπὸν φυσικὸν νὰ προσεύχεται ὁ εὐσεβὴς ἀνθρωπὸς καὶ τόσον στενῶς συνδέεται ἡ προσευχὴ μετὰ τῆς εὐσεβείας ὥστε τὸ μὴ προσεύχεσθαι δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔλλειψις εὐσεβείας. "Οθεν ὁ εὐσεβὴς χριστιανὸς ἔχων ἀνάγκην τινὸς ικετεύει περὶ τούτου τὸν Θεόν, λαμβάνων αὐτὸν εὐχαριστεῖ αὐτόν, μετανοῶν δι' ἀμάρτημά του προσέρχεται τῷ Θεῷ καὶ ζητεῖ συγχώρησιν, βλέπων τὴν ἀρμονίαν τοῦ σύμπαντος καὶ θαυμάζων τὸ μεγαλεῖν τοῦ Θεοῦ δοξολογεῖ αὐτὸν κλπ.

β') Διότι ἡ προσευχὴ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν καὶ ζωογοεῖ αὐτήν, διότι δηλ. τὸ προσεύχεσθαι καθιστᾷ ἡμᾶς εὐσεβεστέρους. Καὶ ὅντας πολλοὶ προσευχόμενοι αἰσθάνονται πολλάκις ἀναζωογονούμενα τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματά των καὶ ἐν φέργισαν ψυχροὶ ἐτελείωσαν θερμοὺς τὴν προσευχὴν των.

γ') Διότι ἡ προσευχὴ προσεγγίζουσα ἡμᾶς τῷ Θεῷ ἐξαγνίζει ἡμᾶς καὶ ἐμπνέει ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀγάπην δὲ πρὸς τὸ ἀγαθόν· καὶ

δ') Λιότι στηρίζει τὴν εὐσέβειαν τῶν περὶ ἡμᾶς, οἵτινες βλέποντες ἡμᾶς προσευχούμενους παρακινοῦνται καὶ αὐτοὶ εἰς προσευχὴν καὶ γίνονται εὐσεβέστεροι. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ προτρέπει ἡμᾶς εἰς τὴν προσευχὴν λέγουσα «Ἄγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε» (Μάρκ. ιγ' 33) καὶ «Τῇ προσευχῇ προσκυρτερεῖτε» (Κολοσ. δ', 2).

4. "Ιναὶ ἡ προσευχὴ ἔχῃ ἀξίαν καὶ ἀποθίνῃ εὐπρόσδεκτος τῷ Θεῷ πρέπει νὰ γίνεται α') μετὰ προσοχῆς, δὲν πρέπει δηλ. προσευχόμενοι νὰ φλυαρῷμεν¹ ἀπλῶς προφέροντες τὰς λέξεις τῆς προσευχῆς χωρὶς νὰ ἔννοιῶμεν διὰ ταῦτα λέγομεν καὶ χωρὶς νὰ προσέχωμεν εἰς αὐτά, διότι τοιαύτη προσευχὴ εἶναι ἐμπαιχγός πρὸς τὸν Θεόν." Αγ δέ τις ὁμιλῶν πρὸς βρασιλέα ή ἄλλο σπουδαῖον πρόσωπον συγκεντρώνει δλην τὴν προσοχὴν του πολὺ περισσότερον βεβαίως πρέπει νὰ συγκεντρώνωμεν τὴν προσοχήν μας δταν συνδιαλεγώμεθα πρὸς τὸν Θεόν.

5') Μετὰ καθαρᾶς καρδίας, τ. ἔ. προκειμένου νὰ προσευχῇθωμεν πρέπει νὰ ἀποθάλψειν ἀπὸ τῆς οκρδίας ἡμῶν πᾶν μῆσος καὶ πᾶσαν κακίαν κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν (Μαρκ. ια', 25), διότι ἄλλως ὁ Θεὸς γνωρίζων τὴν κακίαν ἡμῶν δὲν δέχεται τὴν προσευχὴν μας. Τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ ἐν τῇ Κυριακῇ προσευχῇ λέγουσα «Καὶ ἀφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα (τὰ παραπτώματα) ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν (ὑποσχόμεθα νὰ ἀφήνωμεν) τοὺς ὀφειλέτας ἡμῶν (τοὺς ὀμμαρτήσκους ἡμῖν)» (Ματθ. τ', 12) καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσπλάγχνου δούλου (Ματθ. ιη', 28), δεῖται κακίερο συγχωρηθείεις ὑπὸ τοῦ Κυρίου του αὐτοῦ. δὲν συνεχώρησε τὸν σύνδουλόν του κλπ.

γ') Μετὰ πλήρους πεποιθήσεως πρὸς τὸν Θεόν, τ.ἔ. προσευχόμενοι πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀκράδαντον πεποιθησιν εἰς τὸν Θεόν δτι καὶ δύναται καὶ θέλει νὰ ἀκούσῃ τὴν προσευχὴν μας. Διὸ πρέπει νὰ εὐχώμεθα νὰ γίνεται τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ δχι τὸ ἰδικόν μας (Ματθ. κε' 39). καὶ

δ') Ἀνευ ἐπιδεξεως, οὐχὶ δηλ. δπως φανῶμεν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἔποιαττον οἱ Φαρισαῖοι (Ματθ. σ', 5), διότι τότε οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, ἀλλὰ κατ' ἴδιαν (Ματθ. σ', 6). Καὶ δύναται μὲν ἡ προσευχὴ νὰ γίνεται πανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ μάλιστα νοεῖται, διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν, κυρίως ὅμως ὁ χριστιανὸς προσεύχεται ἐν τῷ οἴκῳ του καὶ

1. Ματθ. σ', 7 «Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε ὥσπερ οἱ ἔθνικοι...».

ἐν ὁρισμέναις σχεδὸν ὥραις, τῇ πρωίᾳ, τῇ ἐσπέρᾳ, πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτὸν κλπ.

Τὴν οὕτω γενομένην προσευχὴν καὶ δέχεται καὶ ἔκτελεῖ ὁ Θεός ὡς εὔσπλαγχνος καὶ παντοδύναμος, πᾶσαν δὲ ἄλλην τοιαύτην ἀπορρίπτει.

*Εὔωτ. Τί εἶναι προσευχή; Τίς ή ἀξία τῆς προσευχῆς; Πόσων εἰδῶν εἶναι ή προσευχή; Διὰ τί εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται ή προσευχή; Πῶς πρέπει νὰ γίνεται ή προσευχὴ ἵνα ἔχῃ ἀξίαν;

§ 20. Η κοινὴ Λατρεία.

1. Η ἔξτρεμή καθευδτικής τῆς εὐσέβείας ἡμῶν εἴτε διὰ λόγων (προσευχῆς) εἴτε διὰ σχημάτων ή σημείων ή κινήσεων αλπ. (§ 18, 2 καὶ 19) καλεῖται λατρεία, ἡς σπουδαιότερος τύπος εἶναι: ή προσευχή (§ 19). Κυρίως ὅμως λατρεύομεν τὸν Θεόν διὰ πολλοὺς ὅμοιούς ἀνθρώπους προσευχώμεθα ἀπὸ κοινοῦ προσεορχόμενοι εἰς ὁρισμένους πρὸς τοῦτο τόπους, τοὺς ραούς. Η τοιαύτη κοινὴ ἡμῶν ἐν τοῖς ναοῖς προσευχὴ εἶναι ή κυρίως λατρεία τῶν χριστιανῶν. Ο χριστιανὸς λοιπὸν οὐ μόνον κατ' ἴδιαν πρέπει νὰ προσεύχεται ἄλλος καὶ δημοσίᾳ μετ' ἄλλων ἐν τοῖς ναοῖς (ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἄλλαχοῦ), ἢτοι νὰ λατρεύῃ καὶ δημοσίᾳ τὸν Θεόν. Η τοιαύτη λατρεία τῶν χριστιανῶν εἶναι ἀναγκαῖα νὰ γίνεται ἐν τοῖς ναοῖς (ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ἄλλαχοῦ, οἷον ἐν ταῖς λιτανείαις αλπ.), διότι οἱ ναοὶ καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς ιερὸς διάκονος καὶ ἐν γένει τὸ περιβάλλον ἐκεῖ συντείνει εἰς θερμοτέραν προσευχὴν, διότι ἐπιδρᾷ ἐπ' ἄλλήλους τὸ τῶν συμπροσευχομένων παραδείγμα, διότι ἀναπτύσσεται ἀδελφικός τις σύνδεσμος τῶν ἀνθρώπων, διότι δίδεται ἀφορμὴ κατὰ τὴν λατρείαν ταῦτα τὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐνώπιον πολλῶν ὅμοιού ὁ Θεός λόγος δι' ἀναγνώσεως ή ἐρμηνείας τῆς ἀγ. Γραφῆς αλπ. Εντούτῳ δὲ λόγῳ η λατρεία αὕτη εἰ ναι ἀναγκαῖα, διότι στηρίζει τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν καὶ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ παραδείγματος τῶν ἄλλων καὶ παρακινοῦσσα ἡμᾶς εἰς εὐσέβη ἡμιλλαν παρέχει: ήμεν ἀφθονος τὰ μέσα τῆς εὐδαιμονίας.

2. Διὰ τὴν λατρείαν κυρίως κατὰ δεύτερον δὲ λόγον διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἑργασίας ἀνάπτασιν τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσεν ὡρισμένας τινὰς ἡμέρας, τὰς καλουμένας ἑορ-

πάς¹. Κατ' αὐτὰς ὁ χριστιανὸς δόφείλει

α') Νὰ καταπαύῃ τὰς συνήθεις βιοποριστικὰς ἐργασίας του καὶ νὰ ζήσουσιν ἀνάγκην τοιαύτης ἀναπαύσεως πρὸς ἀποφυγὴν καταπιώσεως τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον δὲ ἐργασίαι ἐπείγουσαι καὶ ἀναπόφευκτοι ἡ χάριν φιλονιθρωπικοῦ σκοποῦ γινόμεναι ἐπιτρέπονται κατὰ τὰς ἑορτὰς, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξεν εἰπὼν «Οὐχ ὁ ἀνθρώπος ἐγένετο διὰ τὸ Σάββατον ἀλλὰ τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἀνθρώπον (Μάρκ. β', 27). Ἀλλὰ καὶ ἔλεγχε τοὺς Ἰουδαίους ὁ Σωτὴρ διὰ τὴν σχολαστικὴν τήρησιν τῆς ἀργίας κατὰ τὰς ἑορτὰς εἰπὼν «Ὑποκριτα, ἔκκστος ὑμῶν τῷ Σάββατῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν διὸ τῆς φάτνης καὶ ἀπαγγαγὼν ποτίζει;...» (Λουκ. ιγ', 15). Πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν ὅπως μὴ κάμμωμεν κατάχρησιν τῆς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἀναπαύσεως ἡμῶν ἐπιδιδύμενοι ὑπερμέτρως εἰς νωχέλειαν· ἢ εἰς τέρψεις καὶ διασκεδάσεις. Καὶ ἐπιτρέπονται μὲν αἱ τέρψεις κατὰ τὰς ἑορτὰς. διότι καὶ αὗται συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνευματος ἡμῶν (ὅπερ εἶναι εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς), ἀλλ' ὅμως πρέπει αὗται νὰ εἶναι πάντοτε ἀθῷα· καὶ μεμετρημέναι ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ νὰ μὴ μεταπίπτωμεν εἰς τὸ ἔτερον ἄκρον, τ. ἐ. ἐξηντλῶμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν ἀντὶ τὸν ἐνισχύωμεν αὐτὰς, ἀφ' ἔτερου δὲ διὰ νὰ μὴ παρακαλύεται δι' αὐτῶν ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἑορτῆς, δηλ. ἡ λατρεία. Ἐντελῶς δὲ πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶσαν ἀσεμνον καὶ ἀνήθικον διασκεδασιν ὡς πολλαχῶς ἐπιβλαβῆ.

β') Νὰ μεταβαίνῃ εἰς τοὺς γαοὺς κατὰ τὰς ὥρας τῆς λατρείας καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ προσυμήνας νὰ ἀκροστῇ τῆς λειτουργίας ὅλης. Το καθῆκον τοῦτο παραβάνονται οὐ μόνον οἱ ἀνευ εὐλόγου αἰτίας μὴ μετα

1) 'Εορταὶ εἶναι 1) Αἱ Κυριακαὶ ἑορταὶ, ἦτοι αἱ πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιερωμέναι· 2) Αἱ Δεσποτικαὶ, ἦτοι αἱ πρὸς τιμὴν τοῦ δεσπότου ἡμῶν Σωτῆρος, οἵαι εἶναι ἡ τῆς Γεννήσεως (25 Δεκεμβρίου), ἡ τῆς Βαπτίσεως (7 Ιανουαρίου), ἡ τῆς Μεταμορφώσεως (6 Αὐγ.), ἡ τῆς Σταυρώσεως καὶ Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ (τὸ Πάσχα) κλπ. 3) Αἱ Θεομητοικαὶ, ἦτοι αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Θεομήτορος (Παναγίας) ἀφιερωμέναι, οἵαι εἶναι ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου (25 Μαρτ.), ἡ τῆς Κοιμήσεως (15 Αὐγ.) κλπ. καὶ 4) Αἱ πρὸς τιμὴν τῶν Ἅγιων ἑορταὶ, οἵαι εἶναι αἱ τοῦ ἀγίου Ιωάννου, τοῦ ἀγ. Βασιλείου, τοῦ ἀγ. Δημητρίου, τοῦ ἀγ. Νικολάου κλπ.

εξίνοντες εἰς τοὺς ναοὺς ἀλλὰ καὶ οἱ μεταβούντες μὲν σωματικῶς. ἀπουσάζοντες δόμως νοερῶς, εἴτε διότι ἀποπλανῶσι τὸν νοῦν αὐτῶν εἰς ἄλλα ἀντικείμενα εἴτε διότι φλυχροῦσιν ἢ συνδιαλέγονται ἐν τῷ ναῷ εἴτε διότι φέρονται ἀπρεπῶς καὶ ἀνευλαβῶς.

γ') Νὰ μελετῇ ἐν τῷ οἴκῳ τον τὰς ἄγ. Γραφὰς ἢ καὶ ἄλλα ωφέλιμα καὶ ἡθικὰ συγγράμματα¹, διερ Τὰ μέγιστα ὥφελεῖ ἡμᾶς, διότι καὶ τὰς θρησκευτικὰς γνώσεις ἡμῶν πλουτίζει καὶ τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν στήριζει καὶ κρατύνει ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρετὴν. Τούναντίον πράττουσιν οἱ μολύνοντες τὰς ἀρετὰς διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἀσέμνων βιβλίων καὶ

δ') Νὰ δσχοληται καὶ εἰ τὰ ἔογα τῆς εὐποιίας, ἀτινα καὶ τὰς καθημερινὰς καὶ ἐργασίμους ἡμέρας δὲν λαμβάνει ἕκαρὸν νὰ καλλιεργηθεῖνε τῶν ἀσχολιῶν του. Ἡ εὐεργεσία κοσμεῖ τὴν ἀρετὴν περισσότερον πάσης ἄλλης λατρείας, διότι ὁ Θεὸς θέλει κυρίως ἔργα φιλανθρωπίας καὶ οὐχὶ ἀπλῶς θυμιάματα καὶ προσφοράς, ὡς διδάσκει ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγουσα «Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» (Ματθ. θ', 13).

3. Διὰ τῆς κοινῆς ταύτης λατρείας καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἐνισχύουμεν ἐν τῇ εὐσέβειᾳ. «Οθεν δφείλομεν νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὸν ὄμοούσιον αὐτῷ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τοῖς ναοῖς καὶ πανταχοῦ νὰ τιμῶμεν δὲ καὶ γεραίρωμεν καὶ τὴν Θεοτόκον καὶ πάντας τοὺς Ἅγιους καὶ τὰς Ἅγιας, ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν ὅποιων ἀντλοῦμεν ἀδρά διδάγματα καὶ ἡ περὶ τῷ Θεῷ μεσιτεία τῶν ὅποιων πολὺ χρησιμεύει ἡμῖν.

Ἐρωτ. Πτ̄ εἶναι λατρεία; ποῦ πρέπει νὰ γίνεται ἡ κοινὴ λατρεία καὶ διὰ τί; τί εἶναι ἑορτὴ καὶ πόσων εἰδῶν ἑορτάς ἔχομεν; ποῦ εἶναι τὰ κατὰ τὰς ἑορτὰς καθήκοντα ἡμῶν; ἀπὸ τίνων πρέπει νὰ ποιηφυλαττώμεθα κατὰ τὰς ἑορτάς; τί πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν ἐν τοῖς ραοῖς; ποῦ βιβλία πρέπει νὰ μελετῶμεν καὶ ποῦ ν' ἀποφεύγωμεν; ποῖος εἶναι ὁ ὠδαίστερος στολισμὸς τῆς ἑορτῆς;

§ 21. Σεβασμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

1. Ἐκτὸς τῆς ἄλλης λατρείας δφείλομεν νὰ δεικνύωμεν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν ἡμῶν καὶ διὰ τοῦ σεβχσμοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ,

1 Καταλληλότατα βιβλία ποδὲς θρησκευτικὴν μάρφωσιν εἶναι: 1) Ἡ ἄγ. Γραφὴ, τ. ἔ. ἡ ΙΙ. καὶ Κ. Διαθήκη, καὶ 2) Πλείστα ἄλλα ψυχοφελῆ βιβλία, ἢ μόνον Θεολόγοι καὶ διδάσκαλοι δύνανται νὰ συστήσωσιν.

δπερ δφείλομεν νὰ μεταχειρίζωμεθα μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ὡς τὸ ἱερώτατον καὶ ἀγιώτατον τῶν δνομάτων. Οἱ πράττοντες τὸ ἐνκυνίον, τ.ε. οἱ ἀνευλαβῆ καὶ ἐπιπολαῖαν ή κακὴν χρῆσιν τοῦ δνόματος τοῦ Θεοῦ ποιούμενοι, εἰναι ἀσεβεῖς. Τοιοῦτοι δὲ εἰναι α' οἱ ἀνεν λόγου ἐν ταῖς παιδιαῖς καὶ τοῖς ἀστεῖομοῖς μεταχειρίζόμενοι τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ δνομακ[·] β') οἱ καταράμενοι τοὺς ἄλλους, οἵτινες ὥσκυτως ἀνευλαβῶς μεταχειρίζονται τὸ δνομακ τοῦ Θεοῦ ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ κακὸν διὰ τοὺς ἄλλους, δπερ βδελύσσεται ὁ Θεὸς ὡς ἀντικείμενον τῇ ἀγαθότητι καὶ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀποκρούων τὴν κατάραν λέγει: «Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε» ('Ρωμ. 16', 14), δ δ' Ἰάκωβος θεωρεῖ αὐτὴν ἀσεβῆ λέγων δτι δὲν πρέπει διὰ τῆς αὐτῆς γλώσσης νὰ εὐλογῶμεν τὸν Θεόν καὶ νὰ καταράμεθα τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εἰναι ὅμοιώμακ αὐτοῦ ('Ιάκωβ. γ', 9). γ') οἱ βλάσφημοι οἱ τὸ ἄγιον δνομακ τοῦ Θεοῦ ή καὶ πᾶν ἄλλο ἵερὸν πρόσωπον ή πρᾶγμα ἀφόβως ὑδρίζοντες. Οὗτοι μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἔλλειψιν παντὸς ἔχοντος εὐεε-βείας ἀλλὰ καὶ τελείαν ἥθικὴν ἔξαρχείωσιν καὶ εἰναι τὰ μέγιστα ἐπι-βλαβεῖς εἰς τὴν Κοινωνίαν. Διὸ ἐπρεπε καὶ οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ἀμειλί-κτως νὰ τιμωρῶσιν αὐτούς· καὶ δ') οἱ ψευδῶς ὀρκιζόμενοι, ὧν ή ἀσέ-βεια ὑπερβάνει πᾶν δριόν οὕτοι εἰναι αὐτόχρημα μωροὶ παραδεχόμε-νοι οἱ δείλαιοι δτι εἰναι δυνατὸν νὰ εύτυχήσωσιν ἐν τῷ Κόσμῳ τούτῳ δταν ἔξαπατῶσι καὶ ὑδρίζωσι τὸν καρδιογνώστην καὶ δικαιοιν κριτήν.

2. **"Ορκος** εἰναι ή ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας ή πράξεως τινος ὡς ἀληθοῦς μετ' ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀνταποδότου. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ δρκῷ μεταχειρίζόμεθα τὸ δνομακ τοῦ Θεοῦ δφείλομεν νὰ προσέχωμεν καὶ νὰ μὴ κάμνωμεν κακὴν χρῆσιν τοῦ δρ-κον. δθεν η πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τὸν δρκον, ἀν μὴ ἀνάγκη ἐπιβάλῃ τοῦτον, η ὀρκιζόμενοι ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκη νὰ πράττωμεν τοῦτο μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας. Τὸν οὕτως εὐλαβῶς γινόμενον δρκον ἐπι-τρέπει η Ἐκκλησία δταν εἰναι ἀνάγκη, διότι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χρι-στὸς δτε δ ἀρχιερεὺς ἔξωρκισεν αὐτὸν νὰ εἴπῃ ἀν δντως αὐτὸς εἰναι οἱ Χριστὸς ἀπήντησε καταφατικῶς εἰπών «Σὺ εἶπας» (Ματθ. κ5', 63) καὶ οἰονεὶ παρεδέχθη τὸν δρκον καὶ δ ἀπόστολος Παῦλος πολλάκις μὲν ὠρκίσθη διὰ τῶν φράσεων «Μάρτυς ο Θεὸς τῇ ἐμῇ ψυχῇ»¹ ῥητῶς δὲ

1. 'Ρωμ. α' 9 καὶ Φιλιππησ. α', 8—11 καὶ Α' Θεσσαλον. 6', 5,

εἰπεν ὅτι ὁ ὄρκος δύναται νὰ εἰναι πέρας πάσης ἀντιλογίας ('Εθρ. 5', 16). Δι' ἐκείνου δὲ τὸ ὄποιον εἰπεν ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάς του ὅτι πρέπει νὰ μὴ ὄρκιζωνται ὅλως ἀλλὰ νὰ ἀρκῶνται εἰς τὸ νὰ καὶ εἰς τὸ οὐ (Μκτθ. ε', 34) δὲν ἐσκόπει νὰ ἀπαγορεύσῃ πάντα ὄρκον ἀλλὰ τὸν ἐπιπολαῖς καὶ ἀσυνειδήτως καὶ ὅλως ἀνεψηκης γινόμενον τότε κατὰ κακὴν συνήθειαν τῶν Ἰουδαίων (ὅπως καὶ σήμερον δυστυχῶς συμβαίνει παρὰ τισιν) ἀλλως ὁ Σωτὴρ τότε ὀμοίλει πρὸς τοὺς μαθητάς του, οὓς πάντες ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ὡς πρότυπον ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν.

Καὶ ὅντως ὁ ὄρκος εἰναι πολλάκις ἀναγκαῖος πρὸς εὗρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ μάλιστα μεταξὺ κακοπίστων καὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων, οἵτινες μόνον διὰ τοῦ ὄρκου δύνανται νὰ εἴπωσι τὴν ἀληθείαν φοβούμενοι τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ τιμωρίαν· μόνον δ' οἱ πολὺ ἔξηχρειωμένοι καὶ πεπωρωμένοι τὴν συνείδησιν εἰναι δυνατὸν καὶ ὄρκιζόμενοι νὰ εἴπωσι ψεύδη. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Πολιτεία ἐπέβαλε τὸν ὄρκον εἰς τε τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς, ὄρκιζομένους νὰ διαχειρισθῶσι τιμώς καὶ εὔσυνειδήτως τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτοῖς δημοσίκαν ὑπηρεσίαν, καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὄρκιζομένους νὰ μὴ καταχλείπωσι τὴν σημαίαν τῆς Πατρίδος καὶ νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῶν νόμων καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς μέχρι τελευταίκας ὁρίδος τοῦ αἰματός των, καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας, ὄρκιζομένους νὰ εἴπωσι τὴν ἀληθείαν ἀνεψιού.

3. 'Ο ὄρκος εἰναι δύο εἰδῶν, ὄρκος δμολογίας ὅταν ὄρκιζώμεθα ὅτι θὰ εἴπωμεν τὴν ἀληθείαν καὶ ὄρκος ὑποσχέσεως ὅταν ὑποσχώμεθα ἐνόρκως νὰ τηρήσωμεν τὸν λόγον μας. 'Αμφοτέρους τοὺς ὄρκους τούτους ὀφείλομεν νὰ ὄρκιζώμεθα ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκη καὶ ἀδόλως καὶ εὔσυνειδήτως πάντοτε, τ. ἐ δὲν πρέπει οὔτε νὰ βεβαίωμεν ὡς ἀληθεῖς δ. τι ἡ ἐντελῶς ἀγνοοῦμεν ἡ γνωρίζομεν ὡς ψεύδες οὔτε νὰ ὑποσχώμεθα δσκ γνωρίζομεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρῶσωμεν νὰ ἐκπληρῶμεν δὲ τὰ ὑπεσχημένα πάντοτε. Τὸ ἐν γνώσει ψεύδεσθαι κατὰ τὸν ὄρκον λέγεται: ψευδορκία ἡ δὲ μὴ τήρησις τῶν ἐνόρκως ὑπεσχημένων λέγεται: ἐπιοργία.

'Η ψευδορκία καὶ ἡ ἐπιοργία εἰναι ἐκ τῶν μεγίστων καὶ φυσερωτάτων ἐγκλημάτων, διότι οὐ μόνον ἀσέβειαν καὶ ἀθεοφοβίαν δεικνύου-

1. 'Ωσαύτως ὀφείλει νὰ ὄρκισθῇ δ ζητῶν ἢ ἀποκτήσῃ δικαίωμα ψήφου, ιθαγενείας κλ.

ται ἀλλὰ καὶ ὑδρίων καὶ ἐμπαγμάτων πρὸς τὸν Θεόν! Ὁ δὲ τὸν Θεόν μὴ φοβούμενος ἀλλ' ὑδρίζων αὐτὸν πολὺ περισσότερον δὲν θὰ φοβηθῇ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς νόμους ἀλλὰ θὰ ὑδρίσῃ καὶ θὰ παραβῇ αὐτοὺς ἀσφαλῶς ὅταν δυνηθῇ· διὰ τοῦτο εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν Κοινωνίαν. "Οθεν οὐ μόνον ὁ ἡθικὸς νόμος ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι· βαρύτατα τιμωροῦσι τὰ τοιαῦτα ἐγχαλήματα. Πολὺ δὲ δικκίως καὶ ἡ Κοινωνία στιγματίζει τοὺς ψευδόρχους καὶ ἐπιόρχους ἀνθρώπους καὶ ἀποστρέφεται καὶ ἀποδοκιμάζει αὐτούς. Λοιπὸν πρέπει πάντοτε ἀδόλως καὶ εὐσυνειδῆτως νὰ γίνεται καὶ νὰ τηρηται πᾶς ὄρκος. Μόνον δὲ ὁ ὄρκος τῆς ὑποσχέσεως δύνκται νὰ λυθῇ ἐν δρισμέναις τισὶ περιστάσεσιν, οἷον δταν ὁ λαβὼν τὴν ὑπόσχεσιν ἔκουσίως παραιτῆται αὐτῆς, ὅταν ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ὑπεσχημένων ἀποδειχθῇ φυσικῶς ἢ ἡθικῶς ἀδύνκτος· ἢ ἐπιζήμιος τῷ ἀλλῷ, ὅταν ἐκλίπωσιν οἱ ὄροι ὡφ' οὓς ἐγένετο ἢ ἔνορκος ὑπόσχεσις κλπ.

4. Οἱ τὸν τοιοῦτον εὐσυνείδητον καὶ ἀδολον ὄρκον μεταχειρίζομενοι δὲν ἀσεβοῦσιν, ὡς κακῶς τινες νομίζουσι. Τούναντίον ἔχει καθῆκον πᾶς χριστιανὸς καλούμενος ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὄρκισθῃ πρὸς εὗρεσιν τῆς ἀληθείας νὰ μὴ ἀρνηται νὰ προσέλθῃ ἵνα βεβαιώσῃ αὐτὴν ἐνόρκως· ζητῶν δὲ αὐτὸς νὰ εὕρῃ τὴν ὑπὸ ἀλλων κρυπτομένην ἢ διακτερεφούμενην ἀληθείαν δικαιοῦται νὰ καλέσῃ ἐν ἀνάγκῃ ἀλλούς ὅπως ὄρκισθῶσι χρι-ριν αὐτῆς, ἀρκεῖ νὰ λείπῃ ὁ δόλος καὶ νὰ ὑπάρχῃ ἡ θεοφοίξ καὶ ἡ εὐσέβεια, νὰ προσαίνῃ δὲ τις μετὰ πολλῆς προφυλάξεως εἰς τὸν ὄρκον ἔχων ὑπὸ ὄψει δτι ἀπάτην καὶ ῥἀδιουργίαν καὶ τεχνάσματα οὐχὶ σπανίως συμβαίνουσιν. "Οφείλει ὅμως πᾶς τις νὰ μὴ ἐπιβάλῃ ποσῶς ὄρκον εἰς ἀνθρώπους οὓς γνωρίζει ὡς ἀσεβεῖς καὶ χλευαστὰς τῶν ἱερῶν καὶ περὶ τῆς ψευδορκίας τῶν ὅποιων εἶναι βέβαιος ἐκ τῶν προτέρων, διὰ νὰ μὴ γίνεται οὕτω παραίτιος τῆς ἀσεβοῦς χρήσεως τοῦ ἀγίου ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καταπτώσεως τῆς τοῦ ὄρκου ἱερότητος. "Οθεν ὀφείλομεν νὰ φροντίζωμεν παντὶ τρόπῳ νὰ προλαμβάνωμεν τὴν ψευδορκίαν καὶ ἐπιορκίαν.

*Φρωτ.- Πῶς ὀφείλομεν νὰ μεταχειριζόμεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ; τίγεις ἀσεβῶς μεταχειρίζονται αὐτό; τι εἴγαι ὄρκος καὶ πῶς ὀφείλομεν νὰ μεταχειριζόμεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτόν; ἐπιτρέπεται δὲ ὄρκος; εἴγαι ἀγακαῖος δὲ ὄρκος καὶ διὰ τι; πῶς θεωρεῖ αὐτὸν ἡ Πολιτεία; πόσων εἰδῶν εἴραι δὲ ὄρκος; τι καλεῖται ψευδορκία καὶ τι ἐπιορκία; πῶς χρακτηρίζογται ἡ ψευδορκία καὶ ἡ ἐπιορκία;

ορκια; πολον μόγον δρκου ἐπιτρέπεται ἡ λύσις καὶ πότε; ἀσεβοῦσιν οἱ δρκιζόμενοι; δφείλομεν γὰ δρκιζώμεθα; τι δφείλομεν γὰ προλαμβάνωμεν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

“Οπως πρὸς τὸν Θεὸν οὕτω καὶ πρὸς τὸν πλησίον, δστις εἰναι τέκνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν, ἔχομεν διάφορα καθήκοντα, ἃτοι δφείλομεν νὰ ἀγαπᾶμεν αὐτόν, νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν, τὴν τιμὴν αὐτοῦ, νὰ εὔεργετῶμεν αὐτὸν κλπ.

§ 22. Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη.

1. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη (§ 16) συμπληροῦται διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον τοιαύτης, ἣν ωσαύτως ἐπιθάλλει εἰς ἡμᾶς ὁ ἡθικὸς νόμος κατὰ τὴν ἄγ. Γραφὴν λέγουσαν «Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ως σευτόν» (Ματθ. κθ', 39). Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ εἴπῃ δτι ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν ἐὰν δὲν ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, δστις εἰναι πλάσμα τοῦ Θεοῦ καὶ εἰκὼν αὐτοῦ (Α' Ἰωάν. δ', 20). Ἀγάπη δὲ πρὸς τὸν πλησίον εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἐκείνη διάθεσις καθ' ἥν οὐ μόνον οὐδεμίᾳν βλάβην ἐπιθυμοῦμεν νὰ προξενήσωμεν αὐτῷ ἀλλὰ καὶ προθυμοποιούμεθα νὰ εὔεργετήσωμεν αὐτόν, εἰ δυνατόν, ἐν ταῖς ἀνάγκαις αὐτοῦ. Ἀγαπῶμεν δὲ τὸν πλησίον δταν εἴμεθα δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι πρὸς αὐτόν, δταν συμπαθῶμεν πρὸς αὐτόν, τ. ἐ. χαίρωμεν μὲν ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις λυπώμεθα δὲ ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις αὐτοῦ. Τὸν πλησίον ἡμῶν δφείλομεν νὰ ἀγαπῶμεν, διότι καὶ οὗτος εἰναι πλάσμα τοῦ Θεοῦ ὅμοιον ἡμῖν φέρον ἐνέαυτῷ τὴν θείαν εἰκόνα, λογικὸν καὶ ἐλεύθερον καὶ μὲ προορισμὸν νὰ φθάσῃ τελειούμενον μέχρι τοῦ Θεοῦ, ως καὶ ἡμεῖς. Διὰ τὴν λογικὴν καὶ φυσικὴν ταύτην ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὴν ἱερότητα τοῦ προορισμοῦ του δφείλομεν νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ ἀγαπῶμεν πάντα ἐν γένει ἀνθρώπον. Μόνον δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ σεβασμοῦ τούτου καὶ τῆς ἐκτιμήσεως ἐκπηγάζουσα ἀγάπη ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον ἔχει ἀξίαν πᾶσα δ' ἀλλη ἀγάπη προερχομένη ἐξ ἴδιοτελείας ἢ ἀλλου τινὸς σκοποῦ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

2. Ἡ ἀξία τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης εἰναι μεγίστη καὶ δυνά-

μεθα νὰ εἴπωμεν δτι μόνη ἡ ἀγάπη δίδει ἀξίαν εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν καὶ λαμπρύνει δόλον τὸν βίον ἡμῶν. Καὶ ἡ μεγαλυτέρα σοφία καὶ τὰ μεγαλύτερα πλούτη ταῦ μέγιστα ἀλλα χαρίσματα τοῦ κόσμου οὐδέν εἶναι: ἔνευ τῆς ἀγάπης. Καὶ μία μόνη σταγῶν ἀγάπης εἶναι κρείττων ὠκεανοῦ γνώσεων! Αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας ἀτόμων, Οἰκογενειῶν, Κοινωνιῶν. Διὸ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ὥρισεν ὡς ἀσφαλές μέσον διακρίσεως τῶν μαθητῶν του τὸ «Ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ἴωάν. ιγ', 35) καὶ ἔθηκεν ὡς βάσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ἴωάν. ιε', 17). Καὶ δόλη δὲ ἡ ἀγ. Γραφὴ βρίθει παραδειγμάτων καταδεικνυόντων τὴν ἀξίαν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης (Ματθ. κε', 41—46 καὶ Ματθ. ε', 21 κλπ.). 'Αλλ' ἐκφραστικώτατα γράφει ὁ Παῦλος περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀγάπης, δτι δηλ. εἶναι τοιαύτη ὅστε καὶ ἐν τις εἰχε τὰ μεγαλύτερα τοῦ κόσμου χαρίσματα καὶ ἡτο ὡφελιμώτατος ἐν τῷ Κόσμῳ καὶ ἔπραττε τὰ μεγαλύτερα καλὰ καὶ ἔδιδε πάντα δι εἰχε, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ζωήν του, ὑπὲρ τῶν ἀλλων ἔπραττεν ὅμως ταῦτα χάριν ἀλλων σκοπῶν καὶ δὲν εἶχεν ἀγάπην πάντα τὰ ἔργα του ταῦτα οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἰχον (Α' Κορινθ. ιγ', 1—4). "Οθεν δὲ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι τὸ γενικώτερον καὶ σπουδαιότερον καθηκον τοῦ χριστιανοῦ.

3. "Ινα ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἀληθής πρέπει νὰ εἶναι:
α') Καθολική, τ. ἐ. νὰ ἐπεκτείνεται ἐξ ἵσου πρὸς πάντας ἀνεξαρέτως τοὺς ἀνθρώπους ἀνεξαρτήτως συγγενείας, φιλίας, ἔθνικότητος, θρησκείας καὶ οὐχὶ μόνον μέχρι τῶν συγγενῶν ἢ φίλων ἢ ὄμοιοθήσκων, ὡς ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι ἔθνικοι καὶ Ιουδαῖοι. Κατὰ τὸ Εὐχαγγέλιον πάντες οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἀδελφοί (Γαλατ. γ', 28) καὶ πᾶς ἀνθρώπος εἶναι πλησίον (Λουκ. ι', 33) οὐδὲν' αὐτῶν τῶν ἔχθρῶν ἡμῶν ἔξαιρουμένων. πρὸς οὓς ὁ Χριστὸς ὡσαυτῶς παραργέλλει ἡμῖν ἀγάπην λέγων «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἔχθρούς ὑμῶν» (Ματθ. ε', 44). Καὶ πρὸς τοὺς ἔχθρούς λοιπὸν διφέιλομεν νὰ εἴμεθα δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, γενναῖοι καὶ ἀμνησικοί μηδόλως λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν πρὸς ἡμᾶς κακήν καὶ ἔχθρικήν ἔκεινων συμπεριφοράν, διότι θὰ εἶναι μωρὸν νὰ κανονίζωμεν τὸν βίον ἡμῶν κατὰ τὰς κακάς τῶν κακῶν ὑπαγορεύσεις καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ Εὐχαγγέλιον. Διὸ τοῦτο καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος ἀπηγόρευσε τὴν αὐτοδικίαν καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ βρίθει παραδειγμάτων ἀμνησικίας. Ο Χριστὸς λ. χ. προδιδόμενος ὑπὸ τοῦ Ιούδα δὲν δργίζεται κατ' αὐτοῦ ἀλλά

πλήρης γαλήνης καὶ ἀμυησικάκιας φέρεται πρὸς αὐτόν. Σταυρούμενος δὲ ὅλως ἀμυησικάκιας εὑχεται ὑπὲρ τῶν σταυρωτῶν του λέγων «Πάτερ, ἔφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἰδασι τί ποιοῦσιν» (Λουκ. κγ', 34). Ο δὲ πρωτομάρτυς Στέφανος ἀποθνήσκων λέγει κατ' ἀπομίμησιν τοῦ διδασκάλου του ὑπὲρ τῶν λιθοβολούντων αὐτὸν Ἰουδαίων «Κύριε, μὴ στῆσης αὐτοῖς (μὴ λάθης ὅπ' ὄψιν) τὴν ἀμαρτίαν ταῦτην» (Πράξ. ζ', 60).

β') *Ελικορινῆς καὶ καθαρά, τ. ἔ. νὰ αἰσθανώμεθεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν δὲ ἀγαπῶμεν πράγματι τὸν πλησίον ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην καὶ θείαν ἀξίαν καὶ οὐχὶ νὰ ὑποκρινώμεθα ἀγάπην πρὸς ἐπίδειξιν ἢ ἀλλην ἰδιοτέλειαν, ὡς ἔπρεπτον οἱ Φαρισαῖοι.*

γ') *Ἐνεργὸς καὶ ζῶσα, τ. ἔ. νὰ δεικνύεται καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν πῃ περιοριζομένων ἡμῶν μόνον εἰς λόγους, ὡς λέγει καὶ ὁ Ἱωάννης, «Ος ἂν ἔχῃ τὸν βίον (τὰ πλούτη) τοῦ κόσμου καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα καὶ κλείη τὰ σπλαγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ (=δὲν τὸν ἀγαπᾷ καὶ δὲν τὸν εὐσπλαγχνίζεται) πᾶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ (μόνον) ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Ἱωάν. γ', 17).*

δ') *Δικαία καὶ ἀμερόβληπτος, τ. ἔ. μηδένα βλάπτουσα χάριν ἀλλου· δῆθεν δὲν πρέπει νὰ παραλείπῃ τις τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης χάριν τῶν καθηκόντων τῆς φιλανθρωπίας· λ. χ. νὰ ἀρνηται νὰ πληρώσῃ τὰ χρέη του ἵνα εὐεργετῇ ἀλλους ἢ νὰ κλέπτῃ τινὰ ἵνα εὐεργετῇ ἀλλοι, διότι τότε θὰ είναι ἀδικος καὶ μεροληπτικὴ ἡ ἀγάπη του.*

ε') *Συνετή, τ. ἔ. συνετῶς ἐφρύμοζομένη ὅπου δεῖ καὶ δπως δεῖ, ἀναλόγως δηλ. τῆς ἀξίας τῶν προσώπων καὶ τῆς χρείας αὐτῶν, οἶον δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν ἀγάπην ἡμῶν ἀπὸ τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων ἵνα ἀγαπῶμεν καὶ εὐεργετῶμεν ἀλλους ἢ νὰ ἀφήνωμεν ἀβοηθήτους τοὺς μεγίστην χρείαν ἔχοντας ἵνα εὐεργετῶμεν ἀλλους ἡπτον· ἐνδεεῖς ἢ νὰ περιβάλλωμεν διὰ τῆς ἀγάπης καὶ ὑποστηρίξεως ἡμῶν τοὺς ἀμελετες καὶ ὀκνηροὺς καὶ νὰ ὑποστηρίζωμεν οὕτω τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν ἀργίαν· καὶ σ') Σταθερὰ καὶ καρτεροική, τ. ἔ. πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν καὶ νὰ εὐεργετῶμεν τὸν πλησίον σταθερῶς πάντοτε καὶ ἀμεταβλήτως καὶ δταν πρὸ δυσχερειῶν ἔτι εὑρεθῶμεν καὶ ἀν πρόκειται νὰ ὑποστῶμεν καὶ μεγάλας ὑλικάς ζημίας ἢ νὰ θυσιάσωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν (πρβλ. καὶ § 16, 2).*

4. *Ἐναντία τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ είναι α') ἡ ἀδιαφορία, τ. ἔ.*

ἡ κατάστασις ἡμῶν ἐκείνη καθ' ἣν οὕτε χάριομεν ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ αὐτοῦ οὕτε λυπούμεθα ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ αὐτοῦ ἀλλ' εἴμεθα ψυχοὶ καὶ ἀδιάφοροι πρὸς πᾶσαν αὐτοῦ κατάστασιν (πρᾶλ. καὶ § 16, 3). Τοῦτο οὐδὲν ἀλλο δῆλος ἢ ἔλλειψιν τῆς ἀγάπης⁶) ἢ δυσμένεια, ητις εἶναι πλέον τι τῆς ἀδιαφορίας, τ. ἔ. κακὴ πάντοτε γνώμη ἡμῶν περὶ τοῦ πλησίου χείρων βαθμὸς τῆς δυσμενείας εἰναι^{γ'}) δι φθόνος, τ. ἔ. ἡ λύπη ἡμῶν ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις τῶν ἀλλων· ἔτι δὲ χείρων τοῦ φθόνου εἶναι δ'^{δ'}) ἢ χαιρεκακία, τ. ἔ. ἡ χρήξ ἡμῶν ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις (κακοῖς) τῶν ἀλλων· καὶ ἔτι χείρων εἶναι ε^{ε'}) τὸ μῆσος, διπερ εἶναι φθόνος καὶ χαιρεκακία ὅμοιο ἐν μείζονι διμως βαθμῷ. Ο μισῶν δῆλ. οὐ μόνον λυπεῖται ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις τῶν ἀλλων καὶ χάριει ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις αὐτῶν ἀλλὰ καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ τὰ δεινὰ αὐτῶν κακολογῶν ἢ ἀλλως βλάπτειν αὐτούς. 'Απὸ πάντων τούτων διφείλει ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχῃ πᾶς χριστιανός. 'Αλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τυφλῆς παραδόσεως εἰς τὴν τρυφὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἀκορεστού εἰς τὸ πλούτειν ἐπιθυμίας καὶ ἀπὸ τῆς τυφλῆς πρός τινας ἐξαιρετικῆς εὐνοίας καὶ ἀπὸ τῆς πρός τινας ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος καὶ ἀπὸ τῆς ἀσυνέτου καὶ δυσαναλόγου πρός τινας ἀγάπης πρέπει νὰ ἀπέχωμεν, διότι καὶ ταῦτα πολλάκις (διπως καὶ ἡ ἀδιαφορία, ἢ δυσμένεια, τὸ μῆσος) ἐξασθενοῦσι τὴν διειλομένην φιλαδελφίαν καὶ ἀγάπην.

5. Εκ τοῦ γενικοῦ καθήκοντος τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον ἐκπηγάζουσι πάντα τὰ ἄλλα πρὸς αὐτὸν καθήκοντα ἡμῶν, οἷον νὰ διορθουμεν καὶ νὰ προφυλάττωμεν αὐτὸν ἀπὸ πάσης παρεκτροπῆς διὰ συμβουλῶν¹ καὶ διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος,² νὰ ἀποφεύγωμεν καὶ νὰ προλαμβάνωμεν τὰ σκάνδαλα,³ νὰ μὴ μισῶμεν μηδὲ νὰ ἐξοργίζωμεν καὶ νὰ λυπῶμεν αὐτόν⁴, νὰ εὐεργετῶμεν, νὰ περιθάλπωμεν καὶ νὰ προγορῶμεν αὐτόν⁵, νὰ προφυλάττωμεν τὴν ζωὴν, περιουσίαν, ὑπόληψιν

1. Γαλάτ. 5', 1.

2. Ματθ. ε', 16 καὶ Ῥωμ. εε', 2.

3. Ματθ. ιη', 6, 10, 15 καὶ 16 Α' Κορινθ. ιε', 33. Ῥωμ. ιδ', 13, 20, 24.

Ματθ. ε', 37. Ιωάν. η', 44. Α' Πέτρου 6', 22. Ἐφεσ. 8', 25.

4. Ματθ. ε', 22. Α' Ιωάν. γ', 15.

5. Δουκ. ι', 33-37 καὶ 5', 30 καὶ 35. Ματθ. κε' 31 καὶ ἐφεξ. καὶ ι' 42.

Ιακών. 6', 15 καὶ ἐφεξ. Α' Πέτρ. γ' 17. Ματθ. ι', 2-4 καὶ 5', 19.

κύτοις ἀποφεύγοντες ἀπροφασίστως πᾶσαν σπερμολογίαν¹ κλπ. Πόσα ἀγαθὰ ἥθελον προκύψει· καὶ πόσαι θλίψεις καὶ ἔχθραι καὶ καταστροφαὶ ἥθελον λείψει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐν πάντα ταῦτα ἐτηροῦντο, ἐν οἷς ἀνθρωποι ἔθετον δρια εἰς τὴν ἀθυροστομίαν αὐτῶν ὑπ’ ὅψεις ἔχοντες τὸ «Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν οἱ ἀνθρωποι καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως» (Λουκ. σ' 31!).

Ἐρωτ. Τί εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον καὶ πόθεν ἐκπηγάζει αὕτη; διὰ τὸ ὑφέλλομεν νὰ ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον καὶ πολὺ ἀγάπη ἔχει ἀξιαν; πολὺ ἡ ἀξια τῆς ἀγάπης ταύτης; πολὺ πρέπει νὰ εἶναι ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη; τίνα τὰ ἐναντία τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ; τίνα ἄλλα καθήκοντα ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον;

§ 23. Σεβασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον.

1. Τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ἡμῶν δεικνύομεν κυρίως ὅταν σεβάμεθα τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ. "Οθεν σπουδαῖον καθῆκον ἔχομεν ἵνα σεβώμεθα καὶ προφυλάττωμεν παντὶ τρόπῳ καὶ τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον, ήτις εἰναι τὸ σπουδαίοτερον αὐτοῦ ἀγαθόν. Παραβαίνοντες τὸ καθῆκον τοῦτο, τ. ἐ. προσβάλλοντες τὴν ζωὴν τῶν ἀλλων, καὶ αὐτοὺς δὲν ἀγαπῶμεν καὶ πρὸς τὸν Θεόν ἀσεβοῦμεν, οὔτινος καταστρέφομεν τὸ κάλλιστον πλάσμα· οὔτε ἀμέσως λοιπὸν οὔτε ἐμμέσως (δι’ ἀλλης χειρός, διὰ βίας, διὰ δόλου, διὰ ῥᾳδιουργίας κλπ.) ἐπιτρέπεται νὰ καταστρέφωμεν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ ἀπαγορεύει τὸν φόνον λέγουσα «Οὐ φονεύσεις» ('Εξόδ. κ').

Καὶ ὅντως ὁ φόνος εἰναι ἐκ τῶν μεγίστων ἐγκλημάτων, διότι καὶ καταφρόνησις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ τῆς φιλαδελφίας εἰναι καὶ καταπάτησις τῆς θείας δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ ζημία ἀνεπανόρθωτος εἰναι ὁ φόνος εἰς τε τὸν φονευθέντα, διότι στερεῖται τοῦ πολυτίμου δώρου τῆς ζωῆς καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ, στερηθέντας τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ στηρίγματος αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν Κοινωνίαν δλην, σκαιῶς οὕτω περιυθρῷζομένην καὶ ἀδικουμένην, ὅταν μάλιστα ὁ φονεύομενος εἰναι χρήσιμος αὐτῇ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ φονεὺς κατατρύχεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς του καὶ βλάπτεται καὶ ὑλικῶς καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ

1. Γαλάτ. ε', 14, 15. Ῥωμ. ιδ', 12 καὶ 13. Ματθ. ιη', 15 καὶ ζ', 19. Λουκ. Σ', 31.

οὐκ ὀλίγον ὑποφέρουσι. Διὰ τὰ πολλὰ καὶ πολλαπλὰ ταῦτα κακὰ τοῦ ἐγκλήματος τούτου καὶ ἡ Πολιτεία αὐστηρῶς τιμωρεῖ τὸν φόνον ἐπιθάλλουσα ποινὰς ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ τοῦ φόνου, τῶν αἰτίων ἢ ἀφορμῶν καὶ τοῦ βραχυοῦ τῆς συνειδήσεως μεθ' ἣς διεπράχθη (παρὰ παιδός, μεθύοντος, παράφρονος).

2. Ἡ εὐθύνη τοῦ ἐγκλήματος τοῦ φόνου μετριάζεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κατὰ τὰς ἔξις περιστάσεις: α') "Οταν οὗτος διαπραχθῇ ἀκουσίως ἢ κατὰ λάθος, ἐκτὸς ἀν τὸ λάθος ἥτο ἀσύγγνωστον" β') "Οταν γίνεται ἐσχάτη ἀμύνη, διόπτε αἴτιος καὶ ὑπεύθυνος εἶναι οὐχὶ δ ἀμυνόμενος φονεὺς ἀλλ' ὁ προσβάλλων καὶ φονεύμενος. Ἡ ἀμυνα ἐπιτρέπεται κατ' ἀνάγκην ἐπιβαλλομένη ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ αἰτηθήματος τῆς αὐτοσυνηρήσεως καὶ τοῦ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθηκόντος (§ 32). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη θὰ ἔχῃ εὐθύνην καὶ ὁ ἀμυνόμενος φονεὺς ἀν δὲν προσεπάθησε παντοιοτέρως καὶ πάσῃ θυσίᾳ νὰ ἀποφύγῃ τὸν φόνον. Ἔτι δὲ μᾶλλον μετριάζεται καὶ σχεδὸν ἐκλείπει ἡ εὐθύνη καὶ γ') "Οταν ὁ φόνος γίνεται ἐν τῷ ὑπὲρ Πατρίδος ἢ ὑπὲρ Πίστεως πολέμῳ, διότι καὶ δ τοιοῦτος πόλεμος εἶναι ἀμυνα τοῦ δλου Ἐθνους κατὰ ἔξωτεροικῶν ἐχθρῶν ἀπειλούντων τὴν ἐλευθερίαν ἢ θρησκείαν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ἀν πρόκειται περὶ πολέμου κατακτητικοῦ ἢ ἀλλως ἀδίκου, δ ὅποιος δὲν πρέπει νὰ γίνεται καὶ δι' ὃν μεγίστην εὐθύνην ἔχουσιν οἱ αἴτιοι αὐτοῦ δυνάμενοι νὰ παραβληθῶσι πρὸς φονεῖς ἢ πρὸς ληστὰς ἢ πειρατάς.

Κατὰ τῶν αἰτίων τοιούτων ἀδίκων καὶ ὀλεθρίων πολέμων ὡς καὶ κατὰ τῶν λυμανιομένων τὴν κοινωνίαν ἀπανθρώπων ληστῶν, πειρατῶν καὶ λοιπῶν κακούργων ἡ Πολιτεία εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιθάλῃ πολλάκις ὡς τιμωρίαν καὶ κυτὴν τὴν θανατικὴν ποινὴν ἀμυνομένη οὕτως ὑπὲρ τῆς ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐπετράπη κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς ἔξαιρετικὰς αὐτὰς περιστάσεις τῇ Πολιτείᾳ μόνη, ἵτοι τῇ νομίμῳ ἀρχῇ, κατὰ τὴν ἀγ. Γραφὴν λέγουσαν «Ο ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται» (Γεν.θ', 6) καὶ «Οι λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται» (Ματθ. κς', 52) καὶ «Οὐκ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ (δ ἀρχῶν). Θεοῦ γάρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι» (Ρωμ. ιγ', 4). Ἐν τούτοις εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ καταργηθῇ ἡ θανατικὴ ποινή, διότι πάντως ἡ θανάτωσις ἀντιστρατεύεται τῷ ἥθικῷ

νόμῳ, καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ ἴσοδίου κατανυγκαστικῆς ἐργασίας πολλαχῷς ὡφελίμου τῷ τε κακούργῳ καὶ τῇ Κοινωνίᾳ καὶ τῇ Πολιτείᾳ. Κατήργησαν δ' ὅντως αὐτὴν ἥδη πολλά τῶν πεπολιτισμένων κράτων. "Οπου δὲ θεωρεῖται ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχῃ ἡ θανατικὴ ποινὴ καὶ ἐφ' ὅσον ὑπάρχει πρέπει νὰ ἔκτεληται οὐχὶ ἀπανθρώπως ἀλλὰ μετὰ χριστιανικῆς ἐπιεικείας καὶ κοσμιότητος. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ θανατικὴ ποινὴ καὶ οἱ πόλεμοι καθόλου οὐδὲν αὐτῶν τῶν δικαίων ἵσως ἔξαιρουμένων εἰναι κακὰ ἀναγκαῖα καὶ πρέπει νὰ εὕχωνται πάντες διπως παύσωσιν ὑπάρχοντα ἐν τῷ Κόσμῳ ἵνα βασιλεύσῃ ἡ ἀγάπη, ἡ διμόνια καὶ ἡ εἰρήνη ἐπικρατήσῃ δὲ τελείως ὁ ἡθικὸς νόμος.

3. "Ολας ἀσυγγάρητος καὶ ἀδικαιολόγητος εἰναι ὁ φόνος καὶ ἐν ταῖς μονομαχίαις. Ἡ μονομαχία εἰναι δλως ἐνχντία τῷ πνεύματι τοῦ χριστιανισμοῦ (Ματθ. ε', 39—42), ἦτοι τῷ ἡθικῷ νόμῳ, ὡς ἀμαρτίας διττῶς βρεῖται διότι ὁ μονομαχῶν προτίθεται καὶ ἀλλον νὰ φονεύσῃ καὶ ἔκυτόν. Εἴτε δὲ ὁ προσβληθεὶς φονευθῇ (όπότε τὸ ἀδίκημα διπλασιάζεται) εἴτε ὁ προσβλητὸν ἡ πρᾶξις εἰναι μέγχ κακούργημα, διότι διὰ μικρὰν καὶ ἀσήμαντον ἵσως ἀφορμὴν ἐπιβάλλεται ὡς τιμωρία ὑπὸ τῶν μονομαχούντων δλως αὐθαιρέτως καὶ παρανόμως ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν. 'Αλλ' ἔκτὸς τούτου διδάσκεται καὶ ἡ αὐτοδικία, ἦτις εἰναι ἀφαίρεσις τῆς ἰσχύος τῶν πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων ἰσοδυναμούσα μὲ κοινωνικὴν παραλυσίαν καὶ ὁδηγοῦσα εἰς ἀναργίαν. 'Αλλὰ καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν νόμον ἀντίκειται ἡ μονομαχία, διὸ καὶ οὗτος αὐστηρῶς ἀπαγορεύει αὐτήν, καὶ εἰς τὸν δρθὸν λόγον, διότι ἀνατίθεται ἡ κρίσις καὶ ἡ εὑρεσις τῆς ἀληθείας εἰς τὸν ἀψυχον σίδηρον! ἀντὶ νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν δρθὸν λόγον, εἰς τὴν διατησίαν ἀλλων. Διὰ τοῦτο πολλάκις φονεύεται οὐχὶ ὁ ἀδικήσας ἀλλ' ὁ ἀδικηθείς! Κατὰ ταῦτα αἱ μονομαχίαι οὖσαι ἐλεεινὰ ἐπινοήματα τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων τοῦ σκότους, τῆς βρεράρστητος καὶ τῆς διαφθορᾶς ἐν οὐδεμιᾷ εὐνομουμένη καὶ πεπολιτισμένη Κοινωνία εἰναι ἀνεκταὶ τὴν σήμερον καὶ θεωροῦνται ἀξιαι αὐστηρᾶς καταδιώκεως καὶ τιμωρίας παρὰ τῆς Πολιτείας. Εὔχης δ' ἔργον εἰναι καὶ αὐται νὰ παύσωσι γινόμεναι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ἡ ἐπικράτησις τοῦ ὄποιου θὰ ἐπιφέρῃ τὴν γαλήνην καὶ τὴν εύτυχίαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

*Ερωτ. Τι κυριας τοῦ πλησίον διεβλομεν γὰ σεβώμεθα καὶ διὰ τι; ἡ Γραφὴ ἀπαγορεύει τὸν φόνο; διὰ τι ὁ φόνος εἶναι μέγα ἔγκλημα καὶ τι πράττει διὰ τοῦτο

ἡ Πολιτεία ; πότε μετριάζεται ἡ ἐκ τοῦ φόνου εὐθύνη ; ἐπιτρέπεται ἡ ἀμυνα ; ἐπιτρέπονται οἱ πόλεμοι ἀδισκοτώς ; ἐπιτρέπεται ἡ θανατικὴ ποινή ; τίνι καὶ κατὰ τίνων μόνον ; πῶς θεωρεῖται καὶ πῶς πούπει νὰ ἔκτελῆται αὕτη ; τι είραι-
ἡ μονομαχία ; τίνι ἀντικείται αὕτη ; πόθεν προήλθε καὶ πῶς θεωρεῖται ;

§ 24. Σεβασμὸς περιουσίας τοῦ πλησίου.

1. Η περιουσία τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι πᾶν δι', οὗτος δικαίως ἀπέκτησε καὶ νομίμως κατέχει πρὸς συντήρησιν καὶ πρὸς ἀνάπτυξίν του, εἰναὶ τὸ σπουδαιότερον μέσον τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ πλησίου ὁφείλομεν κατὰ τὸν ἡθικὸν νόμον νὰ σεβαμεθε καὶ νὰ προ-
φύλαξται μεν ἀπροφεσίστως σεβόμενοι τὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματά του¹.

Καὶ τὸ καθήκον τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον, διότι ἡ περιουσία εἴ-
ναι τὸ μέσον τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ μορ-
φωθῇ καθ' ὃν ἔχει προορισμὸν ἀνευ περιουσίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ τήρησις
τῆς δημοσίκης ἀσφαλείας καὶ ἡ εὐημερία τῆς Κοινωνίας ἐκ τῆς τηρήσεως
τούτου ἔξαρτῶνται. Ανευ τῆς τηρήσεως τοῦ καθήκοντος τούτου ἡ ἀν-
θρωπότης ἀναγκαίως ηθελεν ἔξαρχνισθῇ ἐντὸς ὅλιγου δι' ἀλληλοσπε-
ραγγυοῦ ἢ ἐκ πείνης καὶ ἡ γῆ ἢ ὑπὸ τοσούτων μυριάδων ἀνθρώπων κα-
τοικουμένη σήμερον δὲν θὰ ήτο εἰμὴ ἀπέρχοντός τις ἔρημος ἢ κατοικία
ἐνίων ἵσως ἡμιαγγρίων πλανήτων ἢ καὶ σχροκοβόρων μόνον θηρίων! διότι

1. 'Η νόμιμος καὶ δικαία ἴδιοκτησία ἀποκτεῖται α'¹) διὰ προσωπικῆς ἔργασίας,
ἥτις πρέπει νὰ μὴ εἶναι μήτε ἔξευτειστική, διότι ἔχομεν καθήκον τὰ προφυ-
λάξται μεν καὶ τὴν ὑπόληψιν ἡμῶν (§ 36), μήτε ἄδικος καὶ ἀνήθικος, διότι πρὸ-
τῆς ἡθικῆς πρέπει πᾶν συμφέρον νὰ ὑποχωρῇ κατὰ τὸν ἡθικὸν νόμον, μήτε
ἔξαντλητικὴ τῶν δυνάμεων ἡμῶν, διότι καὶ τοῦτο ἀντιθείει εἰς τὰ πρὸς ἡμᾶς
αὐτοὺς καθήκοντα ἡμῶν (§ 33), β') διὰ νομίμου καὶ δικαίας κληρονομίας, γ')
δι' ἀμοιβαίς συμφωνίας· ἀνάγκη δὲ αἱ συμφωνίαι νὰ γίνωνται ἐλευθέρᾳ συγ-
καταθέσει ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων, ἀνευ δόλου καὶ ἐπὶ πραγμάτων θεμι-
τῶν καὶ ἀνηκόντων ἀποκλειστικῶς. τοῖς συμφωνοῦσι. Μόνον δ' ὅταν αἱ συμφω-
νίαι γίνωνται ὑπὸ δρους δύνανται νὰ λυθῶσιν, ἀν τινες τῶν δρων μεταβληθῶσιν
ἢ οἱ συμφωνήσαντες παρατηθῶσιν ἀμοιβαίως ἢ ἡ ἔκτελεσις τῆς συμφωνίας ἀπο-
δειχθῇ ἀδύνατος κλπ., καὶ δ') διὰ καταλήψεως δλως ἀδεσπότου τινὲς πράγμα-
τος. Μόνον δ' ἀποδεδειγμένως ἀδέσποτα πράγματα δυνάμεθα νὰ καταλαμβάνω-
μεν. Εὑρίσκοντες δὲ πράγμα τι ἀδέσποτον ὁφείλομεν δημοσίᾳ νὰ ἀναζητησω-
μεν τὸν κύριόν του καὶ μόνον δταν βεβαιωθῶμεν ὅτι τοιοῦτος δὲν ὑπάρχει νὰ
θεωρήσωμεν αὐτὸν ἴδικόν μας.

άνευ ἀσφαλείας οὐδεὶς οὐδὲ θὰ εἰργάζετο οὐδὲ θὰ ἐφρόντιζε περὶ τῶν κοινῶν, περὶ τέχνης, περὶ ἐμπορίου, περὶ γεωργίας, περὶ βιομηχανίας καὶ ἐν γένει περὶ τῆς προαγωγῆς τῆς Κοινωνίας. Καὶ ἡ παγκόσμιος δ' ἴστορία ἀποδεικνύει δτι δσω ἐναργεστέρα ἥτο ἡ ἰδέα τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας τοσούτῳ προώδευον αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ Κοινωνίαι προήγοντα εἰς ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ ἐπιθάλλει τὸ καθήκον τοῦτο ἀπαγορεύουσα πᾶσαν ἰδιοποίησιν ἢ ἀρπαγὴν ζένης ἰδιοκτησίας¹ καὶ ἡ Πολιτεία αὐστηρῶς τιμωρεῖ αὐτήν. "Οθεν δφείλομεν α") Νὰ μὴ ἀφιερῶμεν ἢ βλάπτωμεν (διὰ βίας ἢ δόλου) τὴν ζένην περιουσίαν, ἀλλὰ νὰ ἀποδίδωμεν ἑκάστῳ δ, τι ἀνήκει αὐτῷ καὶ β") Νὰ προφυλάξτωμεν κύτην δσον δυνάμεθα ἀπὸ πάσης ζένης βλάβης, ὡς καὶ τὴν ιδίαν ἡμῶν περιουσίαν, ὑποστηρίζοντες τὴν αὔξησιν αὐτῆς καὶ ἔργω καὶ λόγω (ώς μάρτυρες κλπ.).

2. Ἐναντία τῷ καθήκοντι τούτῳ καὶ ἀνατρεπτικὰ εἰνα: α') 'Η κιλοπή (ἢ ἀφιέρεσις τίνος ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κυρίου) καὶ ἡ ἀρπαγὴ ἢ ληστεία (ἢ διὰ τῆς βίας ἀφιέρεσις ζένης ἰδιοκτησίας). 'Επειδὴ δὲ εἰς τὰ ἐγκλήματα ταῦτα ἔχει ἡμᾶς ἢ ὀκνηρία, ἢ σπατάλη καὶ ἡ πλεονεξία δφείλομεν νὰ εἰμεθα φίλεργοι, διλγαρκεῖς καὶ ἀφιλοκερδεῖς, δπότε δὲν θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ παρασυρθῶμεν εἰς τὸ ἐγκλημα τοῦτο τὸ προσβάλλον τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον καὶ τὸ ὄποιον τοσούτῳ φρικωδεστερον γίνεται δσω αἰσθητούρχ εἰνα: τῷ ἀδικηθέντι ἢ ζημίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ δρθὸς λόγος καὶ ἡ Πολιτεία κρίνουσι κολάσιμα τὰ κακουργήματα ταῦτα καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ ἀπαγορεύει λέγουσα «Μὴ κλέψῃς» ('Εξάδ. κ'. 14) καὶ «Ο κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω μαλλον δὲ κοπιάτω εργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν ἵνα ἔχῃ μετακδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι» Εφεσ. δ', 28.

6') 'Ο δι' ἀπάτης σφετερισμός. Εἶναι δὲ ἀπάτη λόγος ψευδῆς πρὸς τὸν πλησίον δπως οὗτος πεισθεὶς ἐπιχειρήσῃ τι βλαβερὸν μὲν αὐτῷ ὀφέλιμον δὲ τῷ ἀπατῶντι. 'Ἐνταῦθι ὑπάγεται καὶ ἡ τοκογλυφία, ἥτοι ἡ ληψίς ὑπερμέτρου τόκου ἔνεκα τῆς ἀνάγκης ἥν ἔχει ὁ πλησίον, καὶ τὸ δι' ἀπάτης κέρδος (ψευδῶν μέτρων καὶ σταθμῶν) ἢ ψευδοῦς ἐκτιμήσεως καὶ πᾶσα ἐν γένει αἰσχροκέρδεια καὶ πλεονεξία, ἥτινα δύναται

1. 'Εξάδ. Κ', 14 καὶ 17 «Οὐ κλέψεις καὶ «Οὐκ ἐπιθυμήσεις δσα τῷ πλησίον σου ἔστιν». Πρβλ. καὶ Ματθ. 16', 18 καὶ Μάρκ. 1', 19 καὶ Λουκ. 1η' 20.

νὰ ἔχωσι ἀπερ καὶ τὸ κλοπὴν καὶ τὸ ἀρπαγὴν ἐλατήρια καὶ ἀτινα ὡσαύτως καὶ τὸ δρόθος λόγος καὶ τὸ Πολιτεία τιμωροῦσι καὶ καταδικάζουσι καὶ τὸ ἄγ. Γραφὴ ἀπαγορεύει λέγουσα «Φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας» (Λουκ. 16', 15. Πρβλ. καὶ Α' Θεσσαλ. δ', 6).

γ') Ἡ ἀργία, ἡ μήτηρ πάσης κακίας, καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀμέσως ἐκπηγάζοντα κακά, οἷον τὸ ἀπόκτητος ἀνοήτων χρεῶν καὶ τὸ ἐκ τῆς καθυστερήσεως τούτων ἐπερχομένη μεγάλη κοινωνικὴ βλάβη, ἡ ἀπαιτεία κ.τ.τ., ἀτινα καὶ τὸ Πολιτεία καὶ τὸ ἄγ. Γραφὴ ἀπαγορεύουσι¹, καὶ δ') τὸ λαθραία αὐτομοιδαποδοσία, ἦτοι τὸ σταύρούμενος δικαιοῦται νὰ λάθῃ παρ' ἄλλου ἀφαιρῇ λάθρῳ ἐκ τῆς περιουσίας ἐκείνου· δικαιοῦται εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ οὐδικαιοῦται. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο κλοπὴ καὶ δφείλομεν νὰ ἀπέχωμεν αὐτοῦ ἀδικούμενοι δὲ νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὰ δικαστήρια ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην νόμιμον ἀρχήν.

3. Απὸ πάντων τούτων δφείλομεν ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχωμεν, διότι πᾶν κέρδος (περιουσία) οὕτω κερδαίνομενον εἶναι ἀδικον καὶ προσκρούει τῷ καθήκοντι τοῦ σέβεσθαι τὴν ζένην ιδιοκτησίαν οὐδεμίαν δὲ ἀληθῆ ιδιοκτησίαν ἀποτελεῖ ἀλλὰ μόνον βιχεῖκαν εὐθύνην ἐπισύρει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.²

Ἐγωτο. Τι δφείλομεν εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ πλησίον; πότε αὗτη είναι νόμιμος; τις ἡ ἀξία τοῦ καθήκοντος τούτου; τίγα τὰ ἐγαρτία καθήκοντα τούτω; πῶς πρέπει νὰ προφυλαττώμεθα ἀπ' αὐτῶν;

§ 23. Σεβαδυός τῆς τιμῆς τοῦ πλησίον.

1. Εκτὸς τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας πολυτιμότατον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἀνθρώπον είναι καὶ τὸ τιμή, ἥτοι τὸ καλὸν ὄνομα (ὑπόληψις) αὐτοῦ. Τόσον δὲ πολύτιμος είναι τὸ τιμὴ ὅστε καὶ τὸ ζωὴ καὶ τὸ περιουσία οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουσιν ἀνευ αὐτῆς. Πολὺ δὲ περισσότερον ἀμαρτάνει δι βλάπτων τὴν καλὴν ὑπόληψιν τοῦ πλησίον ἢ δὲ τὰ ἄλλα αὐτοῦ ἀγαθὰ ἐπιειδουλευόμενος, διότι ἡ βλάβη τῆς τιμῆς είναι βλάβη αὐτοῦ

1. Β' Θεσσαλ. γ'. 10 «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ ἐσθιέτω καὶ Γεν. γ'; 19 «Ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγεῖν τὸν ἄποτον σου».

2. Διὸ καὶ δὲ λαδὸς πολὺ δρθῶς ἔχαρακτήρισε τὴν τοιαύτην περιουσίαν ὡς ματαίαν καὶ ἐπισφαλῆ εἰπὼν τὴν γνωστὴν δημώδη δῆσιν «Ἀνεμομαζώματα διαβολοσκορπίσματα».

τοῦ προσώπου. Οὐδεὶς δὲ ἀνθρωπος δύναται νὰ προοδεύσῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ νὰ εὐημερήσῃ ἀνευ καλοῦ ὄντος. Πλάστα ἐνέργεια αὐτοῦ ἔξαρταται ἐκ τῆς καλῆς ὑπολήψεως τὴν ὅποιαν ἔχει ὁ κόσμος περὶ αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἀρχῶν, ἱερεύς, διδάσκαλος, ἴατρός, δικηγόρος, ἔμπορος, κτηματίχης, οἰκοδεσπότης, τεχνίτης, ὑπηρέτης δύναται νὰ ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ ἀνευ καλῆς ὑπολήψεως. Οὐδεμίχ τέλος κοινωνίας δύναται νὰ εὐημερήσῃ ἀνευ τῆς ὑπολήψεως καὶ ἡ ἀνθρωπότης δηλ. θὲ ἔπλεεν ἐν τῷ πελάγει τῶν θλίψεων. Τὸ δὲ χείριστον εἶναι δτι εὔκολώτατα μὲν δύναται τις νὰ βλάψῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ πλησίου δυσκολώτατα δὲ νὰ ἐπανορθώσῃ κατὰ ἡ νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτόν. "Απειροὶ δὲ ζηνικοὶ καὶ θλίψεις καὶ γοργυσμοί, φρυνεροὶ καὶ μυστικοί, καὶ μίση καὶ ἔχθροι γίνονται εἰς τὸν κόσμον ἐκ τοῦ κακοῦ τούτου.

"Οθεν σπουδαιότατον καθῆκον ἔχει κατὰ τὸν ἥθικὸν νόμον πᾶς ἀνθρωπος νὰ σέβεται τὴν τιμὴν τοῦ πλησίου ὅχι μόνον μὴ προσβάλλων αὐτὴν ἀλλὰ καὶ προφυλάττων καὶ ὑπερασπίζων κατὰ πάσης ἀδίκου προσβολῆς. Διὸ τοῦτο καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ λέγει «Πάντα δσα ἢν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἀνθρωποι οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς»¹ καὶ «Μὴ κρίνετε ἵνα μὴ κριθῆτε»².

2. Τὸ καθῆκον τοῦτο παραβούνουσιν, ἦτοι βλάπτουσι τὴν τιμὴν τοῦ πλησίου, α') δσοι διαδίδουσιν εἰς τὸν λαὸν κακὰς ὑπονοίας περὶ τοῦ πλησίου· β') δσοι ἀδίκως κατηγοροῦσιν αὐτὸν καὶ ὑθρίζουσι παρρησίᾳ ἐνώπιον ἀλλων· γ') δσοι συκοφαγοῦσιν αὐτὸν πλάταντες ἐκ δυσμενείας ἡ ζηλοτυπίας ἀνυπάρκτους κατηγορίας ἡ μεγεθύνοντες τὰ ἐλάχιστα σφάλματα ἡ ἐλαττώματα αὐτοῦ καὶ δ') δσοι ἀδίκως περιφρονοῦσιν αὐτὸν ἐνώπιον ἀλλων διὰ λόγων ἡ σχημάτων. Πάντα ταῦτα τὰ κακὰ πράττουσιν ἀλλοι μὲν ἐκ κουφότητος καὶ ἀστεῖσμοῦ, ἀλλοι δὲ ἐκ συμφέροντος, διότε θηρεύουσι διὰ τῆς ἀμαυρώσεως τῆς τῶν ἀλλων ὑπολήψεως, ἀλλοι δὲ, τὸ χείριστον, ἐξ ἔχθρος καὶ φθόνου ἐπιθυμοῦντες νὰ λυπή-

1. Ματθ. ζ', 12 πρβλ. καὶ Δουκ. Σ', 31. Γαλάτ. ε', 15. Ρωμ. ιδ', 13. Ματθ. ιη', 15.

2. Ματθ. ζ', 1 πρβλ. καὶ τὸ «Ἄβρετώτερον δόνομα καλὸν ἡ πλοῦτος πολύς». Τοῦτο ἐκφραστικώτερον σήμερον λέγομεν «Καλύτερα τὸ μάτι νὰ τοῦ έγγῃ παρὰ τὸ δονομά του» καὶ εἰδικώτερον «Καλύτερα φουμιὰ τῆς γῆς παρὰ πομπὴ τάπενω κόσμου». Τὴν ἀξίαν τῆς τιμῆς καὶ ὑπολήψεως καταδειχνύει καὶ τὸ δημώδες λόγιον «Ἡ τιμὴ τιμὴ δὲν ἔχει καὶ γαρά 'ς τον ποῦ τὴν ἔχει».

τωσι τὸν πλησίον. Καὶ τὰ μὲν ἀποτελέσματα δύνανται νὰ εἰναι ἐξ
τούτου ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν κατηγορούμενον ἢ εὐθύνη ὅμως εἶναι: διάφορος
ἀναλόγως τῆς διαθέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως. Γελοῖος μὲν
εἶναι ὁ ἐκ κουφότητος καταλαλῶν, εὐτελής καὶ ὑπόλογος ὁ ἐκ συμ-
φέροντος τὰ μέγιστα ὅμως κακούργετ ἐξ ἔχθρας καὶ φύνου ἐπιδώ-
κων τὴν ἀμαύρωσιν τῆς τοῦ πλησίον ὑπόληψεως διὸ καὶ ἡ ἄγ. Γραφή
ἀπαγορεύει τοῦτο καὶ ἡ Πολιτεία τιμωρεῖ.

3. Οὐδέποτε λοιπὸν ὁ ἀνθρωπὸς πρέπει νὰ λέγῃ δ, τι δύνανται νὰ
βλάψῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου¹ ἔστω καὶ ἐν ἀστείους, διότι καὶ τότε
δύνανται νὰ ἐπέλθωσι τὰ αὐτὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Τούνκντιον
πρέπει νὰ προλαμβάνῃ τὸ κακὸν καὶ νὰ λέγῃ πᾶν δ, τι δύνανται νὰ ἀνυ-
ψωσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ πλησίον. Τοῦτο κυρίως χρωκτηρίζει τὸν εὐγενῆ
καὶ ἀγαθὸν ἀνθρωπὸν.² Διὸ ὁ μὲν ἀγαθὸς συνηθῶς φαίνεται ἐκ τοῦ δτι
οὐδέποτε κατηγορεῖ τινα, καὶ ἐν ἕκουσε καὶ γνωρίζῃ πολλὰ κατ' αὐτοῦ,
ἄλλα σιωπῶν δεικνύει δτι φείδεται τῆς ὑπόληψεως τῶν ἄλλων ὃ δὲ
μοχθηρὸς καὶ φυῖλος φαίνεται ἐκ τῆς ῥοπῆς εἰς τὸ κατηγορεῖν καὶ ἐπι-
κρίνειν τοὺς πάντας καὶ τὰ παντα. Μόνον δὲ τῶν κακῶν καὶ φαύλων
τὰς κακὰς πράξεις δυνάμεθα νὰ ἐπιτιμῶμεν πρὸς σωφρονισμὸν αὐτῶν

1 'Τράρχουσιν ἀνθρωποι ἔργον ἔχοντες τὸ περιεργάζεσθαι καὶ ἐρευνῶν πᾶν
δ, τι δύναται νὰ φέξῃ τὸν πλησίον ἵνα προθύμως εἴτα διαδώσωσιν αὐτὸν εἰς
ἄλλους ὅμοιους τῶν χαίροντας εἰς τὰ τοιαῦτα ἀκούσματα. Αἱ τοιαῦται εἰδήσεις
οὕτω μανθανόμεναι καὶ διαδιδόμεναι ὀνομάζονται σπερμολογίας οὔσαι μείγμα
φεύδους καὶ ἀληθείας τινὸς συγχεκυμένης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ μεταβεβλη-
μένης διὰ προσθηκῶν. Αἱ τοιαῦται σπερμολογίαι, εἴτε σιγῇ περιφέρονται εἴτε
παρρησίᾳ διαθρυλοῦνται, μεταβάλλονται κατ' ὅλιγον εἰς συκοφαντίας καὶ κατα-
στρέφουσι τὴν ὑπόληψιν τοῦ πλησίον. Συνεπάγονται δὲ διὰ τοῦτο μεγίστην
εὐθύνην ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Οὐδεμίᾳ δὲ δικαιολογίᾳ (ὅτι ἀστείζομε-
νοι εἰπον ταῦτα ἢ ὑπὸ αὐτηρούς δρους καὶ ὥρκισαν μάλιστα τὸν ἀκού-
σαντα (!) νὰ μὴ εἶπῃ τι) δύναται νὰ δικαιώσῃ αὐτούς. Τὸ ἔργον τῶν σπερμο-
λόγων δὲν εἶναι οὕτε τίμιον οὔτε εὐγενὲς καὶ ἡ ὑγιής κοινωνία δικαίως περιφρονεῖ
καὶ ἀποστρέφεται αὐτοὺς ὡς περ βίτον πολυάκανθον, ἀφ' ἧς ἀδύνατον νὰ παρέλθῃ
τις ἄληπτος καὶ ἀκέντητος.

2 'Ο μέγας τῆς δυτικῆς ἑκκλησίας πατήρ Αύγουστος (354—439) εἶχεν
ἐπιγράψει ἐπὶ τῆς τραπέζης του τήνδε τὴν ῥῆσιν «Οστις συνηθίζει νὰ βλάπτῃ
διὰ λόγων τὴν τοῦ πλησίον ὑπόληψιν ἃς μάθη δτι ἡ τράπεζά μου αὔτη εἶναι
ἀπηγορευμένη αὐτῷ».

καὶ πρὸς προφύλαξιν τῆς Κοινωνίας ἀπὸ τῆς ἐκ τούτων ζημίας· ἀλλὰ καὶ τότε μετὰ τῆς δεούσης διακρίσεως καὶ σεμνότητος καὶ μόνον πρὸς θεραπείαν καὶ παρακώλυσιν τοῦ κακοῦ. Διὸ καὶ ἡ ἁγ. Γραφὴ λέγει: «Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους» (Α' Θεσσαλον. ε', 14). Πᾶσαι αἱ ἄλλαι δικαιολογίαι εἰναι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις.

*Ερωτ. Εἴναι πολύτιμον τῷ ἀνθρώπῳ ἀγαθὸν ἡ τιμὴ; πῶς πρέπει νὰ προφιλάττωμεν αὐτὴν καὶ διὰ τοῦ; τοῦ λέγει ἡ ἁγ. Γραφὴ καὶ ὁ λαὸς περὶ αὐτῆς; τίνες παραβάνοντι τὸ καθήκον τοῦτο καὶ διὰ τίνας λόγους; πότε ἡ παράβασις φερεται μεγίστην ἐνθύηνη; πῶς πρέπει νὰ διμιλῶμεν πάντοτε περὶ τοῦ πλησίου; πόθεν διακρίνονται οἱ εὐγενεῖς καὶ ἐνάρετοι ἀνθρώποι καὶ πόθεν οἱ φαῦλοι καὶ ἀνήδικοι; πῶς πρέπει νὰ διμιλῶμεν περὶ τῶν κακῶν πράξεων τῶν φαύλων ἀνθρώπων; τι εἴναι τὸ ἔργον τῶν σπερμολόγων καὶ πῶς πρέπει νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς οἱ τίμιοι καὶ φρόνιμοι ἀνθρώποι;

§ 26. Εὐεργεσία τοῦ πλησίου.

1. Δὲν ἀρκεῖ νὰ σεβάμεθε τὴν ζωήν (§ 23), περιουσίαν (§ 24) καὶ τιμὴν (§ 25) τοῦ πλησίου, τ. ἔ. νὰ ἐκπληρῶμεν τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ τὰ τῆς φιλανθρωπίας καθήκοντα ἡμῶν νὰ σκέψουμεν, διότι ἐξ αὐτῶν κυρίως καταδείκνυται ἡ ἀγάπη τὴν ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον (§ 6, 4). "Οθεν διφείλομεν νὰ εὐεργετῶμεν τὸν πλησίον. Εἴναι δὲ εὐεργεσία πᾶσα πρὸς τὸν πλησίον βοηθεία ἡμῶν ἔργῳ ἢ λόγῳ. Ή εὐεργεσία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀγάπης τὴν ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον, ητίς τότε γίνεται πλήρης καὶ ἐνεργός (§ 22, 3, γ'). Εἴναι δὲ ἡ εὐεργεσία ἐκ τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἱερωτέρων πράξεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὐδαίμονες οἱ δυνάμεινοι νὰ τύχωσι τῆς ἐκ τῆς εὐεργεσίας προερχομένης ἀγαλλιάσεως. Παρουσιάζεται δὲ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία συχνότατα, διότι ὃς ἡς συνθήκες ζῇ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης τὰ δυστυχήματα καταπλημμυροῦσιν αὐτην. Ἰδίως δημοσίως διφείλομεν νὰ βοηθῶμεν τοὺς πάσχοντας ἔνεκα ἐκτάκτων συμφορῶν (πυρκαϊῶν, πλημμυρῶν, ναυαγίων, σεισμῶν, λιμῶν ἢ λοιμῶν, ἀσθενειῶν, ἐντίμων πτωχεύσεων, ληστρικῶν ἢ ἄλλων τυχίων κακώσεων κλπ.), ὅν τὸ βάρος δὲν δύνανται νὰ βαστάσωσιν ἀλλα τῆς ἡμετέρας βοηθείας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ συνέστησε τὴν εὐεργεσίαν διὰ τῆς τοῦ φιλανθρώπου Σαμαρείτου παραβολῆς (Δουκ. 1', 30) καὶ διὰ τῆς ἀψευδοῦς ἐπαγγελίας ὃτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῆς Κρίσεως δὲν θὰ ἔρωτηθῶμεν μόνον ἀν ἡδικήσαμεν ἀλλὰ κυρίως ἀν εὐηρ-

γετήσαμεν τοὺς πάσχοντας¹ Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Ἰάκωβος συνέστησε νὰ ἐπισκεπτώμεθα δρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν καὶ νὰ βοηθῶμεν αὐτοὺς (Ἰακώβ. α', 27) καὶ δὴν ἡ ἀγ. Γραφὴ θιῷ ἵνα εὐεργετῶμεν παντοιοτρόπως τὸν πλησίον.

2. "Ινα δὲ ἡ εὐεργεσία ἔχη ἀξίαν πρέπει νὰ γίνεται οὕτω· α') Νὰ ἔχωμεν ὡς μέτρον εὐεργεσίας τὰς ἰδίας ἡμῶν ὑλικὰς ἢ πνευματικὰς δυνάμεις, τὴν ἀνάγκην τοῦ πλησίου καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐνεργετούμενών προσώπων, τ. ἐ. νὰ δίδωμεν ἐκ τῶν ἰδίων τόσα ὥστε νὰ μὴ περιπίπτωμεν ἡμεῖς εἰς ἀνάγκην, νὸς εὐεργετῶμεν κατὰ προτίμησιν τοὺς ἔχοντας μεγαλυτέραν ἀνάγκην καὶ νὰ προτιμῶμεν μεταξὺ ἔχόντων τὴν αὐτὴν ἀνάγκην τοὺς γονεῖς, τοὺς οἰκείους, τοὺς ὡφελίμους εἰς τὴν Κοινωνίαν καὶ εἰς τὸ "Ἐθνος κλπ.. 6") Νὰ προβαίνωμεν ἐν ἀνάγκῃ μέχρι μεγάλων θυσιῶν μηδ' αὐτῆς τῆς ζωῆς ἡμῶν φειδόμενοι, τ. ἐ. δταν ὁ πλησίον κινδυνεύῃ νὰ ἀπολέσῃ τὴν ζωὴν ἢ τὴν περιουσίαν ἢ τὴν τιμὴν του, δοφείλομεν νὰ σπεύδωμεν ἀνευ ἀναβολῆς εἰς βοήθειαν αὐτοῦ ἀψφοῦντες πάντα κίνδυνον· τότε θὰ ἔχωμεν ὄντως τὴν ἀγάπην ἐκείνην «ἥς μείζωνα οὐδεὶς ἔχει ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὔτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἴωάν. ιε', 13). γ') Νὰ εὐεργετῶμεν μετὰ συνέσεως, διότι ἡ βοήθεια τῶν ἀναξίων μᾶλλον κκοῦ πρόξενος γίνεται· καὶ δ') Νὰ εὐεργετῶμεν μετὰ προφυλάξεως καὶ ἐκ κακορᾶς ἀγάπης οὐχὶ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν ἢ ἄλλον ἴδιοτε λῆσιο πόλεν ὑπ' ὅψει ἔχοντες τὸ «Σοῦ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά Σου» (Ματθ. σ', 3).

3. 'Αλλ' ἡ εὐεργεσία δὲν γίνεται μόνον διὰ παροχῆς χρημάτων ἢ ἄλλης βοήθειας ἀλλὰ καὶ δι' ἐπισκέψεως τῶν ἀσθενῶν, τῶν ἀτυχησάντων καὶ τῶν ἐν φυλακῇ (Ματθ. 31 κε', ιφέζις), διὰ περιποιήσεως καὶ παραμυθίας αὐτῶν (Λουκ. ι', 30 ιφέζις), διὰ συμβουλῆς καλῆς καὶ ὑποστηρίξεως τῶν δικαίων τοῦ πλησίου, διὰ παροχῆς τιμίου δανείου (Λουκ. σ', 35), διὰ παροχῆς ἐργασίας εἰς ἀπόδοσις, διὰ παραμυθίας καὶ ὑποστηρίξεως χηρῶν καὶ δόφανῶν κλπ. 'Αλλ' ἔτι μείζονα ἀξίαν ἔχει ἡ εὐεργεσία δταν γίνεται πρὸς πολλοὺς ὅμοι δι' ἀνεγέρσεως ἢ συντηρήσεως δρφανοιορφείων, νοσοκομείων, ἐργαστηρίων, διδασκαλείων κλπ.

1 Ματθ. κε', 31 καὶ ἔφεζ πρβλ. καὶ Ματθ. ι', 42 «Ος ἀν ποτίσῃ ἕνα τῶν μιχρῶν τούτων ποτέριον ψυχροῦ μόνον εἰς δνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ».

εὐεργετικῶν ἰδρυμάτων ἢ καὶ δι' ἐπιστημονικῆς ἐφευρέσεως. Οἱ τοιοῦτοι ἀγαθοίεργοὶ εἰναι ἀληθεῖς καὶ διηγεκτεῖς εὐεργέται τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

4. Ἀλλὰ καὶ λόγῳ μόνον δύναται νὰ γίνῃ ἡ εὐεργεσία. "Οθεν εὐεργετοῦμεν τὸν πλησίον καὶ δταν φροντίζωμεν περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς τελειοποίησεως αὐτοῦ, τ. ἔ. δταν πράττωμεν μὲν πᾶν δ', τι δύναται καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ νὰ φωτίσῃ καὶ τὴν οχρδίαν νὰ μορφώσῃ ἀποφέύγωμεν δὲ νὰ διδάσκωμεν αὐτὸν ἐν γνώσει κακόν τι ἢ νὰ δίδωμεν αὐτῷ κακὸν περάδειγμα διὰ τοῦ βίου ἡμῶν ἢ νὰ συντελῶμεν διὰ τῆς συμπράξεως καὶ συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀποπλάνησιν καὶ παρεκτροπὴν αὐτοῦ. "Εχουμεν λοιπὸν καθῆκον νὰ καθοδηγῶμεν τὸν πλησίον εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀποπλανηθέντος καὶ χάριν αὐτοῦ καὶ χάριν τῆς τρεφούσης αὐτὸν Κοινωνίας. Καὶ καθοδηγοῦμεν μὲν αὐτὸν διάβδηποτε φροντίζοντες περὶ τῆς πνευματικῆς ἢ ὄλικῆς αὐτοῦ ὥφελείας διορθοῦμεν δ' αὐτὸν ὡς ἑξῆς α'). Διὰ τῆς διδασκαλίας ἢ νοοθεσίας τῶν πεπλανημένων πρέπει δὲ νὰ γίνεται ἡ νοοθεσία μετὰ πρότητος, διότι ἡ μετ' ὀργῆς ποικύτη δεικνύουστε διάθεσιν ἡμῶν οὐχὶ καλὴν δύναται νὰ μὴ ἔχῃ οὐδεμίαν δύναμιν καὶ ἀξίαν μετὰ προσογῆς, διότι νοοθεσία γινομένη πρὸς ἀνωτέρους μας (γονεῖς, διδασκάλους, πρεσβύτερους, ἀρχοντας) δὲν εἶναι ἐπιτερῷα χρημάνη ἕτε προσκρούουσα πρὸς τὸν διφελόμενον πρὸς αὐτοὺς σεβόμενόν μετὰ φειδοῦς, διότι δὲν ὡφελεῖ πάντοτε ἡ νοοθεσία, ὡς λ. γ. δταν εἵμεθα βέβαιοι περὶ τῆς ἀλλοθεν ἢ οἰκοθεν διορθώσεως τοῦ πεπλανημένου ἢ, τούνχντίον, δταν εἵμεθα βέβαιοι δτι οὐδεμία ἐλπὶς διορθώσεως ὑπάρχει, δπότε διφελομεν νὰ ἀπέγωμεν τῆς νοοθεσίας¹. β') Διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος ἡμῶν, δπερ λαλοῦν εὐγλωττότερον πάσης ὁγηρικῆς τέχνης (§ 14, 3, δ') ἔλκει περισσότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ὁρθοῦ λόγου καὶ δορθοῦ δλίγον κατ' δλίγον καὶ ἀνεπικαθήτως τοὺς πεπλανημένους. Διὰ τοῦτο καὶ δ Ἡριστὸς παρέσχεν ἔχυτὸν ὑπογραμμὸν τοῖς πᾶσι (Α' Πέτρο. β', 21) καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐδίδαξε τὴν μεγάλην τοῦ παραδείγματος ἁξίαν εἰπών «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε', 16). Άς

1. Ματθ. ζ', 6 «Μὴ δῶτε τὸ ἄγιον τοῖς κυσί».

μὴ νομίσῃ δέ τις ὅτι εἰναι δύσκολον νὰ δώσῃ τὸ καλὸν παράδειγμα· τὰ συνήθη καθήκοντα καὶ ὥπον εὔσυνειδήτως τελοῦντες δίδομεν ἀριστον παράδειγμα τοῖς πάντας. Πολὺ δὲ μεγαλυτέρα εἰναι ἡ δύναμις τοῦ καλοῦ παραδείγματος ὅταν δεικνύωσιν αὐτὸ ἀνθρώποις ὑψηλῆς κοινωνίας θέσεως, οἵτινες δικαίως θεωροῦνται ως ὄδηγοι τῆς κοινωνίας, οἵσι οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ ἀρχοντες καὶ αληρικοί, οἵ διδάσκαλοι καὶ λοιποὶ ἐπιστήμονες, οἵ προύχοντες καὶ πλ.

5. Ωστάτως λόγῳ εὐεργετοῦμεν τὸν πλησίον καὶ διὰ τῆς φιλαληθείας (τῆς ἐν λόγοις ἀληθείας) καὶ τῆς εἰλικρινείας (τῆς ἐν λόγοις καὶ πράξεσιν ἀληθείας) ἡμῶν, διότι τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀνειλικρίνεια δεικνύοντα ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ τὸν ψευδόμενον διαφείρουσι καὶ τὸν πλησίον ζημιοῦσι καὶ τὴν Κοινωνίαν καθόλου βλάπτειςιν ἀφαιροῦντα τὴν ἀμοιβήκιν πίστιν. «Οθεν διείλομεν νὰ εἴμεθα εἰλικρινεῖς καὶ ἀδολοι καὶ οὐδέποτε νὰ λέγωμεν ψεύδη ἀλλὰ πάντοτε τὴν ἀληθείαν, ὅπ' ὅψε ἔχοντες τὸ τοῦ Κυρίου «Ἐστιν ὁ λόγος ὑμῶν ναί, ναὶ καὶ οὐ, οὐ» (Ματθ. ε', 37) καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πέτρου θεβαίοῦντος ὅτι «Οὐ γε εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι τοῦ Χριστοῦ» (Α' Πέτρ. 6', 22). Ἀλλὰ καὶ τὴν κολακείαν, ἢτοι τοὺς ἀπατηλοὺς γοητευτικοὺς λόγους πρὸς ἀρέσκεικαν καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ ἀκούοντος, πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, διότι καὶ αὕτη εἰναι ψεῦδος πολλαχῶς ἐπιζήμιον καὶ εἰς τὸν κολακεύοντα, διότι ἔξευτελίζει αὐτὸν καταφεύγοντα εἰς τοιαῦτα ποταπά καὶ κακόδουλα καὶ ἀπατηλὰ μέσα ἀντικείμενα τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς τὸν κολακευόμενον, διότι ἀπατᾶται ἐὰν εἰναι κοῦφος καὶ πειθόμενος ὅτι ἔχει προτερήματα ἢτινα δὲν ἔχει γίνεται μᾶλλον κοῦφος καὶ ἀδιόρθωτος καὶ παρεκτρέπεται. Καὶ τὴν κρυψίοιαν δέ, ἢτοι τὸ κρύπτειν πάντοτε ἀπὸ τοῦ πλησίον τὰ πάντα, καὶ τὴν ταύτη συγγενῆ ὑποκρισίαν πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν ὡς ἀντικειμένας τῇ ἀγάπῃ καὶ βλαβεράς. Μόνον δ' ὅταν πρόκειται διὰ τῆς προσωρινῆς ἀποκρύψεως τῆς ἀληθείας νὰ προλάβωμεν ζημίαν τοῦ πλησίον χωρὶς νὰ βλάψωμεν τιγχ δυνάμεθα νὰ ὑποκριθῶμεν ἢ νὰ ἀποκρύψωμεν πως τὴν ἀληθείαν ἢ ἐν ἀπλακτὶς καὶ ὅλως ἀθώσις παριδικτὶς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τούτου ὀφείλομεν ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχωμεν ὅσον δυναμεθα, διότι ἂν μὴ ἀλλο τ.

Ι Ήεὶ τούτου συμφωνοῦσι καὶ ὁ Ιλάτων καὶ οἱ Στωικοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ Χρυστόμορος καὶ ὁ Ὀριγένης ἐκ τῶν γριστιανῶν.

πάντως δύμας προσγίνεται ήμιν κακή ἔξις εἰς τὸ φεύδεσθαι.

Ἐρωτ. Τι εἶναι εὐεργεσία καὶ ποῦ στηρίζεται αὕτη; Τίνας ίδιας ὀφείλομεν νὰ εὐεργετᾶμεν; πῶς πρέπει νὰ γίνεται η εὐεργεσία ἵνα ἔχῃ ἀξίαν; η εὐεργεσία γίνεται μόνον διὰ παροχῆς χρημάτων ή ἀλλης βοηθείας; πότε η εὐεργεσία ἔχει μεγαλυτέραν ἀξίαν; τίνες οἱ εὐεργέται τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος; πῶς γίνεται λόγω η εὐεργεσία; πῶς καθοδηγοῦμεν τὸν πλησίον εἰς τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν αὐτοῦ; πῶς πρέπει νὰ γίνεται η νουθεσία; πῶς πρέπει νὰ δεικνύωμεν τὸ παραδείγμα καὶ τις η δύναμις αὐτοῦ; πῶς ἀλλως δύναται νὰ γίνῃ λόγω η εὐεργεσία; διὰ τί η φιλαλήθεια καὶ η ἐλλικοτέρεια εἶναι καθήκοντα ήμῶν πρὸς τὸν πλησίον; τίγια εἶναι τὰ ἔναντια τῇ φιλαλήθειᾳ; διὰ τί ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν κολακεῖαν, κρυψίνοιαν καὶ ὑποχρισίαν; πότε μόνον δύναται νὰ ἐπιτραπῇ η ἀπόκρυψις τῆς ἀληθείας;

§ 27. Καθήκοντα πρὸς τὴν Οἰκογένειαν.

1. Ἐκτὸς τῶν γενικῶν πρὸς πάντα πλησίον καθηκόντων ήμῶν (§ 22—27) ἔχομεν καὶ ίδιαίτερά τινα καθήκοντα ἔκαστος πρὸς τὴν ίδιαν αὐτοῦ Οἰκογένειαν. Οἰκογένεια δὲ εἶναι η δύμας ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων η παραχθεῖσα ἐκ τῶν αὐτῶν γονέων (χριστόρων ή τοῦ ἐνὸς) καὶ συζῶσσα ἐν τῷ αὐτῷ συνήθως οἰκῳ. Παράγεται δὲ η Οἰκογένεια διὰ τοῦ γάμου¹. δοτικού τοῦτον κυρίως τὸν σκοπὸν ἔχει καὶ εἶναι η κρηπὶς τῆς Κοινωνίας.

1 Γάμος εἶναι η διὰ βίου συνένωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν καὶ τεκνογονίαν, δι’ οὓς διαιωνίζεται καὶ αὐξάνεται τὸ ἀνθρώπινον γένος. («Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἀνθρώπων μόνον ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν» Γεν. 6', 18. «Αὔξανεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν» Γεν. α', 28). Αὐτὴ η ψύσις τοῦ γάμου προσπατεῖ μὲν ἀμοιβαίαν συγκατάθεσιν ἐπιβάλλει δὲ τὸ ισόβιον. Μόνον τὸν τοιοῦτον γάμον ἐπιτρέπει η Πολιτεία καὶ εὐλογεῖ η Ἐκκλησία τὸν δὲ ἄνευ ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως γενόμενον θεωροῦσι παράνομον καὶ ἄκυρον· διὰ τοῦτο ἀπαγορεύουσι καὶ τὴν διάλυσιν παντὸς νομίμου γάμου («Οὓς δ Θεὸς συνέζευξεν ἀνθρωπος μὴ χωριζέτω». Ματθ. ιθ', 6), ἔκτὸς ἂν ἔξαιρετικὴ περίπτωσις καὶ σπουδαιότατοι λόγοι καθιστῶσιν δλως ἀδύνατον τὴν συμβίωσιν, διόπτες ἐπετράπη κατ’ ἀνάγκην τὸ διαιζύγιον. Ο γάμος εἶναι καθῆκον ἐπιβεβλημένον παντὶ χριστιανῷ, μόνον δὲ τότε ἀπαλλάσσεται τις τούτου δταν δὲν ἔχῃ ἐπαρκῆ μέσα πρὸς συντήρησιν οίκου η ἔνεκα ἐπισφαλοῦς ὑγιείας η καὶ δταν θέλῃ νὰ ἀφιερωθῇ δλως εἰς ὑψηλόν τινα σκοπόν· ὁ τοιοῦτος δύμας ὀφείλει τότε νὰ τηρητελείαν ἀγνότητα διὰ παντὸς τοῦ βίου αὐτοῦ, διότι μόνον η σεμνότης καὶ η τιμιότης πρέπει νὰ κοσμῶσι πάντα χριστιανὸν δσον ἀφορᾶ τὸν ἔγγαμον η ἄγαμον αὐτοῦ βίον.

Οθεν ἡ Οἰκογένεια συνήθως ἀποτελεῖται ἐκ τῶν δύο γονέων ἢ συζύγων καὶ ἐκ τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἐπειδὴ δύμας αἱ Οἰκογένειαι ἔχουσιν ἀνάγκην συνήθως καὶ ὑπηρετικῶν προσώπων ἐν τοῖς χρείαις αὐτῶν, διὸ τοῦτο συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Οἰκογενείας καὶ οἱ ὑπηρέται. Τὰ μέλη ταῦτα τῆς Οἰκογενείας ἔχουσι πρὸς ἄλληλα ἴδια ἀμοιβαῖα καθήκοντα. Εἶναι δὲ τὰ ἐκ τῆς συγγενείας γεννώμενα ἴδια ταῦτα καθήκοντα ἡμῶν τὰ ἑξῆς.

2. **Ἀμοιβαῖα καθήκοντα τῶν συζύγων.** Ἄφ' οὖτοις ἡθικὸς νόμος ἐπιβάλλει παντὶ ἀνθρώπῳ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην πολὺ περισσότερον ἐπιβάλλει αὐτὴν πρὸς τοὺς συζύγους, ἵτοι τὸν ἀνδρανὸν τὴν γυναικαν, οἵτινες συνεδέθησαν καὶ διὰ τοῦ ἱερωτέρου δεσμοῦ τοῦ γάμου. Ὁθεν οἱ σύζυγοι ὁφείλουσι αὐτῷ τὰν συζύγων παραβάνεται ἡ ἱερότης τοῦ γάμου, διότις πλέον δὲν εἰναι ἔνωσις αὐτῶν ἐγκάρδιος πρὸς ἀμοιβαῖαν βοήθειαν ἀλλὰ διηγεκῆς ἀφορμὴ λύπης καὶ στενοχωρίας. Ἡ ἀμοιβαῖα αὐτῇ ἀγάπῃ τῶν συζύγων αὐξάνεται καὶ στερεοῦται διὰ τῆς ἀμοιβαῖας ἡ πιστότητος, ὑπομονῆς, φιλοφροσύνης, εἰλικρινείας καὶ χρηστότητος, ἀς πρέπει νὰ καλλιεργῶσιν οἱ σύζυγοι· τούναντίον δὲ ἐλαττοῦται καὶ διαλύεται διὰ τῆς σκαιότητος, ἰσχυρογνωμοσύνης, ὑποκρισίας καὶ κρυψινοίας, ἀς διὰ τοῦτο ὁφείλουσι νὰ ἀποφεύγωσι. Καταφαίνεται δὲ κυρίως ἡ ἀμοιβαῖα αὐτῇ ἀγάπῃ τῶν συζύγων καὶ εἰναι μᾶλλον ἀναγκαῖα ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν, ἐν οἷς πᾶσα διάσπασις αὐτῆς ἡ καὶ πᾶσα ἐγκατάλεψις εἰναι φοβερὰ προδοσία ἱερωτάτου καθήκοντος. 6') Νὰ ἔχωσιν ἀμοιβαῖαν πλοτινήν, τὴν παραβάσιν τῆς ὁποίας ἥπτως ἀπαγορεύει ἡ ἑβδόμη ἐντολὴ τοῦ Δεκαλόγου ὡς χαλαροῦσαν τὸν ἱερὸν δεσμὸν τοῦ γάμου. Καὶ πᾶσαν δὲ ἀπλῆν ὑπόνοιαν τῆς παραβάσεως ταύτης ὁφείλουσι νὰ ἀποφεύγωσιν οἱ σύζυγοι, διότι καὶ αὐτῇ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ χαλάρωσιν τοῦ ἱεροῦ πρὸς ἄλληλους δεσμοῦ· καὶ γ') Νὰ βοηθῶσιν ἄλληλους ἐν τε ταῖς οἰκιακαῖς φροντίσις καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ μορφώσει τῶν τέκνων κλπ.

3. **Καθήκοντα τοῦ συζύγου πρὸς τὴν σύζυγον.** Ἰδιαὶ καθήκοντας ὁ σύζυγος ἔχει πρὸς τὴν σύζυγόν του τὰ ἑξῆς· α') Νὰ ὑπερασπίζῃ καὶ νὰ προφυλάττῃ τὴν σύζυγόν του (ώς καὶ τὰ τέκνα) ἀπὸ παντὸς κακοῦ παρέχων αὐτῇ διὰ τῆς ἴδιαςτέρας μερίμνης καὶ φιλοπονίας του τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ προαγωγῆς αὐτῶν· διὰ τοῦτο ὁ ἀνὴρ ἐπροκίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ μεγαλυτέρας ἰσχύος. Ἀνὴρ παραβάνειν τὸ καθῆκον

τοῦτο ἔνεκα δικηρίας ή ἀχρεότητος ἀποβάλλει τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἀξίωμα: καὶ καταπίπτει ἐν τῇ Οἰκογενείᾳ: μόνον δ' ὅταν ἡ πρὸς τοῦτο ἀνικανότης τοῦ ἀνδρὸς προέλθῃ ἐκ νόσου η̄ ἀλλης τινὸς ἀναποφεύκτου ἀνάγκης εἶναι δεδικαιολογημένη. β') Νὰ προσφέρεται πρὸς τὴν σύζυγον ὡς πρὸς σύντροφον καὶ οὐχὶ ὡς πρὸς δούλην, τ. ἐ. νὰ μὴ κάμη κατάχρησιν τῆς ἰσχύος καὶ ἔξουσίας αὐτοῦ ἐπιβάλλων διὰ τῆς βίκης καὶ τῷ φόρῳ τὴν θέλησίν του, διπερ εἶναι βάρβαρον καὶ ἴδιον τῶν ἔθνων λαῶν παρ' οἵς η̄ γυνὴ εὑρίσκεται ἐν τῇ ταπεινῇ θέσει τοῦ δούλου: τούναντίον, ὁφείλει νὰ μεταχειρίζεται αὐτὴν μετ' ἀγάπης, προκόπητος, φιλοφροσύνης καὶ ἐκτιμήσεως ὡς σύντροφον καὶ βοηθόν του νουθετῶν καὶ πείθων αὐτήν, διότι ὁ χριστιανισμὸς ἀνύψωσε τὴν γυναικαν καὶ ἐξίσωσεν αὐτὴν πρὸς τὸν ἀνδρὸν ὡς δῆμοιον αὐτῷ καὶ ἵσον κατ' ἀξίαν πλάσμα. Διὸ η̄ ἀγ. Γραφὴ λέγει «Οἱ ἀνδρες ἀγχηπᾶτε τὰς γυναικας ὑμῶν καὶ μὴ πικρίνεσθε πρὸς αὐτάς» (Κολοσ. γ', 19) καὶ ἀλλαχοῦ «Οἱ ἀνδρες δῆμοιος συνοικοῦντες ταῖς ἴδιαις γυναιξὶ κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν» (Α' Πέτρ. γ', 7).

4. **Καθήκοντα τῆς σύζυγος πρὸς τὸν σύζυγον.** Ή δὲ σύζυγος ἔχει ἴδια πρὸς τὸν σύζυγόν της καθήκοντα· α') Νὰ σέβεται τὸν σύζυγόν της καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸν ὡς κεφαλὴν τοῦ οἴκου μηδέποτε ἀποτύμως ἀντιλέγοντα η̄ ἰσχυρογνωμόνως ἐναντιούμενη ἀλλὰ μειλιχίως πάντοτε προσφερομένη καὶ ὑποβάλλουσα μᾶλλον τὴν θέλησίν της η̄ ἐπιβάλλουσα αὐτήν· καὶ β') Νὰ βοηθῇ αὐτὸν ἐν ταῖς βιοτικαῖς φροντίσιν οὐ μόνον μὴ παρέχουσα αὐτὴν ἀφορμὴν δύσαρεσκείας ἀλλὰ καὶ καταπραύνουσα καὶ καθηδύνουσα τὰς ἐκ τῶν οἰκιακῶν μεριμνῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν θλίψεων προερχομένας στενοχωρίας του ὡς ἀληθῆς σύντροφος καὶ βοηθὸς αὐτοῦ. Τὴν βιοήθειαν ταύτην δύναται πολλαχῶς νὰ παρέχῃ ἴδια δῆμος φροντίζουσα διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ οἴκου διοίκησιν, δι' ἣν κυρίως αὐτῇ εἶναι προωρισμένη, καὶ διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων καὶ ἀποφεύγουσα ἐπιμελῶς πᾶσαν περιττὴν διασκέδασιν.

5. **Καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα.** Οἱ γονεῖς δώσαντες εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν τὴν ὑπαρξίαν ὁφείλουσι νὰ ἀγαπῶσιν αὐτὰ ὡς ιδία αὐτῶν πλάσματα καὶ συμπληροῦντες τὸ ἔργον αὐτῶν νὰ ἀνατρέψωσιν αὐτὰ ἀναπτύσσοντες τὸ τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ διαπλάσσοντες τὴν καρδίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο η̄ ἀγ. Γραφὴ λέγει: «Οἱ πατέρες... ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου» (Ἐφεσ. σ', 4)..

Εἰς τοῦτο δὲ καὶ αὐτὴν ἡ φύσις ὁδηγεῖ αὐτούς. Ἐν τῇ ἀνατροφῇ ταύτῃ ἰδίως ὁφείλουσιν οἱ γονεῖς νὰ ἐμπνέωσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης τρυφερᾶς ἥλικίας των τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν Πατρίδα· μᾶλλον δὲ ὁφείλει νὰ προσέχῃ εἰς τοῦτο ἡ μητήρ, διότι αὕτη μένουσα πλείσιν τοῦ πατρὸς χρόνον πλησίον τῶν τέκνων εἶναι ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν. "Ο, τι δὲ ὁ παῖς ἐν τῇ πρώτῃ ἀνατροφῇ μάθη ἐκεῖνο καὶ ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ θὰ ἀναπτύξῃ. Διὸ οἱ γονεῖς ἔχουσι μεγάλην εὐθύνην διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων (πρᾶλ. καὶ § 14, 3, α').

6. Καθίκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς. Τὰ τέκνα ἔχουσιν ιερὸν καθῆκον· α') Νὰ σέβωνται τοὺς γονεῖς τῶν καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ ἔργων μηδὲν ποτε ἀσεβεῖς λέγοντας ἢ πράττοντα πρὸς αὐτούς, διότι οὗτοι καὶ γεννήτορες αὐτῶν εἶναι καὶ ἀνώτεροι αὐτῶν κατὰ τὰ φῶτα, κατὰ τὴν πεῖραν καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἀξίαν. Διὸ καὶ ἡ πέμπτη ἐντολὴ λέγει **τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου ἐὰν Θέλῃς νὰ εὔτυχήσῃς.** Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοὺς ἀρχαῖοις ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς εὐσέβεια τῶν τέκνων ἔθεωρεῖτο ὡς μεγίστη ἀρετὴ¹ ἢ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀσέβεια ἐτιμωρεῖτο διὰ νόμου. β') Νὰ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς γονεῖς τῶν καὶ χάριν τοῦ πρὸς αὐτούς ὁφειλομένου σεβασμοῦ καὶ πρὸς τὸ ἑαυτῶν συμφέρον, διότι οἱ γονεῖς γνωρίζουσι κάλλιον τὸ ἀληθές αὐτῶν συμφέρον. Διὸ καὶ ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγει «Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ» (Κολοσ. γ', 20). γ') Νὰ ἀγαπῶσι τοὺς γονεῖς των, διότι καὶ ἐκεῖνοι ἀγαπῶσιν αὐτὰ δύον οὐδεὶς ἄλλος καὶ οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ εἶναι αὐτοῖς ἀγαπητότερος ἐκείνων οἵτινες ἐγέννησαν καὶ ἀνέθρεψαν αὐτὰ τοσαῦτα ὑπὲρ αὐτῶν μοχθήσαντες. Ή τελεία οὖκη ἀγάπη δεικνύεται διὰ τῆς τελείας ὑπακοῆς εἰς πᾶν ὅ, τι οἱ γονεῖς διατάσσουσι καὶ διὰ τῆς ἐκτελέσεως μόνον ἐκείνου διερέσκει αὐτοῖς· καὶ δ') Νὰ εὐγνωμονῶσι τοὺς γονεῖς των, διότι οὗτοι εἶναι οἱ μέγιστοι μετὰ τὸν Θεόν εὐεργέται τῶν ὑπείναντες δπως γεννήσωσι· καὶ ἀναθρέψωσι· καὶ μορφώσωσιν αὐτὰ ἀναριθμήτους λύπας καὶ θλίψεις, εἰς ἀς μόνον διακαής εὐγνωμοσύνη δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ. Τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν εὐγνωμοσύνην ὁφεί-

1 Κλέοβης καὶ Βίων παρ' Ἡροδότῳ. Αἰνεῖας, Αἰλ. Π. Ἰστορ. Γ, 28—Διυκούργ. κατὰ Λεωχράτους ΚΓ'.

λουσι νὰ δεικνύωσι τὰ τέκνα καὶ πάντοτε μὲν ἵδιχ ὅμως ὅταν πάσχωσι καὶ ὅταν γηράσωσι. Τὸ γηροκομεῖν τοὺς γονεῖς ἐθεωρήθη πάντοτε ἱερώτατον καθῆκον παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς.

7. **Καθήκοντα τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους.** Καὶ οἱ ἀδελφοί, ὡς τέκνα τῶν αὐτῶν γονέων, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς Οἰκογενείας, ὡς ἀνατραφέντες καὶ ζήσαντες ὄμοι ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ καὶ ὡς φέροντες τὸ αὐτὸ δυναμικόν καὶ τὸ αὐτὸν ἀλμα, ὀφείλουσι πάντοτε καὶ ἴδιαιτέρως νὰ ἀγαπῶσι καὶ νὰ ὑποστηρίζωσι ἀλλήλους εὐχαρίστως συγχωροῦντες τὰ σφάλματα ἀλλήλων. Ἰδίως δὲ οἱ ἀδελφοὶ ὀφείλουσι νὰ δεικνύωσι τὴν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν ἀγάπην καὶ ἐν ἀλλοῖς μὲν ἀτυχήμασι καὶ ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ πατρός των, ὅπότε οἱ πρεσβύτεροι ὀφείλουσι νὰ περιβάλλωσι τοὺς νεωτέρους καὶ μάλιστα τοὺς ἀνηλίκους ἴδιαιτατα δὲ τὰς ἀδελφὰς αὐτῶν διὰ τῆς ἴδιας ὑποστηρίζεσθαι ἀναπληροῦντες οὕτω τὸν ἀποθανόντα πατέρα των. Ἐν γένει δὲ εἰς πᾶσαν δυσχέρειαν τῶν μικροτέρων, ἀνηλίκων καὶ ἀσθενεστέρων ἔχοντας ὀφείλουσι νὰ συντρέχωσιν αὐτούς.

8. **Καθήκοντα οἰκοδεσποτῶν πρὸς ὑπηρέτας.** Ὁ χριστιανισμὸς καταργήσας τὸν ἐπάρατον θεσμὸν τῆς δουλείας, ήτις παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς κατέρριπτεν εἰς κτηνῶδη ἔξευτελισμὸν τὸ θμιστο σχεδὸν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ κηρύξας πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἀδελφοὺς ἔξισωσε τοὺς πρότερον δούλους πρὸς τοὺς κυρίους κατὰ τὴν ἥτανθρωπίνην ἀξίαν (Γαλ. γ', 19). Ὁθεν οἱ οἰκοδεσπόται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἐπέχουσι σχεδὸν θέσιν πατρὸς τῶν ὑπηρετῶν καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι α') Νὰ μισθοδοτῶσι τοὺς ὑπηρέτας ἀναλόγως τῆς ἀξίας καὶ ἐργασίας των καὶ νὰ τηρῶσι πιστῶς πᾶσαν συμφωνίαν μετ' αὐτῶν, διότι εἶναι ἀδικον νὰ ἀπαιτῶσι βαρείας ἐργασίας ἀγτὶ εὐτελοῦς τινος ἀντιμισθίας η νὰ στερῶσιν ὅλως η ἐν μέρει τὸν συμπεφωνημένον μισθὸν αὐτῶν, διότι οὗτοι τοσοῦτον ἴδιωτα ἔχουσαν καὶ διότι ὁ Ἱάκωβος λέγει « Ἰδοὺ δ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὃ ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν, κράζει καὶ αἱ βοσκὲ τῶν θερισάντων εἰς τὰ δέσματα Κυρίου Σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν » (Ιακ. ε', 4). β') Νὰ μὴ ἐπιβάλλωσιν εἰς τοὺς ὑπηρέτας ἐργασίαν ἔξευτελιστικήν, ἀνήθικον η ἐπικίνδυνον, ἀλλὰ τούναντίον νὰ προφυλάσσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἡθικοῦ η σωματικοῦ κινδύνου ὃ δέγησοῦντες αὐτοὺς εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, μεριμνῶντες περὶ τῆς ὑγιείας, περὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν μορφώσεως κ.τ.τ.,

διότι είναι καὶ οὗτοι πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ἀ δρείλομεν νὰ εὔσπλαγχνι-
ζώμεθα πάντοτε καὶ γ') Νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ὑπηρέτας πατρικῶς
καὶ φιλοφρόνως καὶ δικαίως ἔχοντες ὑπ' ὄψει δτι είναι καὶ οὗτοι ἄν-
θρωποι ἐλεύθεροι ἀναλαβόντες νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ μισθῷ καὶ οὐχὶ ἀν-
δράποδος. Ταῦτα είναι τὰ καθήκοντα τῶν οἰκοδεσποτῶν, δι' οὓς ἡ ἀγ.
Γραφὴ λέγει «Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἴσοτητα τοῖς δούλοις παρέ-
χεσθε, εἰδότες δτι καὶ οὓς εἶχετε κύριον ἐν οὐρανοῖς» (Κολοσ. δ', 1).

9. **Καθήκοντα ὑπηρετῶν πυδὸς οἰκοδεσπότας.** Οἱ ὑπηρέται ἔξισω-
θέντες ὑπὸ τοῦ χριστικνισμοῦ τοῖς ἀλλοις ἄνθρωποις εὐρίσκονται σχεδὸν
ἐν μοίρᾳ τέκνων ἀπέναντι τῶν οἰκοδεσποτῶν αὐτῶν.⁶ Οθεν δρείλουσιν εἰς
τοὺς οἰκοδεσπότας τῶν σχεδὸν δτι καὶ τὰ τέκνα εἰς τοὺς γονεῖς τῶν,
ἥτοι σεβασμὸν διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, ὑπακοήν, ἀγάπην καὶ εὐγνω-
μοσύνην οὐ μόνον διὰ τὸν μισθὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀλλὰ πνευματικὰ
καὶ ὑλικὰ ἀγαθὰ ἀ παρ' αὐτῶν λαμβάνουσιν. Ἰδιαιτέρως δὲ δρείλουσι
χρηστότητα καὶ πίστιν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν, τ. ἔ. δὲν πρέπει μήτε νὰ
λέγωσι μήτε νὰ πράττωσι δόλιόν τι μηδὲ νὰ κοινοποιῶσι τοῖς ἀλλοις
τὰ μυστικὰ τοῦ οἴκου ἢ νὰ νοσφίζωνται τὰ τῶν οἰκοδεσποτῶν πρά-
γματα κλπ.

Ταῦτα είναι τὰ καθήκοντα τῶν ὑπηρετῶν, δι' οὓς ἡ ἀγ. Γραφὴ λέ-
γει «Δούλους ἰδίοις δεσπόταις (δεῖ) ὑποτάσσεσθι, ἐν πᾶσιν εὐχρέστους
είναι, μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφίζομένους ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυ-
μένους ἀγαθήν» (Τίτ. δ', 9).

Ἐρωτ. Τι είται Οἰκογένεια καὶ πῶς παράγεται; τίτρα τὰ μέλη τῆς Οἰκογε-
νείας; τίτρα τὰ ἀμοιβαῖα τῶν ουζύγων καθήκοντα; τίτρα τὰ καθήκοντα τοῦ ουζύ-
γου πρὸς τὴν ουζύγον καὶ τὰγάπαλιν; τίτρα τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέ-
κνα καὶ τὰγάπαλιν; τίτρα τὰ καθήκοντα τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους; τίτρα τὰ κα-
θήκοντα τῶν οἰκοδεσποτῶν πρὸς τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὰγάπαλιν; [τί είναι γάμος καὶ
τίς δ σκοπὸς αὐτοῦ; ποῖος γάμος είναι νόμιμος; είναι ὑποχρεωτικὸς δ γάμος;]

§ 28. Καθήκοντα πρὸς τὴν Πολιτείαν.

1. Ό ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τοιοῦτος, ὥστε νὰ
μὴ ἀρκῆται μόνον εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον ἀλλὰ φύσει νὰ ἔρεπῃ εἰς
τὸν εὐρύτερον τούτου κοινωνικὸν βίον, τὸν προάγοντα καὶ ἔξευγενίζοντα
τελειότερον τὸν ἄνθρωπον, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν

έρημίαν, αἴτινες ἐκθέτουσιν αὐτὸν εἰς κινδύνους¹. Ἐπειδὴ δομως αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ κοινωνικοῦ τούτου βίου ἀπαιτεῖ μέσα χρήσεως πρὸς ἀσφάλειαν τῆς συμβιώσεως ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ λεγόμενον Κράτος ἢ Πολιτεία. Εἶναι δὲ Πολιτεία ἡ ὑπὸ κοινοὺς νόμους ἔνωσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἔξασφάλισιν τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ προαγωγὴν τῶν κοινῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν συμφερόντων. Ἡ Πολιτεία ἐκπροσωπεῖ τὴν ἔκουσίαν θέλησιν πολλῶν ὄμοιος ἀνθρώπων, ἣν καὶ ἐπιβάλλει εἰς τὰ μέλη αὐτῆς διὰ τῆς ἔξουσίας τῶν νόμων. Οθεν καὶ ἡ ἔξουσία αὕτη τῶν νόμων ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Πολιτεία δὲν εἶναι αὐθικήρετος ἀλλὰ νόμιμος καὶ σεβαστὴ καὶ οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἀρχοντες ὁσκύτως. Ἡ Πολιτεία ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἀρχόντων (ἀρχῶν ἢ ἔξουσῶν) καὶ ἐκ τῶν ἀρχμένων (ἀπλῶν πολιτῶν) καὶ εἶναι οἵονει μίχη μεγάλη Οἰκογένεια. Ἡ δὲ Πολιτεία ἐν ᾧ ἐγεννήθησκεν οἱ πατέρες καὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν καλεῖται Πατρίς. Τὰ μέλη ταῦτα τῆς Πολιτείας, εἴτε ἀρχοντες εἶναι εἴτε ἀρχόμενοι, ἔχουσι κατὰ τὸν ἡθικὸν νόμον ὡρισμένα καθήκοντα εἴτε πρὸς ἀλληλα εἴτε πρὸς τὴν Πολιτείαν. Εἶναι δὲ τὰ ἐκ τῆς Πολιτείας γεννώμενα καθήκοντα ἡμῶν τὰ ἔξης.

2. Καθήκοντα ἀρχόντων πρὸς ἀρχουμένους. Ἀρχοντες ἐν τῇ Πολιτείᾳ εἶναι οἱ τὴν ἔξουσίαν τῶν νόμων δικαιοροτρόπως δικαιειούμενοι, εἴτε ὡς νομοθέται εἴτε ὡς δικασταὶ εἴτε ὡς ἐκτελεσταὶ².

Καὶ οἱ μὲν νομοθέται διφείλουσι νὰ νομοθετῶσι νόμους α') δικαίους, τ. ἔ. ἀποθέλεποντας εἰς τὴν ὀφέλειαν πάντων ὄμοιον τῶν πολιτῶν καὶ οὐχὶ μιᾶς μόνον τάξεως, ὅπερ ἀντίκειται τῷ σκοπῷ τῆς Πολιτείας, σκοπούσης νὰ προσπίσῃ διὰ τῶν νόμων καὶ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ δικαιώματα πάντων ἀνέξαιρέτως τῶν πολιτῶν β') ἡθικούς, τ. ἔ. νόμους ἐπιβάλλοντας ἡθικὸν τι καὶ οὐχὶ ἀνήθικον, ὅπερ ὁσαύτως ἀντιθίσει τῷ σκοπῷ τῆς Πολιτείας, σκοπούσης τὴν ὑλικὴν καὶ ἡθικὴν (διὰ τῆς πνευματικῆς) μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Νόμος ἀνήθικος ἐπιβάλλων ἢ ἐπιτρέ-

1 'Ο ἀνθρώπος εἶναι φύσει κοινωνικὸν ζῶν ('Ἀριστοτ.)' ἐκτὸς τῆς κοινωνίας ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἢ ὡς θεός ἢ ὡς θηρέον (Πλούταρχ.).

2 'Τὸν πάντας τούτους ἴσταται ὡς ἀνώτατος ἀρχῶν δὲ ἡγεμῶν τοῦ Κράτους (βασιλέως, αὐτοκράτωρ, πρόεδρος Δημοκρατίας), διστις ἔχει υψιστον καὶ λειπόντων καθῆκον νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς καθόλου λειτουργίας πάντων τῶν νόμων τοῦ ὅλου πολιτειακοῦ οἰκοδομήματος.'

πων τι ἀντικείμενον τῇ συνειδήσει ἢ καθ' ὅλου τῷ θητικῷ νόμῳ δὲν δύναται νὰ εἰναι σεβχστάς. Ο πολιτικὸς νόμος πρέπει νὰ στηρίζεται πάντοτε εἰς τὸν ήθικὸν νόμον, μστις εἰναι πάντοτε ἀνώτερος παντὸς ἀνθρώπινου νόμου· γ') σαφεῖς, διότι οἱ ἀσαφεῖς νόμοι διαφοροτρόπως ἐρμηνευόμενοι δυνατὸν ἀνευθύνως καὶ νὰ ἐφαρμόζωνται διαφοροτρόπως ἐπὶ βλάβῃ τῶν πολιτῶν· καὶ δ') γόμους δρίζοντας ποιάς δικαίας, τ. ᷂. οὐ μόνον φιλανθρώπως πάντοτε τιμωρούσας ἀλλὰ καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν τιμωρουμένων ἐπιδιωκούσας, πρῶτον μὲν διότι ἡ φιλανθρωπία δὲν πρέπει ἐντελῶς νὰ χωρίζεται τῆς δικαιοσύνης¹ καὶ ἱεύτερον διότι σκοπὸς τῆς ποινῆς δὲν εἶναι μόνον ἡ ίκνονοποίησις τῆς δικαιοσύνης ἀλλὰ καὶ ἡ βελτίωσις τῶν τιμωρουμένων, οἵτινες δυνατὸν νὰ περιπίπτωσιν εἰς τὸ δι'² ὁ τιμωρούντας ἔγκλημα ἀκουσίως. Διὰ τοῦτο τὴν πρὸς τοὺς τιμωρουμένους (τοὺς. ἐν ταῖς φυλακαῖς) φιλανθρωπίαν συνιστᾶ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγων ὅτι πρέπει νὰ ἐπισκεπτώμεθα καὶ νὰ παρηγορῶμεν αὐτούς.

Οἱ δὲ δικασταὶ καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν νόμων διφείλουσι:

α') Νὰ μελετῶσι καὶ νὰ γινώσκωσι καλῶς τοὺς νόμους καθ' οὓς θὰ κρίνωσι, διότι ἡ ἀγνοια κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν μὴ λαμβάνοντες ὑπὸ ὄψιν τὰς ἀτομικὰς δοξασίες των.

β') Νὰ συμπληρῶσιν ἐν ἀνάγκῃ εὑσυνειδήτως πάντοτε τοὺς τυχὸν ἀσαφεῖς ἢ ἐλλιπεῖς νόμους· καὶ

δ') Νὰ μὴ μεροληπτῶσιν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν νόμων.

Οὕτω μόνον διφείλουσι πάντες οἱ ἀρχοντες νὰ χειρίζωνται τὴν ἀνατεθεῖσκην αὐτοῖς ἔξουσίαν ἵνα τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως ἀρχωσι κατὰ τὸν ὃν ἔδωκαν δρόκον.

3. **Καθίκοντα ἀρχομένων πρὸς ἀρχοντας.** Οἱ ἀρχόμενοι ἢ ἀπλοὶ πολῖται: διφείλουσι α') Νὰ σέβωνται πάντα μὲν ἀρχοντας ἐξαιρέτως δὲ τὸν προϊστάμενον τῆς Πολιτείας (βασιλέα, αὐτοκράτορα, πρόεδρον) ὁμ. ιερὰν ἐκπροσώπησιν τῆς **Δικαιοδύνης**, ἢν οὗτοι διαχειρίζονται, καὶ τῆς **Πατρίδος**, ἢν διοικοῦσι. Τὸν σεβχσμὸν τοῦτον συνιστᾶ ἥριτῶς. καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ λέγουσα «Τοὺς βασιλεῖς τιμάτε» (Α' Πέτρ. 6', 17). καὶ β') Νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν ἀρχοντας, ὃς ἀντιπροσώπους καὶ ἐκτε-

1. Ἡ ἀκρα δικαιοσύνη καταντᾷ ἀκρα ἀδικία.

λεστάς τῶν νόμων. Τοῦτο δὲ πράττουσιν οἱ πολῖται ὅταν ἐκπληροῦσι πάντα τὰ ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα, ὃν οἱ εἰρώτερον εἶναι τὸ νὰ καταβάλλωσι προθύμως τοὺς φόρους δι' ὧν πληροῦνται αἱ κοιναὶ τῆς Πολιτείας ἀνάγκαι καὶ δι' οὓς ἡ ἀγ. Γραφὴ λέγει: «'Απόδοτε πᾶσι τὰς ὄφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν»¹. Οἱ τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων καθυστεροῦντες ἢ ὅλως ἀποφεύγοντες πολλαχῶς ἐγκληματοῦσι καὶ βαρέως ἀμαρτάνουσι, διότι πολλοὺς ὄμοιούς βλάπτουσιν. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ οἱ λαθρέμποροι ἢ οἱ ὄπωσδήποτε ἄλλως καταδολεύομενοι τὰ τῆς Πολιτείας συμφέροντα, οὓς διὰ τοῦτο ἡ Πολιτεία ἀμειλίκτως τιμωρεῖ. Μόνον δὲ τότε ἐπιτρέπεται ἡ πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἀπειθεῖα διτανοῦσι τοὺς τυχὸν διατάξωσί τι παρὰ τὸν νόμον καὶ δλῶς αὐθικρέτως, διότι ὁ νόμος εἶναι πάντοτε ἀνώτερος τῶν ἀρχόντων, ἢ διταν τυχὸν διατάξωσί τι ἐν δνόμαπι νόμων ἀδίκων ἢ ἀνηθίκων ἀντικειμένων εἰς τὸ κιώνιον φυσικὸν δίκαιον, διότι ὑπέρ πάντας τοὺς ἀτελεῖς ἀνθρωπίνους νόμους ἴσταται ὁ τέλειος ἥθικὸς νόμος. Τότε οἱ πολῖται δύνανται νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ τῆς ἀγ. Γραφῆς «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους» (Πράξ. ε', 29).

4. Καθήκοντα ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων πρὸς τὴν Πολιτείαν.
Κοινὸν δὲ μέγιστον καὶ οἱ εἰρώτατον καθῆκον οἱ τε ἀρχοντες καὶ οἱ ἀρχόμενοι ὄμοιού ἔχουσι τὴν πρὸς τὴν Πολιτείαν ἢ Πατρίδα ἀγάπην, ἣτοι τὴν φιλοπατρίαν. Κατ' αὐτὴν πάντες ἀδιακρίτως οἱ πολῖται ὄφειλούσι α'². Νὰ ἀποφεύγωσι πᾶν δ, τι δύναται νὰ βλάψῃ τὸ κοινὸν τῆς Πολιτείας συμφέρον (τὴν ἐλευθερίαν, τιμὴν, πρόδον κλπ. τῆς Πατρίδος), υπ' ὅψει ἔχοντες δτι ἐν τῷ κοινῷ συμφέροντι ὑπάρχει καὶ τὸ ἀτομικόν, τούναντίον δ' διταν τὰ κοινὰ βαίνωσι κακῶς τότε πάσχουσι καὶ τὰ ἰδιαίτερα ἔκαστου πολίτου συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων τοιοῦτον τι νὰ ἀγνοίζωνται προθύμως καὶ μετὰ πάσης θυσίας, καὶ β') Νὰ συντελῶσι κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς Πατρίδος, πράττοντες προθύμως καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως πᾶν δ, τι δύναται νὰ ὑψώσῃ τὴν δόξαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς. Τοιαύτη φιλοπατρία ἐπὶ

1 'Ρωμ. 1γ', 7· πρβλ. καὶ Ματθ. xδ', 21 «'Απόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ», ὅπερ καὶ εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ εἰς τὴν ὑπακοὴν πρὸς τοὺς ἀρχοντας δύναται νὰ ἐφερρυμοσθῇ.

τοῦ ἡθικοῦ νόμου στηρίζομένη σώζει, δοξάζει καὶ κρατύνει τὰ Κράτη ὡς διδάσκει ἡ ἱστορία. Μόνον δὲ δσα Κράτη εστήριξαν τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν εἰς τὸν ἡθικὸν νόμον ἔσχον τοιαύτην φιλοπατρίαν. Τοιαύτη ἡτο καὶ ἡ φιλοπατρία ἡτις ἐμεγάλυνε καὶ ἐδόξασε καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. Τὰ τοιαῦτα Κράτη θυμαίζει ἡ ἀνθρωπότης σύμπασσα. Τεύναντίον, ἡ ἀφιλοπατρία, τ. ἐ. ἡ ἴδιοτέλεια (ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἀτομικοῦ μόνον συμφέροντος) καὶ ἡ ἀδιαφορία πρὸς τὴν Πατρίδα ἐπήνεγκον πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸν ἔξευτελισμὸν καὶ τὴν παρακμὴν τῶν Κρατῶν. Διὰ τοῦτο τὰ πρὸς τὴν Πολιτείαν ἡ Πατρίδα καθήκοντα εἶναι τὰ ὑψηλότερα καὶ ἵερώτερα καὶ οἱ προδόται τῆς Πατρίδος ἐθεωρήθησαν ἀείποτε οἱ μέγιστοι καὶ δλῶς ἀσυγχώρητοι κακοῦργοι¹. Ὁφείλει μὲν δὲ χριστιανὸς ἀγάπην πρὸς πάντα ἀνθρώπου ἀλλὰ κατὰ πρότον λόγον ὀφείλει τοιαύτην πρὸς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν Πολιτείαν ἐν ἣ αὐτῷ. ἀνήκει, τ. ἐ. τὴν Πατρίδα του.

Ἐρώτ. Τί εἶναι Πολιτεῖα καὶ διὰ τίνων ἐκπροσωπεῖται αὕτη; τί λέγεται Πατρίς; Τίγα τὰ μέλη τῆς Πολιτείας; τίγα τὰ καθήκοντα τῶν νομοθετῶν καὶ τίγα τῶν δικαστῶν καὶ ἐκτελεστῶν; τίγα τὰ τῷρις ἀρχομένων; τίγα τὰ κοινὰ πάντων πρὸς τὴν Πολιτείαν καθήκοντα; τί εἶναι φιλοπατρία; πῶς δοξάζεται καὶ μεγαλύνεται ἡ Πατρίς; πῶς θεωρεῖται ὁ προδότης τῆς Πατρίδος;

§ 29. Καθήκοντα πρὸς τὴν Ἑκκλησίαν.

1. Οἱ ἔμφυτοι τῷ ἀνθρώπῳ ἡθικὸς νόμος, τὰ εὐγενέστερά τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα καὶ τὸ φύσει κοινωνικὸν αὐτοῦ ἐπέβιλον εἰς αὐτὸν ὃν ἐπιδιώξῃ πλὴν τῆς οἰκογενειακῆς καὶ πολιτειακῆς συνενώσεως καὶ ἄλλο τι εἰδος, τὴν θρησκευτικὴν συνένωσιν τὴν ἀφορῶσαν τὸν ἀγιασμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν μετὰ τοῦ Θείου ἔνωσιν. Εἰς τὴν συνένωσιν ταύτην τῶν ἀνθρώπων στηρίζεται ἡ Ἑκκλησία, ἡς ὁσκύτως μέλοις ἀποτελεῖ ὁ ἀνθρώπος. Εἶναι δὲ ἡ Ἑκκλησία ἡ ἔνωσις τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἀραγγωδιζόντων αὐτὸν ὡς σωτῆρά των καὶ ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας των, ἡ σκοποῦσσα τὸν ἀγιασμὸν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡ Ἑκκλησία, ὅπως ἡ Οἰκογένεια καὶ ἡ Πολιτεία, εἶναι τρόπον τινὰ νοερά τις Κοινωνία τῶν πιστῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ὑψηλὸς καὶ μέγας ἔχει καὶ

1 Πολλοὶ μὲν τὴν προδοσίαν ἡγάπησαν τὸν δὲ προδότην οὐδείς

αὕτη δπως καὶ ἡ Πολιτεία ιδίαν διοργάνωσιν καὶ ιδίους ἀρχοντας¹ τοὺς κακούμενους κληρικοὺς ἢ λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς οἵτινες καλοῦνται πιστοὶ ἢ λαϊκοί. Καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὰ μέλη (κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ) ἔχουσιν ιδιαίτερά τινα καθήκοντα εἴτε πρὸς ἀλληλα εἴτε πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Εἶναι δὲ τὰ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας γεννώμενα ταῦτα καθήκοντα τῶν Χριστιανῶν τὰ ἑξῆς.

2. Καθήκοντα κληρικῶν. Οἱ κληρικοὶ ὡς ἀρχοντες τῆς Ἐκκλησίας εἰναὶ οἱ πνευματικοὶ πατέρες τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο πρὸς μὲν τὴν Ἐκκλησίαν ὁφείλουσι προθύμως καὶ εὐσυνειδήτως νὰ ἐκπληρῶσι πασας αὐτῶν τὰς ὑποχρεώσεις ὡς πιστοὶ στρατιώται, ἢτοι νὰ τελῶσιν εὐλαβῶς τὰς ὡρισμένας τελετὰς τῆς λατρείας (§ 20) καὶ νὰ διοικῶσι τὴν Ἐκκλησίαν κοσμίως καὶ κατὰ τοὺς κονάκις αὐτῆς, πρὸς δὲ τὸν λαόν ὁφείλουσι νὰ προσφέρωσιν ἀόρνως καὶ διηγεῖται²) Τὴν διδασκαλίαν αντιτῶν. Τὸ πρώτιστον ἔργον τοῦ κληρικοῦ εἰναι κυρίως νὰ διδάσκῃ τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγ. Γραφὴ θέλει αὐτὸν οὐ μόνον ἀπλῶς διδαχτικὸν (Α' Τιμ. γ', 3) ἀλλὰ καὶ ἴσχυρὸν καὶ ἵνανον ὅρτορα ὥστε καὶ ἀντοχὴν νὰ ἔχῃ ἐν τῷ λόγῳ καὶ προσελκυστικὴν καὶ πιστικὴν πρὸς τοὺς ἀντιλεγοντας καὶ ἀντιφρονοῦντας δύναμιν (Τιτ. α', 9). Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὁφείλει νὰ εἶναι κάτιγος τῆς ἀνηγκαίας πκιδίκες καὶ νὰ καλλιεργῇ αὐτὴν διὰ διηγεῖταις μελέτης καὶ ἀσκήσεως, ἀλλως ἀδύνατον νὰ κηρυξῃ ἐπωφελῶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ διδαχτικὴν μόρφωσιν τῶν κληρικῶν καὶ αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία φροντίζει καὶ ἡ Πολιτεία μεριμνᾷ ὡς ἔχουσα καὶ αὐτὴ καθῆκον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, διότι εἰς αὐτὴν εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ μόρφωσις τῶν πολιτῶν³) Τὸ καλὸν παράδειγμα αὐτῶν.⁴ "Αν ἡ δύναμις τοῦ παραδεί-

1 Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἰδιόν τι πνευματικὸν Κράτος ἐν Κράτει καὶ ὑποτάσσεται μὲν τῇ Πολιτείᾳ δρατῶς ἐκάμβανομένη ἀλλ᾽ ἐν τῷ ιδιῷ αὐτῇ πνευματικῷ κύκλῳ, ἢτοι ἡ ἀόρτας Ἐκκλησία εἶναι ἀνωτέρα πάσης ἔξουσίας ὡς ὑπερκόσμιος⁵ διὸ ταύτην σέρθονται καὶ πρέπει νὰ σέρωνται καὶ νὰ τιμῶσι πάντες ἀνεξαιρέτως. Ἡ διαφορὰ τῆς πολιτειακῆς ἀπὸ τῆς ἔκκλησιαστικῆς διοργανώσεως ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ διτὶ ἡ μὲν Πολιτεία σκοποῦσα νὰ ὑπερασπίζῃ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν καὶ νὰ κωλύῃ πᾶσαν βλάβην αὐτῶν δικαιοῦται νὰ μεταχειρίζεται καὶ τὴν βίαν ἡ δὲ Ἐκκλησία, τούναντίον, σκοποῦσα νὰ διδικήῃ, νὰ φωτίζῃ καὶ νὰ σώζῃ τοὺς ἀνθρώπους οὓτε δύναται οὔτε δικαιοῦται νὰ μεταχειρίσθῃ τὴν βίαν ἀλλ᾽ ὡς μόνον διπλον ἔχει τὸν λόγον καὶ τὴν πειθῶ.

γρυπτος είναι όναρμφισθητώς πάντοτε μεγχλη (§ 14, 35) προκειμένου πέρι αληρικῶν είναι μεγίστη. Ο αληρικὸς δρείλει νὰ παρέχῃ ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν εὐσεβείας καὶ ἡθικῆς, διότι είναι οἵονεὶ ὁ λύχνος τῆς Ἐκκλησίας ὁ φωτίζων πάντας τοὺς χριστιανούς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ θέλει αὐτὸν ἀνέγκλητον καὶ ἀνεπίληπτον γνησίλιον, σώφρονα, κόσμιον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην καὶ αἰσχροκερδῆ, ἄμαχον καὶ ἀφιλάργυρον καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἔχοντα (Α' Τιμοθ.γ'. 1-8). ἐν γένει δὲ τύπον τῶν πιστῶν (χριστιανῶν) ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ (Α' Τιμ. δ', 12). "Αν μὴ είναι τοιοῦτος ὁ αληρικὸς ἡ διδασκαλία αὐτοῦ δσον καὶ ἐν είναι καλὴ οὐδεμίνιν δύναμιν θὰ ἔχῃ. Διὰ τοῦτο είναι προτιμότερος ὁ ἀμαθῆς μὲν ἀλλὰ γρηστὸς αληρικὸς ἡ οσοφὸς καὶ φυῖλος, διότι ἡ φυῖλοτης καθιστᾷ αὐτὸν ὅλως ἄχρηστον.

3. Καθήκοντα λαϊκῶν. Οἱ λαϊκοί, ὡς πνευματικὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ὀφείλουσι α') Νὰ σέβωνται τοὺς κακούνας καὶ τὰς δικτάξεις τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἄλλως ἀπειλεῖται αὐτὴ ἡ ὑπαρξίας καὶ συντήρησίας καὶ προσαγωγὴ αὐτῆς. β') Νὰ ἀκροωταὶ προσθύμως τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ μετέχωσιν εὐλαβῶς τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ γ'). Νὰ τιμῶσι καὶ τὰ σέβωνται τοὺς λειτουργούντας τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τὴν ἴερότητα τοῦ προστριψμοῦ αὐτῶν καὶ διὰ τὰς ὑπέρ αὐτῶν εὐχάριτῶν, κατὰ τὴν ἀγ. Γραφὴν λέγουσαν «Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπεικετεῖ αὐτοῖς γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀπειδώσοντες» Ἔβρ. ιγ', 17.

4. Κοινὰ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν καθήκοντα. Πάντα ἀδιαχρίτως τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλουσι α') Πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Διὸ δικαιίως ἡ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστασία ἐθεωρήθη πάντοτε ἔγκλημα κατ' αὐτῆς καὶ δεῖγμα μεγάλης ἀγνωμοσύνης πρὸς τὴν πνευματικῶς καὶ ἡθικῶς ἐκθρέψχον τὸν ἀποστατήσαντα. β') Ζῆλον ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τῆς ἔξαπλώσεως τῆς Ἐκκλησίας μετ' αὐταπαρηγήσεως καὶ μάλιστα διτον αὐτὴ κινδυνεύῃ καὶ γ'). Μέριμναν πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας δπως ταχύτερον αὕτη ἐπιτύχῃ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς σκοποῦ. Διὸ προθύμως πάντες οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ ἐργάζωνται καὶ νὰ δαπανῶσιν ὑπὲρ τῶν ὀναργῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ περὶ ἰδρύσεως καὶ διατηρήσεως ναῶν καὶ περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ αλήρου.

“Οταν τὰ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ταῦτα καθήκοντα τῶν τε κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν ἐπιμελῶς ἐκπληροῦνται καὶ ή Ἐκκλησία λαμπρύνεται καὶ δοξάζεται καὶ ή κοινωνία καὶ ή Πολιτεία ηθικοποιοῦνται καὶ εὐημεροῦσιν.

Ἐρωτ. Μόνον τὴν οἰκογενειακὴν καὶ τὴν πολιτειακὴν συνένωσιν ἐπιδιώκεις ὁ ἄνθρωπος; τι εἶναι χριστιανικὴ Ἐκκλησία; τις ή διοργάνωσις καὶ τίνα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας; τίνα τὰ καθήκοντα τῶν κληρικῶν; τίνα τὰ καθήκοντα τῶν λαϊκῶν; τίνα τὰ κοινὰ καθήκοντα κληρικῶν καὶ λαϊκῶν;

§ 30. Πρακτικὰ παραγγέλματα.

- 1 Ἀγάπα εἰλικρινῶς τὸν πλησίον σου.
 - 2 Σέβου τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλησίον σου (ζωήν, τιμήν, περιουσίαν).
 - 3 Εὔεργέτει τοὺς δεομένους λόγῳ καὶ ἔργῳ.
 - 4 Φέρου πρὸς πάντας εὐχερέστως καὶ ἀδόλως ἀποφεύγων τὴν τραχύτητα, τὴν περιφρόνησιν, τὸ δηκτικόν.
 - 5 Παρατήρει μᾶλλον τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ προτερήματα ή τὴν κακίαν καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἄλλων.
 - 6 Νόμιζε πάντα ἀνθρωπὸν χρηστὸν καὶ τίμιον μέχρι τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου.
 - 7 Φεῦγε τὴν ὑποψίαν τὴν ἐν σοὶ ἀλόγως διεγειρομένην ή παρ' ἀλλῶν σοι ἐμπνεομένην.
 - 8 Πρόσεχε εἰς τὰς περὶ τοῦ πλησίον σου κακτεσπευσμένας κρίσεις τῶν ἄλλων.
 - 9 Μὴ κρῖνε πάντοτε ὅλον τὸ ἥθος τοῦ ἀνθρώπου ἐκ μιᾶς καὶ μόνης πράξεώς του.
 - 10 Κρῖνε πάντοτε τοὺς ἄλλους ἐκ τῶν ἔργων μᾶλλον ή ἐκ τῶν λόγων μόνον.
- Τούτων τηρουμένων ἐκλείπει πᾶν κακὸν καὶ βασιλεύει η εἰρήνη, η χαρὰ καὶ η εὐδαιμονία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ

Ἐκτὸς τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων αὐτοῦ ὁ ἀνθρωπὸς ἔχει καὶ πρὸς ἐκυτὸν καθήκοντα, οἷον νὰ ἀγαπᾷ ἐκυτόν, νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ζωῆς του, περὶ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεώς του, περὶ ἀποκτήσεως καὶ διατηρήσεως τῆς περιουσίας του καὶ περὶ τῆς ὑπολήψεώς του.

§ 31. Ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη.

1. Ἡ πρὸς τὸν Θεόν ἀγάπη ἡμῶν συμπληροῦται διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον (§ 22) ἔτι δὲ καὶ διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, οἵτινες ὥσαύτως φέρομεν ἐν ἡμῖν τὴν εἰκόναν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. "Οθεν δέρειλομεν νὰ ἀγαπῶμεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς μετὰ τοῦ πλησίον, μεθ' οὗ εἴμεθα ἀδελφοὶ (§ 2) καὶ ἀποτελοῦμεν οἵονει τὴν οἰκογένειαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγουσα «Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεκυτὸν» ὑπονοεῖ ὡς ἀναγκαίως προϋπάρχουσαν καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπην, ἵνα καὶ θεωρεῖ ὡς μέτρον τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπης ἡμῶν.

2. Κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπην ταύτην δέρειλομεν νὰ ἀγαπῶμεν διότι ἐν ἡμῖν εἶναι: ἀξιον ἀγάπης καὶ ἀναλόγως τῆς ἀξίας αὐτοῦ, οἷον νὰ ἀγαπῶμεν τὴν σύνεσιν, τὸ πνεῦμα μᾶλλον ἢ τὸ σῶμα, τὴν ὑπόληψιν μᾶλλον ἢ τὴν ἀπόλαυσιν, νὰ ἐκτιμῶμεν μὲν τὰ προτερήματα ἡμῶν νὰ μὴ ὑπερτιμῶμεν ὅμως αὐτά, ὅμα δὲ νὰ ἀνομολογῶμεν καὶ τὰς ἐλλείψεις ἡμῶν. "Οθεν δέρειλομεν νὰ εἴμεθα μετριόφρονες καὶ οὐχὶ ὑπερήφανοι, διότι ἡ ὑπερηφάνεια ἀποδεικνύουσα ἐλλείψιν τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπης εἶναι κακία ἐν ὧ τούναντίον ἡ μετριόφροσύνη ἀποδεικνύουσα λογικὴν καὶ συνετὴν ἀγάπην πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι μεγάλη ἀρετή. Ἀνάγκη ὅμως ὅπως προσέχωμεν νὰ μὴ μεταβάλλεται ἡ μετριόφροσύνη ἡμῶν εἰς ἐξευτελισμόν, διότι ὁ ἐξευτελίζων ἐκυτὸν διὰ ποταπῶν μέσων (κολακείας, ἐπαίτείας, δακρύων) ἀποβάλλων τὴν ἀξιοπρέπειάν του δὲν ἀγαπᾷ ἐκυτὸν λογικῶς· ὁ τοιοῦτος δὲν εἶναι μετριόφρων ἀλλ' εὐτελής.

"Ωσαύτως ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη δὲν πρέπει νὰ προσκρούῃ εἰς

τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα ἡμῶν ἢ νὰ προσθάλλῃ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, διότι τότε καταντᾷ φιλαυτία, ἥτοι ὑπέρμετρος καὶ ἀδικος ἀγάπην πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, ἥτις εἰναι ἔχη ὀλεθρία (§ 13, 4) ἐτε τὰ εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην προστρέψεις. "Οθεν διφέλομεν νὰ ἀγαπῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς λογικῶς καὶ δικαίως.

Ἐψωτ. Τίνα καθήκοντα ἔχομεν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς; πῶς συμπληροῦται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἡμῶν; διὰ τὸ διφέλομεν νὰ ἀγαπῶμεν ἔστιντος; πῶς ἐπιβάλλει τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς ἀγάπην ἡ ἁγ. Γραφή; πῶς πρέπει ἀληθῶς νὰ ἀγαπῶμεν ἡμᾶς αὐτούς; τὸ εἶναι μετριοφροσύνη καὶ τὸ ἀλαζονεῖα; ἀπὸ τίνος πρέπει νὰ προφυλάσσεται ὁ μετριόφρων; τὸ εἶναι γιλαντία;

§ 32. Διατήρησις τῆς ζωῆς ἡμῶν.

1. Ἐκ τοῦ γενικοῦ καθήκοντος τῆς ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς αὐτούς ἐκπηγάδει ἀναγκαῖος τὸ καθῆκον τοῦ νὰ σεβάμεθα καὶ νὰ διατηρῶμεν τὴν ζωὴν ἡμῶν, ὡς τὸ πολυτιμότατον ἡμῶν ἀγαθόν, ὡς τὸ ἀγάπτερον τοῦ Θεοῦ δῶρον, ὡς τὴν ἴεραν παρακαταθήκην τοῦ Θεοῦ τὴν αὐτῷ καὶ μόνῳ ἀνήκουσαν ἡμῖν δὲ ἐμπιστευθεῖσαν. Τοῦτο δὲ πράττομεν ἐὰν ἀποφεύγωμεν πᾶν δ, τι δύναται, νὰ βλάψῃ αὐτὴν ἐπιδιώκωμεν δὲ πᾶν δ, τι δύναται, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς.

Τὸ σπουδάζειν τοῦτο καθῆκον ἐπιβάλλει ἡμῖν ὁ ἡθικὸς νόμος δι' δν λόγον ἐπιβάλλει καὶ τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθι: τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον (§ 23), διότι δηλ. διφέλομεν νὰ σεβάμεθα καὶ τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐν ἡμῖν ἀνθρωπίνην ἡξίειν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀγ. Γραφὴ ἀπαγορεύουσα ἡμῖν διὰ τῆς ἐντολῆς «Οὐ φονεύσεις» τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον ἀπαγορεύει ἡμῖν ἐν ταύτῳ καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἰδίας ἡμῶν ζωῆς. "Οθεν δπως διφέλομεν νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων οὕτως διφέλομεν νὰ διατηρῶμεν παντὶ τρόπῳ καὶ τὴν ἰδίαν ἡμῶν ζωήν.

2. Τὰ ἔναντια τῷ καθήκοντι τούτῳ. Προκεκίνουσι τὸ καθῆκον τοῦτο Α') δσοι εἴτε ἀπὸ σκοποῦ εἴτε ἐξ ἀμελείας εἴτε δι' οίον δήποτε ἄλλον λόγον παραμελοῦσι τὴν ζωὴν αὐτῶν καὶ δὲν λαμβάνουσι τὰ ἀπαιτούμενα προφυλακτικὰ μέτρα ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐν γνώσει βεβαίους κινδύνους. Β') δσοι αὐτοκτονοῦσιν εἰναι δὲ αὐτοκτονία ἡ ἐξ ἀπελπισίας καὶ ἀηδίας τοῦ βίου αὐτοπροσιρετος κατάλυσις τῆς ἰδίας ἡμῶν ζωῆς δπως

ἀπαλλαγῶμεν τῶν βαρῶν καὶ καθηκόντων τοῦ βίου. Ἡ ἀντοκονίκις εἶναι ἐκ τῶν βδελυρωτέρων καὶ ἀσέβεστέρων ἐγκλημάτων καὶ ὅλως ἐναντίον τῷ ἡθικῷ νόμῳ, διότι ὁ αὐτοκτονῶν δεικνύει ἀσέβειαν καὶ ἀχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν, παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ ὄποίου, ἀφαιρεῖ τὸ μεγίστον ἀγαθὸν ἐξ ὅσων οὗτος ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Κοινωνία βδελύσσεται τὴν αὐτοκτονίαν καὶ ἡ Πολιτεία ἀπαγορεύει καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀποστρέφεται ἀποστεροῦσα τοὺς αὐτοκτονοῦντας πάσις ἐπικηδείου τιμῆς. "Ἄγουσι δὲ εἰς τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο ἐγκλημα α'" διάκολαστος καὶ ἀσωτος βίος ὁδηγῶν τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὸν ἐκνευρισμόν, τὴν ἔνδειξην καὶ τὴν ἀπελπισίαν, ἐξ ὧν προέρχεται ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἀηδία τοῦ βίου. Ἀπὸ πάντων τούτων σφόζουσι τὸν ἀνθρωπὸν ἡ σωφροσύνη, ἡ ἐγκράτεια καὶ ὁ ἐνάρετος ἐν γένει βίος· β') τὰ ἀχαλίνωτα πάθη ὡς καὶ τὰ ἐκ τούτων προερχόμενα πολλάκις σωματικὰ τοιαῦτα, ἀφ' ὧν ὁ ἀνθρωπὸς δφείλει πάντοτε ἐπιμελῶς νὰ προφυλάσσεται· γ') ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπερχομένη ἐν τοῖς δυστυχήμασι δειλίχια καὶ ἀπελπισία· διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρωπὸς δφείλει νὰ είναι ὅσον τὸ δυνατόν εὐσεβέστερος ἵνα δύναται νὰ είναι γενναῖοψυχος ἐν τοῖς δυστυχήμασι δεχόμενος καὶ ὑπομένων ἀγοργύστως ὡς πατρικᾶς τιμωρίκης πᾶν δυστύχημα καὶ μὴ ἀπελπιζόμενος (§ 17 3 γ').

'Ἡ ἐκ τοῦ ἐγκλήματος τῆς αὐτοκτονίας εὐθύνη μετριάζεται μόνον δταν αὔτη γίνεται ἔνεκκ διακονητικῆς διαταράξεως τοῦ αὐτοκτονοῦντος δυναμένου τότε νὰ κριθῇ ἐπιεικῶς πως.

3. Περιστάσεις αὐτοθυδίας. 'Αλλ' ἐν ἡ μὴ προφύλαξις τῆς ζωῆς ἥμῶν είναι ἐγκληματικὴ καὶ ἀπαγορεύεται ὑπάρχουσιν ὅμως περιστάσεις τινὲς καθ' ἃς δφείλομεν νὰ ἐκθέτωμεν εἰς βέβαιον κίνδυνον τὴν ζωὴν ἥμῶν δταν ἀλλα ἀγαθὰ ἰερώτερα τῆς ζωῆς ἐπιβάλλωσι τὴν αὐτοθυδίαν ταύτην· τοιαῦται περιστάσεις είναι α')." "Οταν κινδυνεύῃ ἡ ἀρετὴ ἥμων, δταν λ. χ. βιαζώμεθ δι' ἀπειλῆς τῆς ζωῆς μας νὰ πράξωμεν ἀθέμιτόν τινα πρᾶξιν δλως ἀντικειμένην τῷ ἡθικῷ νόμῳ (λ. χ. νὰ ψευδορρήσωμεν) δφείλομεν νὰ προτιμήσωμεν ὑπερασπιζόμενοι τὴν ἀρετὴν ἥμῶν νὰ δικαιινδυνεύσωμεν καὶ τὴν ζωήν μας, ἢτις ἀνευ ἀρετῆς οὐδεμίαν ἔχεις ἀξίαν. Οὕτως ἀπέθηκον πολλοὶ μὴ θελήσαντες νὰ ἀρνηθῶσι τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. β')." "Οταν κινδυνεύῃ ἡ ζωή, ἡ τιμὴ ἡ ἡ ἀρετὴ ἀλλων, ἴδιως δὲ τῶν οἰκείων, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ἀληθῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἡς πρέπει πάντοτε νὰ ἐμφορῆται ὁ ἀληθῆς χριστιανός. Ἡ τοιαύτη ἀγάπη

είναι ή εὐγενεστέρα καὶ τελειοτέρα· «Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ νόπερ τῶν φίλων κύτου» λέγει δὲ Σωτήρ (Ιωάν. 1ε', 13). καὶ γ') «Οταν κινδυνεύῃ ή Πατρὶς ή ή Πίστις καὶ είναι ἀνάγκη νὰ ὑπερασπίσωμεν αὐτὰς διὰ τῆς θυσίας τῆς ζωῆς ήμῶν. Τὸ καθῆκον τοῦτο είναι τὸ ὕψιστὸν παντὸς ἀνθρώπου, διότι η Πίστις καὶ η Πατρὶς είναι τὰ πολυτιμότερα τοῦ ἀνθρώπου κτήματα. Διὰ τοῦτο τὸ ὑπέρ Πίστεως καὶ Πατρίδος ἀποθνήσκειν οὐ μόνον παρὰ τοὺς χριστιανοῖς ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι τοὺς πεπολιτισμένους λαοῖς ἐθεωρήθη ὁ ἐνδοξότατος θάνατος. Αἰώνια δὲ πάντοτε είναι ή μνήμη τῶν ὑπέρ Πίστεως καὶ Πατρίδος ἡγωνίζομένων καὶ ἀποθνήσκοντων. Μόνον εἰς τὰς ἔξαιρετικὰς ταύτας περιστάσεις ἐπιτρέπεται η αὐτοθυσία εἰς πᾶσαν δ' ἀλλην περίστασιν είναι ἔγκλημα καὶ ἀπαγορεύεται.

*Εφωτ. Τι ἐπιβάλλει ήμεν δὴθικὸς νόμος ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ήμῶν; πῶς προφυλάττομεν τὴν ζωὴν ήμῶν; διὰ τι ἐπιβάλλεται ήμεν τὸ καθῆκον τοῦτο; ποῖος πράττοντος ἐναγτὸν τῷ καθήκοντι τούτῳ; τι είναι αὐτοκτονία; διὰ τι ἀπαγορεύεται αὐτῇ; τίτα τὰ προκαλοῦντα αὐτήν; πότε αὐτῇ δικαιολογείται πως; ἐπιβάλλεται η αὐτοθυσία; εἰς ποιας περιστάσεις ἐπιβάλλεται;

§ 33. Ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τοῦ σώματος ήμῶν.

1. Ἐπειδὴ τὸ σῶμα είναι τὸ ὄργανον καὶ κατοικήτηριον τῆς ψυχῆς, ἥτοι τῆς ζωῆς, ήμῶν¹, διὰ τοῦτο πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς ὀφείλομεν νὰ διατηρῶμεν ὑγιεῖς καὶ ἀκμαῖον τὸ σῶμα ήμῶν. Κατορθοῦνται δὲ η διατήρησις τῆς υγιείας καὶ ἴσχύος τοῦ σώματος ήμῶν δι' ἀποφυγῆς μὲν παντὸς δ, τι δύναται νὰ βλάψῃ αὐτὸ δι' ἐπιδιώξεως δὲ παντὸς δ, τι δύναται νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ ὀφελήσῃ αὐτό. Καὶ βλάπτουσι μὲν τὸ σῶμα η μαλθακότης, ήτις εξασθενίζει αὐτό, τὰ σφροδρὰ ψυχικὰ πάθη, ἔτινα διαταράττουσι τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν, η ἀκολασία, η πολυφαγία, η πολυποσία, η ὑπεροχόπωσις καὶ πᾶσα ἀλλη κατάχρησις, ἔτινα ἔξαντλουσι τὰς σωματικὰς δυνάμεις. ἔτι δὲ η ἀργία, η δικνηρία,

1. Ο ἀνθρωπὸς συνίσταται ἔκ δύο οὐσιῶδῶν διαφόρων μερῶν, τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Ἐφ' ὅσεν τὸ πνεῦμα είναι ηνωμένον μετὰ τοῦ σώματος ἀποτελεῖ μετ' αὐτοῦ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ λέγεται τότε συνήθως ψυχὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σῶμα. Διὰ τοῦτο ψυχὴ καὶ ζωὴ κατατῶσι συνώνυμα (Μαθ. 1ε'. 26 καὶ Ιωάν. 1ε', 13).

ἡ στενοχωρία, ἡ ἀκαθαρσία καὶ ἐν γένει πᾶσα δλιγωρία· ὥφελοισι δὲ τὸ σῶμα πᾶσα σώματικὴ ἀσκησις καὶ μάλιστα ἡ διὰ τῆς γυμναστικῆς, ἡ ἔγκρατεια, ἡ σωφροσύνη, ἡ δλιγοφαγία, ἡ δλιγοποσία, ἡ φιλεργία, ἡ φιλοπονία, ἡ ἀνάλογος καὶ μεμετρημένη ἐργασία, ἡ καθαρότης καὶ ἐν γένει πᾶσα περιποίησις. Κυρίως δομώς τὴν ὑγίειαν καὶ εὐεξίαν τοῦ σώματος ἐπιτυγχάνομεν διὰ τῆς γυμναστικῆς, ἢτις εἰναι: διὰ τοῦτο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγίειας καθηκόντων. Διὰ τῆς γυμναστικῆς τὸ σῶμα ἀσκούμενον ἀδρύνεται καὶ σκληρογωγεῖται, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀντέχῃ εἰς πᾶσαν ἐργασίαν, ὅσον βαρεῖα καὶ ἂν εἴναι, καὶ νὰ ὑπομένῃ πάντα κόπον. Ἡ τοιαύτη δὲ εὐεξία καὶ ῥώμη τοῦ σώματος εἴναι ἀγαγκαία οὐ μόνον εἰς τοὺς ἀνδρας, διότι ἐκνελοῦσι πολλάκις ἔνεκα τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν βαρείας καὶ ἐπιμόχθους ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γυναικας, διότι καὶ αὐταις ἔχουσιν ἀνάγκην ῥωματέου σώματος καὶ ἵνα ἀντέχωσιν εἰς τοὺς κόπους τῶν οἰκιακῶν καθηκόντων αὐτῶν καὶ ἵνα γεννῶσι ῥωματέα καὶ εὔρωστα τέκνα, διότι εἴναι πολλαχῶς σπουδαιὸν καθῆκον τῆς μητρός. Τέλος ἐὰν παρὰ πάσας τὰς προφυλάξεις ἡμῶν ταύτας ἡθελε πάθει ἡ ὑγίεια ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀπελπιζώμεθα ἀλλὰ τῷ Θεῷ πεποιθότες νὰ μεταχειρίζωμεθα ἀόκνως καὶ πάντα τὰ μέσα τῆς ἴκτοικῆς ἐπιστήμης πρὸς ἀνάρρωσιν.

Ἐρωτ. Τι ἐπιβάλλει ἡμῖν δὴθυμὸς τόμος ὡς πρὸς τὸ σῶμα ἡμῶν; πᾶς κατορθωταὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τοῦ σώματος; τίνα βλάπτουσι τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν ταύτης; τίνα ὥφελοισι; διὰ τὴν γυμναστικὴν εἶναι ἀγαγκαῖα; τὸ διφείλομεν νὰ πράττωμεν ἐν περιποίησι ἀσθενεῖας ἡμῶν;

§ 34. Ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τοῦ πνεύματος ἡμῶν.

1. "Αν ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη ἐπιβάλλει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τοῦ σώματος πρὸς ἔξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς ἡμῶν πολὺ περισσότερον ἐπιβάλλει ἀναγκαίως τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν, διότι τὸ πνεῦμα εἴναι τὸ εὐγενέστερον μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ θεῖον καὶ αἰώνιον, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πνεῦμα εἴναι σπουδαιότερον τοῦ σώματος ὀφείλομεν καὶ αὐτοῦ τὴν ἀνάπτυξιν νὰ θεωρῶμεν πολὺ σπουδαίαν. Τοῦτο ἐπιβάλλει καὶ ἡ ἀγραφὴ λέγουσα «Τί ὥφελεῖται ἀνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ

τὴν δὲ ψυχὴν κύτοις ζημιώθη ἢ τὶς δώσει ἀνθρώποις ἀνάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. 5', 26. Πρόβλ. καὶ Μαρκ. 6', 36).

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ πνεύματι δικαιόνομεν νοῦν καὶ θέλησιν (καρδίαν) ἢ πνευματικήν ἡμῶν ἀνάπτυξις κατορθοῦται διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῶν δύο τούτων.

2. Ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ (ἢ διανοητικὴ ἀνάπτυξις) εἰναι θεωρητική, γίνεται δῆλον. δι' ἀσκήσεως τοῦ νοῦ εἰς πᾶν δ, τι δύνεται νὰ φωτίσῃ καὶ νὰ δέψῃ τὸν αὐτόν. Καταλληλότερον δὲ μέσον ἀσκήσεως καὶ δικφωτίσεως τοῦ νοῦ εἰναι: ἡ παιδεία καθόλου ιδίᾳ δύναμις ἢ θρησκευτικὴ καὶ ἡθικὴ ἐκπαίδευσις ἡμῶν. Διὸ τοῦτο δρεῖλομεν προθύμως νὰ ἐκπαιδευώμεθα καὶ νὰ ἀναπτύσσωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν πρόστην παιδείαν ἀγαθον, ἵτοι τὴν φιλομάθειαν, νὰ ἀποφεύγωμεν δὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ πᾶν δ, τι δύνεται νὰ ἀμβλύνῃ καὶ νὰ βλάψῃ τὸν νοῦν ἡμῶν καὶ νὰ ἐπισκοτίσῃ τὴν διάνοιαν.

3. Ἀνάπτυξις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως. Μετὰ τῆς μορφώσεως τοῦ νοῦ εἰναι ἀνάγκη νὰ συνδέεται ἀναποσπάστως καὶ νὰ συμβαδίζῃ καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ διάπλασις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως ἡμῶν, διότι νοῦς πεφωτισμένος ἀνευ χρηστῆς καρδίας καὶ θελήσεως εἰναι ἀνωφελής, ἐνίστε δὲ μάλιστα καὶ ἐπιβλαβής. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως ἡμῶν εἰναι πρακτική, τ. ἔ. γίνεται διὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ. Καὶ τὸ μὲν ἀγαθόν, ἵτοι πᾶν δ, τι συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον, διαπλάττει τὴν καρδίαν καὶ διαμορφώνει τὴν θέλησιν ἡμῶν ιδίως κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν παιδῶν, αἵτινες διὰ τοῦτο πρέπει νὰ στηρίζωνται ἐπὶ ὑγιῶν. Θρησκευτικῶν καὶ ἡθικῶν βάσεων καὶ ἐπὶ καλοῦ παραδείγματος. Τὸ δὲ καλόν, ἵτοι πᾶν δ, τι συμφωνεῖ πρὸς τὸν νόμον τοῦ καλοῦ¹, συμπληροῦν τὴν διάπλασιν τῆς καρδίας καλλύνει καὶ ἀναπτύσσει αὐτὴν καὶ ποδηγετεῖ οὕτω καὶ διαμορφώνει τὴν θέλησιν ἡμῶν. Τότε ἡ διαμόρφωσις τῆς καρδίας γίνεται τελεία, τότε ἡ καρδία πλη-

¹ Νόμος τοῦ καλοῦ εἰναι: ἡ ἀρμονικὴ καὶ συμμετρικὴ διαίρεσις τοῦ χρόνου καὶ χώρου, περιλαμβάνει δὲ τὴν καλλιτεχνίαν ἐν γένει (πλαστικήν, ζωγραφίκην, μουσικήν). Εἰναι δὲ τὸ καλὸν συγγενὲς τῷ ἀγαθῷ διότι ἔχει καὶ ἔχειν ἐνέαυτῷ, διότι καὶ τοῦτο τὴν τελειότητα.

ροῦται αἰσθημάτων εὐγενῶν καὶ γενναίων καὶ ἀναπτύσσεται ἐν αὐτῇ διὰ μὲν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιδράσεως ή ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, δέ ἔρως πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὴν θείαν τελειότητα, διὰ δὲ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ καλοῦ ὁ ἔρως πρὸς τὸ καλόν, τὴν καλλιτεχνίαν, τὴν ἀνθρωπίνην τελειότητα¹.

Οὕτω διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ διαπλαττομένη ἡ καρδία ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ νοῦ ἡμῶν καὶ οὕτω προάγονται αἱ πνευματικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, διὸ ὣν χρίως οὕτος ἐξεγενίζεται καὶ τελειοποιεῖται.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων (νοῦ καὶ καρδίας) εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων καθηκόντων ἡμῶν.

Ἐφερτ. Τί ἐπιβάλλει ἡμῖν ὁ ἡθικὸς νόμος ὃς πρὸς τὸ πνεῦμα ἡμῶν; τί εἴναι τὸ πνεῦμα ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα ἡμῶν; τί διακρίνομεν ἐν τῷ πνεύματι; διὰ τίνος μέσου κινδύνως κατορθοῦται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ; διὰ τίνος κατορθοῦται ἡ ἀνάπτυξις τῆς καρδίας; πῶς προάγονται αἱ πνευματικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις; εἰγατούστοις σπουδαῖον;

§ 35. Ἀπόκτησις καὶ διατήρησις τῆς περιουσίας ἡμῶν.

1. Ἐπειδὴ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μέσων τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἦτοι τῆς ζωῆς ἡμῶν, εἶναι καὶ ἡ περιουσία ἡμῶν, διὰ τοῦτο τὸ γενικὸν καθῆκον τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπης ἐπιβάλλει ἡμῖν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς περιουσίας ἡμῶν. “Οθεν ὅφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα (Β' Θεσσαλ. γ', 12) πρὸς ἀπόκτησιν περιουσίας καὶ νὰ αὐξάνωμεν καὶ νὰ διατηρῶμεν αὐτήν” πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας ταύτης καὶ τὰ μέσα τῆς διατηρήσεως τῆς περιουσίας ἵνα μή ποτε προσκρούωμεν εἰς τὸν ἡθικὸν νόμον.

2. Ἀπόκτησις περιουσίας. Πρὸς ἀπόκτησιν καὶ αὔξησιν τῆς περιουσίας ἡμῶν ἔχομεν καθῆκον νὰ ἐργαζώμεθα διηγενεκῶς· τὸ καθῆκον

1 Τὸ ἐν τῇ φύσει καλόν (ἀρμονία, συμμετρία), ἐπειδὴ ἡ φύσις εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπεικονίζει εἰς ἡμᾶς τὴν θείαν τελειότητα, εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ θείου καλοῦς καὶ δὲ ἀγαπῶν τὸ καλὸν ὑψᾶται διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐμπνέεται δὲ ἀγάπης πρὸς τὴν τελειότητα αὐτῆν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὸ θεληματικόν, ἦτοι τὸ ἀγαθόν.

τοῦτο τῆς ἐργασίας ἐπιβάλλει ἡμῖν ὁ ἡθικὸς νόμος καὶ πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀργίας, ητίς μήτηρ οὖσα πάστης κακίας ἄργει τὸν ἀνθρώπον εἰς τὸ φεῦδος, τὴν κλοπὴν, τὸν φόνον καὶ ἄλλα ἔγκληματα. Τοῦτο δ' ἐννοεῖ καὶ ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγουσα «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ ἐσθιέτω» (Β' Θεσσαλ. γ', 10). 'Αλλ' ἡ ἐργασία αὗτη πρέπει α') νὰ μὴ εἶναι ἐξεντελεστική, διότι προσκρούει εἰς τὴν ἀνθρώπινην ἀξίαν καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπην· β') νὰ μὴ προσκρούῃ εἰς τὸν ἡθικὸν νόμον, διότι σκοπὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς γίνεται ἡ ἐργασία, εἰναι ἡ ἡθικὴ ἡμῶν τελειοποίησις καὶ πᾶν δ, τι ἀντιθέανται τῷ ἡθικῷ νόμῳ πρέπει νὰ εἶναι μικρὸν τῆς ἐργασίας ἡμῶν ὁ ἀνθρώπιος ὅφείλει νὰ εἶναι τίμιος ἐν τῇ ἐργασίᾳ του ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν μόνον διὰ τοῦ ἰδρῶτος καὶ διὰ τῆς ἐντίμου ἐργασίας του καὶ γ') νὰ μὴ εἶναι δυσανάλογος τῶν δυνάμεων ἡμῶν ἵνα μὴ καταπονῇ καὶ φθίσῃ τὴν ὑγίειαν ἡμῶν, ὅπερ εἶναι ἐναντίον τῷ σκοπῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν (Πρᾶλ. καὶ § 24 σημ.). Μόνον οὕτω πρέπει νὰ ἀποκτήτω ἡ περιουσία ἵνα εἶναι θεμιτὸν μέσον διατήρησεως τῆς ζωῆς ἡμῶν.

3. Διαχειρίσιμες τῆς περιουσίας ἡμῶν. Μείζων προσοχὴ ἀπαιτεῖται ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς περιουσίας ἡμῶν, διότι αὗτη παρέχει πολλάκις μείζονας δυσκολίας καὶ μείζονας κινδύνους. Ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς περιουσίας ἡμῶν ὅφείλομεν πρὸ πάντων νὰ ἀποφεύγωμεν δύο κακά, τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν ἀσωτείαν, διότι ταῦτα εἶναι ἀδικήματα καὶ καθ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν οἰκείων ἡμῶν ἀντὶ τούτων τῶν κακῶν ὅφείλομεν νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν μέσην ὅδουν, τὴν οἰκογομίαν, ἣτοι νὰ διαπανῶμεν ἐν μέτρῳ καὶ ἀνελόγως τῶν δυνάμεων καὶ τῆς κοινωνικῆς ἡμῶν θέσεως· ἐν γένει δὲ ὅφείλομεν νὰ μεταχειρίζώμεθα τὴν περιουσίαν ἡμῶν λογικῶς ἀναδεικνύομεν· πάντοτε ἀνώτεροι τοῦ χρήματος καὶ οὐχὶ δοῦλοι αὐτοῦ μὴ λησμονοῦντες δὲ καὶ τὰ καθηκοντά τῆς φιλαργυρίας.

*Ερωτ. Τι ἐπιβάλλει ἡμῖν ὁ ἡθικὸς νόμος ως πρὸς τὴν περιουσίαν ἡμῶν; πῶς ἀποκτῶμεν τὴν περιουσίαν; τι εἶναι ἡ ἐργασία; ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐργασία; τι πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς ἐργασίας ἡμῶν καὶ τι νὰ μεταχειρίζωμεθα; τις διαχειρίζεται καλῶς τὴν περιουσίαν του;

§ 36. Ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν.

1. Μετὰ τὴν ζωὴν πολυτιμότατον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἀνθρώπον εἶναι ἡ τιμὴ αὐτοῦ, τ. ἐ. ἡ περὶ αὐτοῦ ἀγαθὴ τῶν ἀλλων ὑπόληψις· τόση δ' εἶναι ἡ ἀξία τῆς ὑπολήψεως ὥστε ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται πᾶσα ἐνέργεια καὶ πρόσδοσις ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου· οὐδὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἀνεύ ὑπολήψεως. Τοῦτο ἐπιθετικοῖς καὶ ἡ ἄγ. Γραφὴ λέγουσα «Φρόντισον περὶ δόνματος· αὐτὸν γάρ σοι διαμένει: (μᾶλλον) ἢ χίλιοι μεγάλοι θησαυροὶ χρουσίου» (Σοφ. Σειρ. μα', 12. Πρόβλ. καὶ § 25). "Οθεν δφείλομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν, καὶ τοι νὰ ἔχωμεν φιλοτιμίαν.

2. Τὴν φιλοτιμίαν δὲ ἔχομεν οὐχὶ ἐπιζητοῦντες τὸν ἔπαινον τῶν ἀλλων ἀλλ' ἐμπνέοντες αὐτοῖς τοῦτον διὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τιμῶν ἡμῶν πράξεων καὶ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς, οἷον διὰ τῆς εὔσεβείας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αλπ. (Πρόβλ. § 7. 3 ὑποστημ.). "Αν δὲ τυχὸν προσβληθῇ ἡ ὑπόληψις ἡμῶν δφείλομεν, εἰ δυνατόν, νὰ διορθώσωμεν τὴν προσθοὴν διὰ τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς σιωπῆς, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ ὑπερχεστίσωμεν τὴν ὑπόληψιν ἡμῶν διὰ τῆς γομίου ὅδοῦ. 'Η ὑπεράσπισις ὅμως αὕτη πρέπει νὰ γίνη μετὰ μετριοπαθείας, δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας· μόνον διὰ τῆς μετριοπαθείας καὶ τῆς μετριοφροσύνης δυνάμεθα νὰ ἐπισύρωμεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ὑπόληψιν τῶν ἀλλων, τούναντίον, διὰ τῆς ἀλαζονείας καὶ μεγαλαυχίας καταστρέφομεν αὐτήν. 'Η ἔλλειψις τῆς μετριοφροσύνης καὶ μετριοπαθείας ἐν τῇ ζητήσει καὶ διατηρήσει τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν μεταβάλλει τὴν φιλοτιμίαν εἰς φιλοδοξίαν. Φιλοδοξία εἶναι· ἡ ἐπιβλητικὴ ἀπαίτησις τιμῆς καὶ διακρίσεως ἡμῶν παρὰ τῶν ἀλλων· δ φιλόδοξος ἀποτυγχάνων ἐξοργίζεται κατὰ τοῦ μὴ τιμῶντος αὐτὸν καὶ μισεῖ αὐτόν, ἐὰν δ' ἔχῃ δύναμιν τινα δυνατὸν νὰ γίνη σφόδρα ἐπιβλαβής, διότι καταφεύγει εἰς τὸ φεῦδος καὶ τὴν συκοφαντίαν, ἀποτυγχάνων δὲ καὶ τούτων πληροῦται μανίας καὶ ἐκδικήσεως. Βδελυρὸν τῷ ὅντι θήσος καὶ ἀποτρόπαιον ἡ φιλοδοξία καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ν ἀποφεύγωμεν αὐτήν. Τοιαύτην φιλοδοξίαν ἔχουσιν οἱ ἀλαζόνες καὶ ἔγωισται· τοιαύτην είχον καὶ οἱ Φαρισαῖοι, οἵτινες ἐφίλουν τὴν πρωτοχλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ

τοὺς ἀσπασμούς (χαιρετισμούς) ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ (τὸ) καλεῖσθαι
‘Ραβδί, ‘Ραβδί» (Ματθ. κγ', 6).

Ἐφωτ. Ἐξει ἀξιαν ἡ ὑπόληψις ἡμῶν; τι λέγει ἡ ἄγ. Γραφή; τι ἐπιβάλλει
ἡμῖν δ ἡθικὸς νόμος ὃς πρὸς τὴν ὑπόληψιν ἡμῶν αὐτῶν; πότε εἶναι τις φιλότι-
μος; πᾶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ ὑπεράσπισις τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν; τι εἶναι φιλο-
δοξία καὶ τίνες ἔχουσιν αὐτήν;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ταῦτα εἶναι τὰ ὑψηλὰ διδάγματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς οὕτε
δύσκολα οὕτε ἀδύνατα, εὔκολώτατα μάλιστα ὅταν ὑπάρχῃ καλὴ θέ-
λησις. Οἱ ἀκολουθῶν αὐτὰ βεβαίως καὶ χριστιανὸς καλός ἀποθαίνει
καὶ πολίτης ἀριστος καθίσταται ἐπ' ὁφελείᾳ τῆς τε Ἔκκλησίας καὶ
τῆς Πατρίδος.

Γένοιτο!

Τ Ε Λ Ο Σ

Σημείωσις. Τὴν τοιαύτην διαίρεσιν τοῦ περιεχομένου ἡκολονθή-
σαμεν ἵνα μὴ παρεκκλίνωμεν οὐσιωδῶς τοῦ προγράμματος. Φρονοῦν-
τες δῆμως ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη τίχωσις τοῦ προγράμματος θὰ προσέκρουεν
ὅπως δήποτε εἰς τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων ἔκθεσιν ἐπηνέγκαμεν
ἐλαχίστας τινάς τροποποιήσεις, τάξδε.

Τὴν § 8 προντάξαμεν τῆς 9 ἵνα μὴ τῆς ἐξετάσεως τῶν καθηκόν-
των καὶ δικαιωμάτων ἀποκωρισθῇ ἡ ἐξέτασις τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως
αντῶν.

•Τὴν § 18 ἐτάξαμεν μετὰ τὰς §§ 15, 16 καὶ 17, διότι ἡ εὐσέβεια
στηρίζεται ἐπὶ τῆς πίστεως, ἀγάπης καὶ ἐλπίδος.

Τὴν § 26 περὶ εὐεργεσίας μετερρυθμίσαμέν πως καὶ συνεπληρώ-
σαμεν.

Τὴν § 27 περὶ Οἰκογενείας ωσαύτως.

Πρὸς τούτοις φρονοῦμεν ὅτι δρόθιτερον εἶναι νὰ προταχθῇ τοῦ δευ-
τέρου κεφαλαίου τὸ τρίτον, διότι μὲτὰ τὸν Θεὸν ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ
καὶ διφελεῖ νὰ ἀγαπᾷ ἐπὶ τὸν καὶ ἐπειτα τὸν πλησίον. Ἡ § 25 νὰ
προηγηθῇ τῆς § 24, διότι μετὰ τὴν ζωὴν πολυτιμότερον ἀγαθὸν τοῦ
ἄνθρωπου εἶναι ἡ ὑπόληψις καὶ ἐπειτα ἡ περιουσία· ἡ § 26 νὰ προη-
γηθῇ τῆς 35 διὰ τὸν αὐτὸν λόγον κλπ.

Καὶ συνεδέσαμεν μέν, ώς καὶ νῦν ἔχει ἐκτεθῆ, τὸ περιεχόμενον κα-
ταλλήλως, ὥστε δπως δήποτε ἡ διδασκαλία νὰ εἶναι δμαλή, ἀλλ᾽ δμως
καὶ καὶ ταῦτα καὶ καὶ ἄλλα τινά, ἵδια κατὰ τὴν ἐκτασιν τοῦ βι-
βλίου, νομίζομεν ὅτι ἔχει ἀνάγκην διορθώσεως τὸ ἀναλυτικὸν πρό-
γραμμα ἵνα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῶσι περισσότερον τοὺλάχιστον
σπουδαῖα τιτα μέρη τῆς «Χριστιανικῆς Ἀθικῆς» κλπ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σελ.

§ 1. Ἡ Χριστιανικὴ ἡθικὴ	7
------------------------------------	---

ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

§ 2. Ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον	9
§ 3. Ὁ ψιστος ἡθικὸς νόμος	10
§ 4. Τὸ ἔμφυτον τοῦ ἡθικοῦ νόμου	11
§ 5. Τρόπος ἀναπληρώσεως τοῦ ἡθικοῦ νόμου	13
§ 6. Τὸ καθῆκον	14
§ 7. Τὸ δικαιώματος	16
§ 8. Ἀμοιβαίκη σχέσις καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων	17
§ 9. Δίκαιον, ἀδίκον, δικαιοσύνη, ἀδικία, ἐπιείκεια, αὐστηρότης	17
§ 10. Ἡ συνείδησις	19
§ 11. Ἡ ἐλευθέρα θέλησις	21
§ 12. Ἡθικὸς καταλογισμός	23
§ 13. Ἡ ἀρετή	25
§ 14. Ἡ κακία	28

ΕΙΔΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Καθήκοντα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους

§ 15. Πίστις πρὸς τὸν Θεόν	33
§ 16. Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν	38
§ 17. Ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεόν	40
§ 18. Εὐσέβεια καὶ λατρεία	42
§ 19. Προσευχὴ	43
§ 20. Ἡ κοινὴ λατρεία	46
§ 21. Σεβασμὸς τοῦ ὄντος τοῦ Θεοῦ	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Σελ.

Καθήκοντα τοῦ ἀιθρώπου πρὸς τὸν πλησίον

§ 22. Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη	52
§ 23. Σεβασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον	56
§ 24. Σεβασμὸς περιουσίας τοῦ πλησίον	59
§ 25. Σεβασμὸς τῆς τιμῆς τοῦ πλησίον	61
§ 26. Εὐεργεσία τοῦ πλησίον	64
§ 27. Καθήκοντα πρὸς τὴν Οἰκογένειαν	68
§ 28. Καθήκοντα πρὸς τὴν Πολιτείαν	73
§ 29. Καθήκοντα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν	77
§ 30. Πρακτικὰ παραγγέλματα	80

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Καθήκοντα τοῦ ἀιθρώπου πρὸς ἑαυτόν.

§ 31. Ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη	81
§ 32. Ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς ἡμῶν	82
§ 33. Ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τοῦ σώματος ἡμῶν	84
§ 34. Ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τοῦ πνεύματος ἡμῶν	85
§ 35. Ἀπόκτησις καὶ διατήρησις τῆς περιουσίας ἡμῶν	87
§ 36. Ἀνάπτυξις καὶ διατήρησις τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν	89

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Τῆς ἐκτυπώσεως γενομένης ἐν σπουδῇ καὶ ἐν ἀπουσίᾳ ἡμῶν παρει σέφωη-
σαν τυπογραφικά τινα σφάλματα, ών τὰ σπουδαιότερα διορθοῦμεν ὡς ἔξῆς:

Σελ.	20	στίχ.	28	ἀντὶ κατὰ τὸ μᾶλλον	γρ.	κατὰ τὸ μᾶλλον ή ἡττον
»	25	»	13	χαρακτηρίζει	»	χαρακτηρίζουσι
»	30	»	24	γραπτέον Θρησκευτικὴ καὶ ἥθική		
»	34	»	12	ἀντὶ σκοπὸν	γρ.	προορισμὸν
»	42	»	19	νὰ μὴ ἐπιδιώκωμεν	»	νὰ ἐπιδιώκωμεν
»	45	»	13	πρὸς τὸν Θεὸν	»	μετὰ τοῦ Θεοῦ
»	48	»	9 καὶ 12	ἀρετὰς καὶ ἀρετὴν	»	έορτὰς καὶ έορτὴν
»	48	»	32	ψυχοφελῆ	»	ψυχωφελῆ
»	49	»	23	μετ' ἐπικλήσεως	»	δι' ἐπικλήσεως
»	57	»	15	παραβειπτέον τὸ καὶ		
»	58	»	14	ἀντὶ μονομαχῶν	γρ.	μονομαχῶν
»	61	»	20	καθήκοντα	»	τῷ καθήκοντι
»	67	»	15	οὐ	»	οὔ
»	69	»	6	συγγενείας	»	Οίκογενείας
»	69	»	34	αὐτῶν	»	αὐτῆς
»	71	»	33	Ἡροδότῳ	»	Ἡροδότῳ
»	72	»	1	δταν πάσχωσι	»	δταν οὗτοι πάσχωσι
»	72	»	22	Γαλ. γ'. ΙΘ	»	Γαλ. γ', 18
»	76	»	1	ἐκπληροῦσι	»	ἐκπληρῶσι
»	76	»	27	μετὰ τὸ συμφέροντα τεθῆτω ἄνω στιγμή.		
»	77	»	27	ἀντὶ Ἐκκλησία	γρ.	Χριστιανικὴ Ἐκκλησία
»	78	»	25	αὐτῶν	»	αὐτῶν
»	79	»	1	§ 14, 35	»	§ 14, 3. δ'
»	79	»	13	καὶ	»	ἀλλὰ
»	87	»	18	ἐπειδὴ ἐκ	»	Ἐπειδὴ ἐν ἐκ τῶν
»	93	»	10	ἀναπληρώσεως	»	ἐκπληρώσεως
»	93	»	22	τοῦ ἀνθρωπίνου γένους	»	τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν
»	94	»	9	§ 38	»	§ 28 [Θεὸν
»	94	»	15	ἡ διατήρησις	»	διατήρησις

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000167435

Τιμάται δραχμ. 1,50.